Hayat

TARİH

MECMUASI

Sayı : 3

Nisan 1971 • 350 kuruş

- Çocuklar ve büyükler için çeşitli yayınlar yapmak
- Özel teşebbüse dayanan ilk sanat tiyatrosunu açmak
- Halk oyunlarımızın yayılıp tanınması için tesis kurmak ve festivaller düzenlemek
- Halk türkülerimizi çok sesli koro ile harmonize ettirmek ve bunları konserlerle halka dinletmek
- Halk sanatları ile ilgili çeşitli sergiler açmak
- Memleketimiz insanının yaratıcı gücünü teşvik için çeşitli ödüller koymak ve yarışmalar tertip etmek

gibi

Kültür ve Sanat Hizmetleri

ile

memleketin manevî kalkınmasında ödev alan tek Banka:

YAPI ve KREDİ BANKASI

Y 333

MORAN 200 • HTM • 10

II. Sultan Selim

Hayat TARİH MECMUASI

Bu sayıda neler var

XVI. Yüzyılda Yüksek Görevliler 4
Tarihte Anadolu'nun Jeopolitik Durumu 9
Mütareke Yıllarında Istanbul 12
En Eski Kasaba Gazetelerinden: Merzifon 18
Esir Ticareti 20
Türkistan Hâtıraları 23
Ölenin Ardından 30
Abdülhak Hâmid'in Hayatından Yapraklar 36
Birgi 42
Mezartaşları 48
60 Yıl Önceki Türkiye 50
Kıbrıs'ın Fethi ve II. Selim 52
Japonya'da Örf ve Âdetler 58
Abdülkadir Efendi'nin Hizmetçisi 64
Sinemanın Sihirbazı Méliès 70
Efsaneleşen Kahraman: Hacı Murad 76
Kennedy Başkan Seçiliyor 83
Ülkeler ve İnsanlar 88
Karikatür 92
Tarihe Akan Bir Ay 94
Kitaplar Arasında 95
Tarih Postası 96
Tarih Bilmecesi 98

Hayat TARİH MECMUASI
Aylık Kültür Mecmuası
1 Nisan 1971 Yıl: 7 Cilt: 1
Sayı: 3 Sıra No.: 75

İMTİYAZ SAHİBİ:
Şevket RADO

NEŞRİYAT MÜDÜRÜ:
Yılmaz ÖZTUNA

MESUL
YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ:
Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER:
Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayii A.Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22, Istanbul
TEL: 27 95 10 (5 hat)

ABONE:
Bateş Bayilik Teşkilâtı. Cağaloğlu-Istanbul TEL: 27 61 10

XVI. Yüzyılda Yüksek Görevliler

Yazan: Metin And

OSMANLILAR'DA merkez yönetim teşkilâtı ile daha önceki İslâm devletlerinin yönetim teşkilâtı arasında büyük benzerlikler görülür. Merkez teşkilâtı bir üçgen gibidir, üçgenin tepe noktasında hükümdarın vekili olarak vezir bulunur. Öteki iki ucun birinde yazışma, devlet belgelerinin kaydı, buyrukların hazırlanması gibi işler, diğer ucunda ise maliye, devletin gelir ve giderler vardı. Her ikisi de birinciye bağlıdır. Önceleri vezirlere Konya Selçukluları'nda, pervâne ve pervâneci deniliyordu. Sultanın mutlak vekili ve temsilcisi olan veziri ötekilerden ayırmak için Ulu Vezir, sadr-ı âlî, sâhib-i devlet, zât-ı âsafî, vekil-i mutlak da denilmiş olmakla birlikte en yerleşmişi vezîr-i âzamdır. Diktatör gibi devleti 14 yıl yönetmiş Dâmad Sokollu Mehmed Paşa sayılmazsa, vezîr-i âzamların, yalnız padişahın temsilcisi ve onun buyruklarını uygulayan, ama onun yerini almayan en büyük devlet adamı olduğunu kabûl etmek gerekir.

Bununla birlikte XVII. yüzyılda Köprülü ailesinden dört sadrâzam, imparatorluğu en güç durumlarında kurtarmışlardır. Sadrâzam, devletin en yüksek görevlisi olmakla beraber, saray ve ilmîye sınıfı üzerinde yetkisi yoktur.

Sadrâzamın görevinden azledilmesi ve değiştirilmesi, mühr-i hümâyûnun alınması veya verilmesiyle olurdu. Koca Sinan Paşa 1596'da öldüğü zaman, cenaze namazı Ayasofya Camii'nde kılınırken, kapıcılar kethudâsı mühr-i hümâyûnu camiye getirmiş ve kubbe vezirlerinden İbrahim Paşa'ya vermişti.

XVI. yüzyıl sonlarına kadar vezîr-i âzamların durumu kuvvetli iken, sonradan vâlide-sultan, dâr-üs-saâde ağası, silâhdar ağa gibi kimselerden dayanak aramışlar; bunlarla araları açılınca, yerlerinde tutunamaz olmuşlardır. Nitekim 1716'da Dâmad Çorlulu Ali Paşa, saraydaki harem ağalarının etkisini yok etmek için uğraşmıştır. XVI. yüzyıl sonlarına kadar padişahlar, vezîr-i âzamlara büyük saygı duyarlar, onlara danışırlardı. Kanunî Sultan Süleyman'ın, Pîrî Mehmed Paşa'ya gösterdiği gibi, bu saygı çok büyük olurdu. Bu dönemde Mahmud Paşa, Karamânî Mehmed, Çandarlı-zâde İbrahim Paşa, Pîrî Paşa gibi çok bilgili, kabiliyetli sadrâzamlar işbaşına gelmişti. Sadrâzamın çeşitli yetkiler vardı. Padişahla doğrudan doğruya konuşabilir veya onunla yazışabilirdi. Padişaha yazılan yazılarına telhis veya takrir denilirdi. Orduya komuta ettikleri zaman (ki bu durumda serdâr-ı ekrem diye anılırlardı) sancağ-ı şerîfi taşıyabilirlerdi. Şeyhulislâm dışında, yanlarına gelenler, eteğini öpmek zorundaydı.

Mühim beylerbeyilere de vezir pâyesi

verilirdi. Istanbul'daki vezirler ise, padişah ve sadrâzam, savaşta oldukları zaman bu vezirler devlet işlerine bakmakla görevlendirilirdi. Ayrıca, ordu Avrupa'da ise Asya yakasının, Asya'da ise Avrupa'nın güvenliğinin korunması mecburiyeti vardı. Bu bakımdan vezirlerin sayısı değişmiş, dokuzu bulmuştu. Bunlara kubbe veziri deniliyor. Kıdemlerine göre sıra numarasıyle anılıyorlardı.

Vezîr-i âzam savaşta iken onun yerine bakan vezire kaymakam veya rikâb-ı hümâyûn Kaymakamı adı verilmişti. Kubbe vezirleri dışında nişancı, defterdâr gibi yüksek görevlilere de vezirlik verilmişti. XVII. yüzyılın ortasında kubbe vezirlerinin sayısı azaldı. XVIII. yüzyıl başında daha da azaldı. 1599'da kubbe ve eyâlet vezirlerinin sayısı 23'ü bulmuştu.

Merkez yönetiminin en yüksek organı dîvân-ı hümâyûn'du. Bunun kalemi, dîvân-ı hümâyûn kalemi idi.

Önceleri yargılama, elçileri kabûl, ordunun aylıklarını verme gibi dîvân oturumlarına padişahlar katılırken, Fâtih bu işi sadrâzama bırakmıştır. Padişah gerektikçe oturumu kafes arkasından izlemiştir. Buradaki törenlerin yürütülüşü Abdurrahman Tevkîî Kanunnâmesinde ayrıntılarıyla gösterilmiştir.

Kubbe vezirleri dışında sadrâzamdan sonra en önemli görevli nişancı veya tevkîî ve ayrıca reîsülküttâb'dı. Sadrâzamın reîsülküttâbdan başka yardımcıları da kethudâ ve çavuşbaşı idi. Çavuşbaşı'nın çeşitli görevleri vardı: Oturumları yönetmek, başkentin düzenini korumak gibi. Onun emrinde büyük ve küçük tezkereci bulunurdu. Kethudânın emrinde kethudâ kâtibi, mektupçu ve teşrifatçı vardı. Reîsülküttâb, dîvân-ı hümâyûn kaleminin başıydı. Kalemde, kapıcıbaşılar, kâtipler

XVI. yüzyılda Rumeli Beylerbeyisi.

XVI. yüzyılda bir eyâlet vezîri.

bulunurdu. Kalem, kanunları «beylik» denilen padişah buyruklarını saklardı. Reîsülküttâbın görevleri, sadrâzamın padişaha gönderdiği telhisleri hazırlamaktı; bu konuda yardımsı âmedci idi. Reîsülküttâbın bir önemli görevi de dışişleriyle uğraşmak ve bu amaçla tercüman kullanmaktır. Sonraki yüzyıllarda reîsülküttâbın bu görevi daha bir önem kazanmıştır. Bu saydığımız yüksek görevlilere bağlı, kalemleri vardı. Nişancı veya tevkîî'nin başında bulunduğu defterhânede bütün tımar, zeâmet belgeleri saklanır, işlem görürdü. En yüksek görevlisi defter emîni idi. Resmî belgelere tuğra çekmek, belgeleri denetlemek, düzeltmek, eldeki kanunlarla karşılaştırmak veya kanunları yeni kararlara göre değiştirmekle görevliydi. Nişancı çok defa Beylikçi'nin sorumluluğunda bulunan arşive de başvurdu. Ancak düzeltmeleri yapabilmesi için, sadrâzamın çektiği tuğralı bir tashih fermanının bulunması gerekirdi.

Defterhâne, üç kaleme ayrılmıştı: Birincisi, eyâletlerin sınırlarını, bölünmeleri ve tımar ve zeâmet belgelerinin bulunduğu icmal kalemi, ikincisi bu çeşit belgelerin özel mülkiyet açısından onların işlem gördüğü mufassal kalemi, üçüncüsü ise, tımar ve zeâmette değişiklikleri gösteren belgelerin saklandığı ruznâme kalemidir. Defter emîni, maliyeye bakan defterdârdan rütbece daha aşağı durumdaydı. Defterdâra bağlı kalem, maliye kalemi; bütünüyle hazine-i âmire denirdi. Defterdâr, nişancı ile eşit durumdaydı. Defterdârın yine defterdâr adı verilen bir yardımcısı vardı. Daha sonra Rumeli defterdârı veya başdefterdâr, bütün imparatorluğun malî işlerine baktı. Malî işlerde sadrâzam ve kazaskerler gibi tuğralı emirler çekmek yetkileri vardı.

Belgelere tarih veren tarihçi bölümünden başka, dört çeşit kalem vardı: Ruznâme, muhasebe, mukabele ve mevkufat. Bunlardan ruznâme, öteki bölümlerden gelen gelir gider belgelerini değerlendirir ve yılda bir, iki defa hulâsa-icmal

adıyle bir bilanço çıkararak padişaha veya sadrâzama sunardı. Muhasebe kalemi, paraların hesabını tutardı. Mukabele kalemi süvari, yaya, asker, içoğlanları, kapıcıların, ahırlardaki personelin hesaplarını tutardı. Mevkufat bölümü ise, eyâletlerden savaş sırasındaki vergileri toplar ve dağıtımını yapardı. Bunlardan en önemlisi olan muhasebe kalemi de, beş, altı bölüme ayrılırdı: Baş, Anadolu, haremeyn, cizye, küçük evkaf. Başmuhasebeye bağlı çeşitli «emîn»ler vardı. Bunlar şehremîni, darbhâne emîni, Arpa emîni, matbah emîni, tophane nâzırı, baruthâne emîni, tersane emîni. Başdefterdâr, Hazine-i âmire'den de sorumluydu. Burada veznedarbaşı ve 14 yardımcısı vardı. Bunların denetimini Sergi Halîfesi yapardı. Devletin âdî borçlarını toplama işi de «başbâkî kulu» ve 60 yardımcısına verilmişti, yargıç gibi davrandığı zaman, mîrî kâtibi idi. Ayrıca cizye başbâkî kulu, kâğıt Enderûn emîni ve kâğıt bîrun emîni vardı.

Merkezin dışında, imparatorluk sancak veya livalara bölünmüştü. Bunlar, Rumeli ve Anadolu olmak üzere ikiye ayrılır, her birinin başında bir Beylerbeyi veya Mîr-i mîran bulunurdu. Sancak beylerinin bir, beylerbeyinin iki, kubbe ve eyâlet vezirlerinin üç tuğu, sadrâzamın beş tuğu olurdu. Vezirlere ve beylerbeyine paşa da denirdi.

Yeni toprakların alınmasıyle, özellikle Mısır ve Kuzey Afrika topraklarının alınmasıyle yeni beylerbeylikler kuruldu, bu geniş yerlere eyâlet adı verildi. Daha sonraları eyâlet valilerinin vezir olmaları kabûl edildi.

Fâtih'in kanunnâmesinde, beylerbeyiler hemen vezirlerden sonra gelirler, dîvân oturumlarına nişançı ve defterdâr gibi katılabilirlerdi; sancak beyleri ise dışarda beklerlerdi.

XVI. yüzyılda Bosna ve Gelibolu Rumeli içindeyken, eyâlet olmuş, ikincisinin başına kapdan-paşa getirilmiş, Buda ve Tamaşvar ayrı beylerbeylik olmuştu. İmparatorluğun en geniş olduğu 1590'dan 1612'ye kadar, eyâletlerin sayısı 35 - 36 idi. XVII. yüzyılda bu, 39'a çıkmıştı. Bunlar Bosna, Tamaşvar, Budin, Varad, Eğri, Kanije, Sıvas, Erzurum, Trabzon, Çıldır, Karaman, Diyarbakır, Van, Maraş,

Sadrâzam Koca Sinan Paşa ve dört vezir.

Musul, Şehrizor, Adana, Halep, Kandiye, Kıbrıs, Şam, Trablus, Rakka, Bağdad, Basra, Mısır, Habeş, Yemen, Lahsa v.s. idi.

İmparatorluk topraklarını elden çıkardıkça eyâletler küçüldü, eyâletleri valiler, sancakları mutasarrıflar yönetti.

Eyâletlerde paşadan başka sekiz önemli görevli vardı. Bunlar alaybeyi, subaşı veya çeribaşı, sipahi yazıcıları, defter emîni ve iki yardımcısı, defter kâhyası ve tımar defterdârı, mal defterdârı. Eyâlet dîvânı görevlileri, mevkufcu veya mevkufatcı adını alırdı. Dîvânların üye sayısı değişirdi. Valilere yıllık bir para ödenen ve adına salyâneli eyâletler denilen eyâletlerde dîvân yoktur. Eyâlet vezirlerinin emrinde geniş bir personel bulunurdu. Bunlar kethudâ, dîvân efendisi, mektupcu, içağası, silâhdâr, selâm ağası, mirahor, kapıcılar kâhyası, hazinedar ağa, kilerci başı idi.

Üç tuğlu paşanın önünden dokuz atlı gider ve şatır denilen 6 yaya takip ederdi. İki tuğlu paşa için altı atlı ve dört şatır, sancak beyi için üç atlı ve iki şatır. Ayrıca oklu kavasları, postacı tatarları, tüfenkçileri, delileri olurdu. Bağdad, Kahire, Buda beylerbeylerinin imtiyazlı durumları vardı, bunların, padişahınki gibi koçılı kayık denilen kayıkları, solak ve peykleri olur, merkeze danışmadan bazı görevlilerin atamalarını yapabilirlerdi. Sancaklar da kazalara ayrılır, başlarında kadılar bulunurdu.

Eyâletler salyânesiz ve salyâneli olmak üzere ikiye ayrılırdı. Salyânesiz veya yıllıksız olan eyâletler gelirleri has, zeâmet ve tımar olmak üçe ayrılır, öşür ve resimleri havass-ı hümâyûn adıyla hazineye, beylerbeyi ve sancak beyine olmak üzere üçe bölünürdü. Bu çeşit eyâletler: Rumeli, Budin, Anadolu, Karaman, Dulkadır ve Sıvas, Erzurum, Diyarbakır, Haleb, Şam, Trablusşam sayılabilir. Salyâneli veya yıllıklı olanlarda ise, bunların geliri has, zeâmet, tımar diye ayrılmayıp, doğrudan doğruya devlet hazinesi buraların yıllık gelirlerini beylerbeylerin, sancak beylerinin ve başkaca görevlilerin ödenekleri verildikten sonra kalan, devlet hazinesine gönderilirdi. Salyâneli eyâletler arasında Mısır, Habeş, Bağdad, Basra, Yemen, Trablusgarb, Tunus ve Cezâyir'i sayabiliriz.

Bir de Doğu Anadolu'da mülkiyeti sahiplerine bırakılıp, fermanlarla cenab denilen imtiyazlı sancaklar vardı. Bunlar arasında Cizre, Genç, Bitlis, İmâdiye, Mahmudiye, Hakâri, Eğil, Palo sayılabilir. Bunlar, Osmanlı devletinin egemenliğini tanımışlardı, yıllık vergi ve gerektiğinde asker verirlerdi. Bunlara mîr-i mîrânlık da denilirdi. Ayrıca mülkiyeti Kürt beylerine bırakılmış, bunların ölümünde yakınlarına kalan yurtluk (ocaklık) sancaklar vardı. Belli başlıları Sokman, Kulub, İtak, Tercil, Mihrânî, Pertek, Çapakçur, Hermik sayılabilir.

Kubbe altı. Solda, Kasr-ı Adl, sağda hazine.

Tarihte Anadolu'nun Jeopolitik Durumu

Yılmaz Öztuna

ANADOLU, dünya çapındaki jeopolitik önemini tarihin hiçbir devresinde kaybetmemiştir. Mısır ve Mezopotamya ile birlikte en eski medeniyetler, Anadolu'da kurulmuştur. Anadolu'nun bu önemi nereden gelmektedir? Bu bahsimizde kısaca bu konuyu işleyeceğiz.

Tarihte dağlar, istilâlara set çekmiş, medeniyetleri birbirinden ayırmıştır. Akarsular ise, medeniyetleri yaklaştırır ve zengin yerleşme alanları yaratır. Deniz, ileri medeniyetin en büyük sebeplerinden biridir; ayırıcı olmaktan fazla, medeniyetleri yaklaştırıcı bir rol oynar. Dünya haritası üzerinde Anadolu ile onun tabiî bir uzantısı durumunda olan Trakya'ya bakılacak olursa, bu toprakların dünya ölçüsündeki önemi hemen görülür. Cihan medeniyetinin çevresinde kurulduğu Akdeniz'de hiçbir ülke, Anadolu-Trakya'nın jeopolitik şansına malik olamamıştır. Bu şans, Anadolu'yu medeniyetlerin beşiği yapmış ve pek çok kavmin ihtirasını üzerinde toplamıştır.

Bu toprakların emsalsiz jeopolitik durumu şundan ileri gelir ki, Anadolu - Trakya; Asya ile Avrupa, Yakın Doğu ile Balkanlar,

Boğazlar

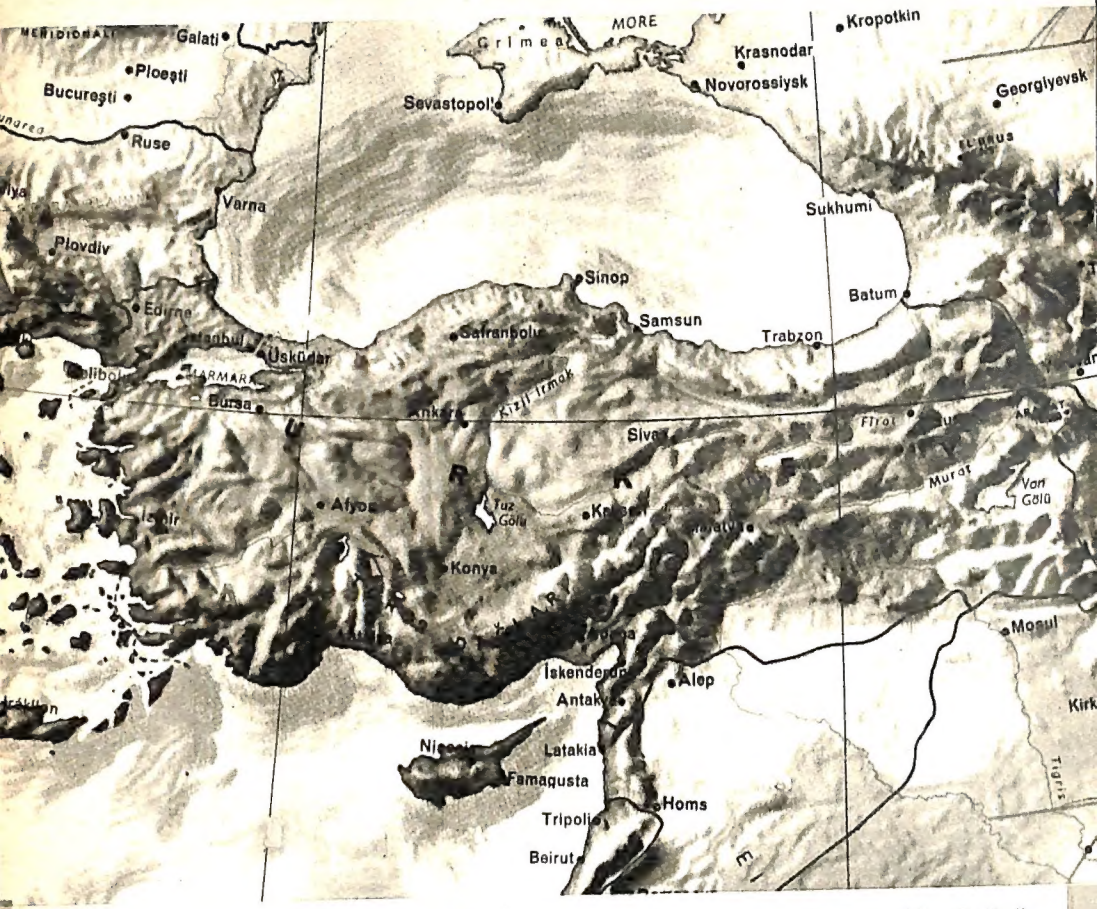

Yeryüzünün en önemli jeopolitik noktasında bulunan Anadolu ve çevresindeki denizler.

Akdeniz ile Karadeniz arasında geçittir. Marmara bölgesine doğru gidildikçe bu jeopolitik önem, son derece artar. Boğazlar, cihan hâkimiyetine erişmek isteyen ve cihan imparatorluğunu elinde tutmak arzusunda bulunan devletlerin can noktası olmuştur. Istanbul Boğazı'nın Avrupa yakasında, boğazın her iki tarafına, iki kıt'aya, Asya ile Avrupa'ya, iki denize, Akdeniz ile Karadeniz'e hâkim olmak üzere kurulan Istanbul şehrinin jeopolitik önemini tarihte başka hiçbir beldenin taşımadığını, kesine yakın bir hükümle ileri sürebiliriz. Bu, yalnız eski devirler için verilmiş bir hüküm değildir. Napoléon gibi en modern siyasîler, Istanbul hakkında «cihan imparatorluğunun başkenti olmaya lâyık tek şehir» demişlerdir. Bugün de bu durum fazla değişmiş değildir. Boğazlar düşünce, kuzeyden gelecek istilâyı ılık denizlerde durdurabilecek hiçbir kuvvet mevcut değildir.

Akdeniz Hâkimiyeti

Marmara Denizi kadar küçük olup da, bu derecede ehemmiyet taşıyan bir su, yeryüzü haritasında yoktur. Kocaeli ve Çatalca yarımadaları ile Çanakkale ve Gelibolu yarımadaları, iki kıt'anın,

Asya ile Avrupa'nın birleştiği ülkelerdir. İmroz, Bozcaada ve Limni, Çanakkale Boğazı'nın girişine hâkim olan adalardır. Marmara'yı içdeniz hâline getiren, Boğazlar'a tamamen hâkim olan, bu geçitleri istediği gibi açıp kapayabilen ve Istanbul'u başkent edinen imparatorluklar, Karadeniz ile Akdeniz'i de içdeniz hâline getirmek yolunu tutmuşlardır. Çünkü Asya ve Avrupa toprakları hiçbir yerden, Istanbul'dan olduğu kadar yakın ve kolay kontrol edilemez. Balkanlar'ın en güneydoğu ucunda yer almış olan bu şehir, Avrupa'nın, Balkanlar'ın, Asya'nın, Yakın Doğu'nun herhangi bir yerine iki taraftan en merkezî yerdedir.

Tarih boyunca Anadolu'da yerleşme bölgeleri tabiatiyle çok değişmiş, ağırlık merkezleri oradan buraya, buradan oraya oynamıştır. Bununla beraber, umumî çizgileriyle, bazı devirler müstesna, yoğun nüfusla iskân edilen bölgeler ve büyük şehirlerin kurulduğu alanlar fazla değişmemiştir. Birinci derecede merkezler, Marmara ile Ege kıyılarında teşekkül etmiştir. Bu durum, Anadolu'nun jeopolitik önemi kadar, iktisadî ve ticarî ağırlığının da bu bölgede olmasıyla ilgilidir. Istanbul, İznik, Bursa, Efes, Bergama, Foça, Edirne, İzmir gibi çeşitli devirlerde parlamış büyük tarihî merkezler, bu bölgededir. Akdeniz, Orta Anadolu, kısmen Doğu Anadolu'da ise büyük tarihî merkezler, daha seyrek bir coğrafî dağılışta olmuştur. Karadeniz bölgesi, iç bölge olduğu ve geniş dünya parçalarıyla doğrudan doğruya ilgisi bulunmadığı için, yoğun nüfusuna rağmen, büyük merkezler vücude getirememiştir. Bununla beraber, askerî ve ticarî zorunluklar, zaman zaman Sinop ve Trabzon gibi şehirlere birinci derecede önem kazandırmıştır.

Anadolu'nun Tabiî Zenginlikleri

Anadolu, coğrafya konuşundan başka, yeraltı ve yerüstü zenginlik ve servetleri bakımından da dünyanın müstesna bir köşesi olmuştur. Demir, tarihte belki ilk defa olarak Hititler tarafından bu topraklarda işlenmiş ve dünya medeniyetinde, bilhassa savaş alanında büyük inkılâplardan biri, demirin bulunup işlenmesiyle bu topraklarda gerçekleşmiştir. Ziraatin her türlüsüne elverişli ve geniş otlaklarıyla büyük ölçüde hayvancılığa müsait olan Anadolu ve Trakya, tarih boyunca, iyi sulandığı devirlerde bilhassa dünyanın belli başlı tahıl ülkelerinden biri olmuştur. Ormanlardan faydalanma bakımından da Anadolu, binlerce yıl, Yakın Doğu'nun kereste, bilhassa gemi kerestesi ihtiyacını tek başına karşılamıştır.

Anadolu'da tarihî merkezlerin kurulması ve nüfusun kesifleşmesi, akarsu bölgelerine münhasır kalmamış, içerilere, yüksek yaylalara, geçit bölgesi olan alanlara kadar yayılmıştır. Erzurum, Konya, Sıvas, Ankara gibi büyük tarihî merkezler, bin metreyi aşan yükseklikteki topraklarda ortaya çıkmıştır.

Bu yapıda olan ve XI. yüzyıldan beri «Türkiye» denen Anadolu ve onun tamamlayıcı parçası Trakya, tarih boyunca, hayrete şâyân değişikliklere sahne olmuş, cihan tarihinin en önemli toprak parçalarından biridir.

Türk İstiklâl Savaşının arifesinde bir emekli subayın not defteri

MÜTAREKE GÜNLERİNDE

ISTANBUL

3

Sadeleştiren: ŞEVKET RADO

TRABZON metropolidi, Pontus hükümetini kurmak fikriyle Avrupa seyahatine çıkmıştır. Ermeni patrikhanesi, Rum patrikhanesiyle işbirliği yapmaya yeltendi. «Türkler nasıl olsa yok oluyor, biz işimizi görelim» sevdasına düştülerse de Cenâb-ı Hakk'ın lutuf ve yardımıyle hayalleri gerçekleşmemiştir.

Museviler, her zamanki gibi, idare-i maslahat yolunda idiler. Rum patrikhanesinin kuvvetli göründüğü zamanda ona hoş görünmeye dikkat ettiler. Gerçi bazı muharrirleri Osmanlılar'ı okşayan yazılar yazmışlarsa da, bunlar devede kulak denecek kadar azdır.

Museviler, umumiyetle hangi tarafın galip gelmek ihtimali belirirse ona doğru sallanmakta büyük maharet gösterdiler. Gerçi bu milletin dünyada pek dağınık bir hâlde bulunması, dayanacak bir merkezleri olmaması, iki tarafa oynamakta onları haklı gösterebilirse de, kendilerine memleketimizde her türlü imkânın bahşedilmiş olduğunu unutmaları esaslı bir hatadır.

İtilâf donanması Istanbul'a girdi. Görülen harp gemileri İngiliz, Fransız, İtalyan harp gemileridir. Amerika az görüldü ve dikkati çeken bir tecavüzleri duyulmadı. Bilhassa Yunan donanması kendini göstermeye pek hevesli idi!

İtilâf kuvvetleri kumandanlığına tayin edilip Istanbul'a gelen Fransız generali Franşe Despere (*)'nin Galata rıhtımından Perapalas oteline gidişi ayrıca ve tafsilâtıyle anlatılmaya değer: Gidiş, azametli bir programla ve uzun hazırlıklardan sonra başladı. Sanki Roma fâtihlerinin zafer alaylarına benzer bir alay tertip edilmişti. Alaya Rumlar, Yunan bayraklarıyla katıldılar. İngiliz ve İtalyan birlikleriyle Türk'e ve İslâm'a düşman olan herkes alayda isbat-ı vücut etmişti.

Fransız generali bir kır ata binmişti. Kır ata binmesinin meğer bir sebebi varmış: Dünyayı sarsmış olan bir tarihî vak'anın taklidi yapılıyormuş: Fâtih Sultan Mehmed, Istanbul'u zaptettiği zaman, şehre girerken bir kır ata binmiş imiş. Fransız generali de Fâtih Sultan Mehmed'i taklit etmek istemiş! Buna diyecek yok doğrusu! General bu hareketiyle gerek kendi şahsına, gerekse milletine ne gibi bir fayda te'min etmiştir? Burasını zaman gösterecek ve kendisi herhalde ayıplanacaktır.

(*) *Franchet d'Esperey.*

Asya ile Avrupa'nın birleştiği ülkelerdir. İmroz, Bozcaada ve Limni, Çanakkale Boğazı'nın girişine hâkim olan adalardır. Marmara'yı içdeniz hâline getiren, Boğazlar'a tamamen hâkim olan, bu geçitleri istediği gibi açıp kapayabilen ve Istanbul'u başkent edinen imparatorluklar, Karadeniz ile Akdeniz'i de içdeniz hâline getirmek yolunu tutmuşlardır. Çünkü Asya ve Avrupa toprakları hiçbir yerden, Istanbul'dan olduğu kadar yakın ve kolay kontrol edilemez. Balkanlar'ın en güneydoğu ucunda yer almış olan bu şehir, Avrupa'nın, Balkanlar'ın, Asya'nın, Yakın Doğu'nun herhangi bir yerine iki taraftan en merkezî yerdedir.

Tarih boyunca Anadolu'da yerleşme bölgeleri tabiatiyle çok değişmiş, ağırlık merkezleri oradan buraya, buradan oraya oynamıştır. Bununla beraber, umumî çizgileriyle, bazı devirler müstesna, yoğun nüfusla iskân edilen bölgeler ve büyük şehirlerin kurulduğu alanlar fazla değişmemiştir. Birinci derecede merkezler, Marmara ile Ege kıyılarında teşekkül etmiştir. Bu durum, Anadolu'nun jeopolitik önemi kadar, iktisadî ve ticarî ağırlığının da bu bölgede olmasıyla ilgilidir. Istanbul, İznik, Bursa, Efes, Bergama, Foça, Edirne, İzmir gibi çeşitli devirlerde parlamış büyük tarihî merkezler, bu bölgededir. Akdeniz, Orta Anadolu, kısmen Doğu Anadolu'da ise büyük tarihî merkezler, daha seyrek bir coğrafî dağılışta olmuştur. Karadeniz bölgesi, iç bölge olduğu ve geniş dünya parçalarıyla doğrudan doğruya ilgisi bulunmadığı için, yoğun nüfusuna rağmen, büyük merkezler vücude getirememiştir. Bununla beraber, askerî ve ticarî zorunluklar, zaman zaman Sinop ve Trabzon gibi şehirlere birinci derecede önem kazandırmıştır.

Anadolu'nun Tabiî Zenginlikleri

Anadolu, coğrafya konuşundan başka, yeraltı ve yerüstü zenginlik ve servetleri bakımından da dünyanın müstesna bir köşesi olmuştur. Demir, tarihte belki ilk defa olarak Hititler tarafından bu topraklarda işlenmiş ve dünya medeniyetinde, bilhassa savaş alanında büyük inkılâplardan biri, demirin bulunup işlenmesiyle bu topraklarda gerçekleşmiştir. Ziraatin her türlüsüne elverişli ve geniş otlaklarıyla büyük ölçüde hayvancılığa müsait olan Anadolu ve Trakya, tarih boyunca, iyi sulandığı devirlerde bilhassa dünyanın belli başlı tahıl ülkelerinden biri olmuştur. Ormanlardan faydalanma bakımından da Anadolu, binlerce yıl, Yakın Doğu'nun kereste, bilhassa gemi kerestesi ihtiyacını tek başına karşılamıştır.

Anadolu'da tarihî merkezlerin kurulması ve nüfusun kesifleşmesi, akarsu bölgelerine münhasır kalmamış, içerilere, yüksek yaylalara, geçit bölgesi olan alanlara kadar yayılmıştır. Erzurum, Konya, Sıvas, Ankara gibi büyük tarihî merkezler, bin metreyi aşan yükseklikteki topraklarda ortaya çıkmıştır.

Bu yapıda olan ve XI. yüzyıldan beri «Türkiye» denen Anadolu ve onun tamamlayıcı parçası Trakya, tarih boyunca, hayrete şâyân değişikliklere sahne olmuş, cihan tarihinin en önemli toprak parçalarından biridir.

Fakat bu sırada yerli Hıristiyanlar'ın, bilhassa Rumlar'ın şımarıklıkları pek ziyade oldu. Sokaklarda, trenlerde ve tramvaylarda Hıristiyanlar, bilhassa Hıristiyan kadınları Müslüman kadınlara tecavüz ettiler. Müslüman olmayan unsurlar, ecdattan kalma kinlerini ve düşmanlıklarını olduğu gibi gösterdiler.

Osmanlı devletinin başşehri olan İstanbul'da, İtilâf Devletleri'ne ait harp gemilerinden ikide birde merasim topları atılarak Türkler'in kulakları nefretle doldurulyordu. Fakat bu top atışları merasimlere de inhisar etmiyor, âdeta gözdağı vermek için, ikide bir gelişigüzel atılıyordu. Bilhassa İngiliz donanmasının İstanbul'a pek yakın top atışları usanç vermekte ise de, gitgide herkesin kulakları bunlara alıştığından, artık çoluk çocuk bile ürkmez olmuştu.

DEHŞET SAÇMALAR

Saraçhane karakolunda, bir koğuşta, yataklarında uyumakta olan Türk askerleri üzerine İngiliz zabitleri kumandası altında bulunan Hind askerleri bir gece baskını yaparak tüfek ateşi açmışlar. Zavallı Türk askerleri uyku hâlinde neye uğradıklarını anlamayarak şaşkına dönmüşler; birçoğu da yaralanmışlardır. Ben bu vak'aya dair daha fazla bilgi alamadım. Uyumakta olan bir müfrezeyi öldürmek için ne gibi mecburiyet altında idiler?... Merak edilecek bir şeydir. Herhalde icra edenlere şan ve şeref getirecek bir vak'a değil.

Ayrıca duyduğuma göre işgal zamanında veliahd bulunan Abdülmecid Efendi'nin Anadolu'ya kaçacağı haber alındığından, oturduğu ev, karakol altına alınmış; harp gemileri tarafından da elektrik ışığı altında gözaltında bulundurulmuş imiş. Bundan, padişahın haberi yokmuş, İngilizler sadrâzam Ferid Paşa'nın isteğiyle bu işi yaptıklarını söylemişler.

MALTA'YA SÜRÜLENLER

Bizim o zamanki kabinelerden biri (Dâmâd Ferid Paşa habinesi) eski harp kabinesi âzâsından, kaçmayıp memlekette kalmış bulunanları tevkif ederek Harbiye Nezâreti'nde hapishaneye koymuştu. İngilizler bir sabah erkenden hapishaneyi basıp, bu zatları otomobillerine doldurarak bir harp gemisine nakletmişlerdi.

Bu arada, harp kabinesinde bulunmamış âyândan, meb'ûsândan, ekserisi İttihadcılar'dan olmak üzere birçok kimseyi de tevkif ederek hepsini birden Malta'ya götürdüler. Bu tevkiflerle Malta'ya

İşgal kuvvetleri bir geçit resmine hazırlanıyor.

taşınmaların, o zamanki İstanbul hükümetinin arzu ve isteğiyle yapılmış olduğu söylendi. Eğer işin bu tarafı doğru ise, bazı devletler büyüklerinin ahlâk düşüklüklerinin derecesi ortaya çıkmış olur.

İngilizler'ce Malta'ya nakil, artık bir moda hâline gelmiş ve büyük bir mesele olmuştu. Az sonra Meclis-i Meb'ûsân âzâlarını da Malta'ya götürmeye başladılar. Öyle ki, Meclis toplantı hâlinde iken toplantı yeri çevrilerek, bazı kimseler alınıp götürülüyordu. Malta'ya gönderilenlerin isimleri, miktarları, orada mevkuf kaldıkları müddetçe gördükleri muamele tarafımdan bilinmediği için, yazamadığıma teessüf ediyorum. Bu bahsin, oraya götürülmüş olan kimseler tarafından yazılacağını ümit ederim.

İngilizler'in, Osmanlı ileri gelenlerini Malta'ya götürmekten maksatları ne idi? İşin bu tarafı anlaşılamadı. Eğer bunlar İngilizler'ce suçlu iseler, muhakeme edilmeli idiler. İşledikleri suçlar, Osmanlı devletindeki vaziyet ve memuriyetlerinden ileri geliyor idi ise, Osmanlı mahkemelerinde muhakemeleri görülmeli idi. Hiçbiri olmadı. Fakat şayet bunlar o zamanki Osmanlı hükümetinin adaletsiz muamelelerinden kurtarılmak ve kaçırılmak, sükûnet avdet ettikten sonra bırakılmak maksadıyle götürülmüş iseler, bu maksat hâsıl olmuştur.

Fakat o zaman cereyan eden vak'alara bakılırsa, İngilizler'in himaye maksadıyle bu adamları götürdüklerine ihtimal vermek çok saçma bir düşünce olur. İngilizler bu kimseleri sulh aktedilmeden önce salıvermişlerdir.

SELÂM MESELESİ

İtilâf devletleri askerlerinin Istanbul'a girişlerinden sonra, bir selâm meselesi ortaya çıktı. Osmanlı ordusu erkânı ve zabitleri, İtilâf zabitlerine sokakta rastladıkları zaman rütbe farkına bakılmayarak onları selâmlamaları isteniyor ve buna mecbur tutuluyorlardı. Umumî olarak gerek İtilâf askerleri, gerekse Osmanlılar, usûlüne göre, rütbeleri daha yüksek olanları karşılıklı selâmlamaya mecbur tutulsalardı, bu husus reddolunamazdı. Lâkin elli, altmış yaşında bir Osmanlı paşası veya beyi, yirmi beş yaşında bir İtilâf teğmenine selâm vermeye mecbur oluyordu. Meselâ bir teğmen, bir Osmanlı albayını, kendisine selâm vermediğinden, neferiyle tevkif ettirmişti. Kendisini karakollarında sorguya çekmişler, niçin selâm vermediğini albaydan sormuşlar; albay da, kendisinin albay olduğunu, bir mülâzıma selâm vermeye mecbur tutulamayacağını söyleyince türlü hakaretler edip galipler ve mağlûplar meselesini ortaya atmışlar, bu sebepten selâm vermesi gerektiğinde ısrar etmişler.

Yine bir selâm meselesinden, bir İngiliz binbaşısının, bir Osmanlı albayını tevkif ederek kırbaçla tehdit ettiğini, bu muameleye mârûz kalmış olan albayın ağzından dinlemiştim. Gerçi yenilmek bir kabahattir amma, medenî olduklarını iddia edenler, bu muamelelere tenezzül etmemeliydiler.

Bu bahis üzerinde en çok duranlar bilhassa Fransızlar'dı. Fransızlar'ın dostluğu ve düşmanlığı pek çabuk değişiyordu. Keyifleri yerinde olduğu zaman rütbeleri kendilerinden yüksek olan Türk zabitlerine selâm verdikleri de olmuştur. Bu selâm meselesi yüzünden kötü muamelelere mârûz kalmamak için Osmanlı ordusu mensuplarının hemen hepsi vazife dışında sivil elbise giymeye mecbur oldular. Hattâ memur oldukları yerlere bile sivil elbise ile gidip, orada resmî elbiseyi giyerlerdi.

Yenilmenin getirdiği bu gibi hakaretlerin hikâyelerini, vatandaşlarım, kulaklarında küpe gibi saklamalıdırlar.

TRENLERDE, VAPURLARDA

İtilâf orduları askerleri, trenlerde ve vapurlarda ve birinci mevkilerde otururlar, birinci mevki bileti almış olan Türk vatandaşları ve bilhassa Osmanlı zabitleri yer olmadığından ayakta, vagon sahanlıklarında veya basamaklarında, vapurların ikinci mevkilerinde seyahat ederlerdi.

Anadolu ve Rumeli şimendiferlerini zaptettiler. Yolcuların bilet yoklamaları süngülü askerler tarafından yapılır oldu; istilâ ordusu gibi davranıyorlardı. Sanki mütareke ile değil de harp ederek girmiş idiler. Ah biz en büyük kabahati işlemiştik, bu da yenilmiş olmamızdı.

Silâhendâz İngiliz askerleri bilhassa Haydarpaşa trenlerinde türlü densizlikler yapmışlardır. İki, üç kişinin oturacağı bir yere, bir sarhoş neferin fütursuzca uzanıp yattığı sık sık görülürdü. İngiliz neferleri bu türlü kabalıklar ederken, bazı İngiliz subaylarının halkı rahatsız etmemeye çalıştıklarının sezilmesi, yapma bir nezaket olarak tefsir edilirdi. Neferlerine herşeyi yaptırıp kendileri herhalde centilmen görünmek istiyorlardı. Çünkü vapurlarda bazı sarhoş İngiliz askerlerinin, kadınlara mahsus yerlere girdikleri, terbiyesizce hareketler yaptıkları, zabitlerinin bunlara hiç ses çıkarmadıkları çok görülmüştür.

Vapurlarda, yazın, üst kamaralarda İti-

İşgal kuvvetlerine ait bir zırhlı, Istanbul limanında.

lâf zabitlerine mahsus olmak üzere perde ile bir yer ayrılmıştı. Bu yerler boş olduğu halde, içeri kimse sokulmazdı. Kışın da vapurlarda yan kamaralardan biri onlara ayrılmıştı; boş olsalar bile kimse giremezdi.

FRANSIZLAR'IN VE İNGİLİZLER'İN ÇEŞİTLİ ASKERLERİ

Istanbul sokaklarında dünyanın her tarafından gelmiş, her renkten, her dinden askerler görülmekte idi. Simsiyah Senegal askerleri, bakır renginde Avustralya ve Hind askerleri acayip bir manzara teşkil ediyordu. Cezâyir ve Hind İslâmları, Mecûsîler, ayrıca dikkati çekiyorlardı. Bunlar, Avrupalılar gibi bakımlı değillerdi. Daha çok nakliye işlerinde çalıştırılıyorlardı. İslâmlar her ne kadar Türkler'le bir din bağları olduğunu biliyorlarsa da, Avrupalı zabitlerden çekindikleri besbelliydi.

İtilâf askerlerinin ırklarını ayırmak, dikkatli bir insan için zor olmuyordu. Büyük rütbeliler ve zabitler, İngiliz ve Fransız'dır. Efrad ekseriyetle müstemleke askerleridir. Renkler bile değişiktir. Sarı, esmer, beyaz, kuzgunî siyah, sütlü kahverengi, bakır renkli vesaire asker kıyafetinde sokaklarda görülüyor. Ara sıra Japon ve Çin askerlerine bile rastlanıyor. Fransızlar'ın asıl elbiseleri mavi renkte, İngilizler'in hâkî idi. Böylece birbirlerinden kolayca ayrılıyorlardı. Şapkaları da farklıdır. Fransızlar'ın şapkaları, zabitlerde sırma şeritlidir ve rütbelerini gösterir, İngilizler'de şapkalar elbisenin renginde hâkîdir. İngilizler'de rütbeler apoletlerinde yıldızlarla gösteriliyor.

İngiliz ırkından olanların çalımlı hâl ve hareketleri, azamet ve kibir derecesine varıyor, diğer kavimlere üstünlük iddiasında olduklarını belli ediyor. İtalyan polisleri kendilerine mahsus elbiseleriyle dikkati çekiyor, vazifenin icabettirdiği yerlerde çabucak görünüveriyorlar.

Hindli ve Mecûsî askerler sarıklarıyle pek kolay göze çarpıyorlar. İslâm olanlar sivri külâh, Mecûsîler ise düz külâh giyiyorlar. Avustralyalılar, geniş kenarlı şapkalarından belli oluyor. Kalın ve püsküllsüz fesler Fransızlar'ın İslâm askerlerine mahsustur. Afrikalı siyahlar, Fransızlar'ın Senegal askerleridir; bunlar ayrı ve madenî miğfer giyiyorlar.

Ecnebî askerlerini din bakımından ayırmak kolay olmuyor. Bilhassa gerek Fransız, gerek İngiliz müstemleke askerleri öyle pek dine bağlı görünmüyorlar. Hind

Mütarekenin Istanbul'u: Herkes üzgün, herkes kendi vatanında gurbette gibi.

Müslümanları, Müslümanlıklarını açıkça belli ediyorlar. Herhalde Umumî Harb'e katılmayan millet yok gibi. İtilâf devletleri askeri olmak üzere Istanbul'da kaba Sırp askerleri de arasıra göründüler. Yunan zabit ve askerleri, hattâ Girit jandarmaları da nâdiren görülmüştür.

Yerli Rum ve Ermeniler'den Osmanlı tab'ası oldukları hâlde, İngiliz askerî elbisesiyle şurada, burada görülenler, yaptıkları taşkınlıklar sırasında hemen farkediliyor... Bu son derece karışık, türlü cins, millet ve mezhepten askerlerin, harbin bunca zahmetlerine menfaat için mi, yoksa cebir yoluyla mı katlandıkları anlaşılamıyor.

İtilâf devletlerinin başlarına konmuş yorgun zafer kuşunun oralarda ne kadar müddet dinlenip sonra nerelere uçacağını zaman gösterecektir. Senegalli siyah askerlerin Gülhane Parkı'nda siyah bir kadın yüzünden çıkardıkları kargaşalık kulaktan kulağa dolaşıyor. Türk polisi işe karışmış, Fransız askerleri silâhlarıyle gelmişler, bir Türk mürfezesi Soğukçeşme kapısına karşı müdafaa vaziyeti alarak ateş açmak üzere yere yatmış, iki taraftan silâhlar atılmış, ölenler, yaralananlar olmuş. Fakat gazeteler bundan hiç bahsetmediler.

Biz Osmanlılar, mağlûp ve perişan, Avrupa'nın medenî milletleri galip ve işgale gelmiş oldukları için gazetelerimiz birşey yazamazlar; yazmaya kalkarlarsa, hükümetimiz yasak eder; yasak etmezse bu cesareti göstereni işgal kuvvetleri mensupları yakalar götürürler, ne yaparlarsa kimse birşey soramaz... Hazin, çok hazin...

Istanbul'daki kışlalar, hastaneler, anbarlar, fabrikalar, karakol binaları, devlete ait her yer işgal edilmişti. Fransızlar bazı kışlalara Fransızca yeni isim ve levhalar koydular. Meselâ Rami kışlasına Caserne Clemanceau levhası asmışlardı. Bazı hususî binaları da işgal ettikleri görüldü. Sultan saray ve köşklerinden bazılarını da zaptettiler.

İngilizler ve Fransızlar işgal ettikleri hususî evlerin eşyasını da toplayıp götürüyorlardı.

İŞGAL ASKERLERİNİN GEÇİT RESİMLERİ

Fransız askerleri, ikide bir, tabiî bir bahane uydurmayı ihmal etmeyerek, askerî kuvvetlerinin mühim bir kısmıyla Istanbul sokaklarında nümayiş yürüyüşleri yaparlar, bu yürüyüş, Taksim kışlası önünde, Talimhane meydanında bir geçit resmi hâlini alırdı. Fransızlar'dan bir, iki gün sonra İngilizler yürüyüşe çıkarlar, bunla-

rınki daha büyük ölçüde olurdu. Böylelikle birbirleriyle rekabet etmekte oldukları sezilirdi.

Haydarpaşa demiryolu boyunca az askerle tekrar tekrar yürüyüş yaparlar, böylece, çok asker varmış hissini uyandırmaya çalışırlardı. Bazı yerlerde barakalar ve çadırlar, ordugâhlar kurulmuştu. İçlerinde asker olmadığı hâlde asker varmış gibi kapılarında nöbetçi bekletirlerdi.

İtilâf devletlerinin sırtlarında posta çantası taşıyan motosikletli askerlerinin sokaklarda gösterdikleri manzara kayda değer: Süratleri pek ziyade, motor patırdısı ise ürkütücüdür. Kıyafetleri vahşîdir. Sırtlarına meşin veya tüylü bir ceket giyiyorlar; yüz, göz kapalı, gözlük ise beddir; kambur zambur, yılan kıvrıntısını andıran bir gidişle sokaklardan geçişleri, akrebe benzemeleri ile sanki gökyüzünden Istanbul'a düşmüş bir belânın canlı örnekleri idiler. Halkımız bunlardan hiç hoşlanmaz, patırdılarını duyunca, kaldırımlara kaçışırlardı.

ISTANBUL'DA ALMANLAR

Henüz Istanbul'da bulunan ve zaman zaman Anadolu'dan getirtilmekte olan Alman askerleri, Haydarpaşa ve Kadıköy taraflarında ve Büyükada'da toplanmakta idiler. Almanlar'ın yenildikleri zaman bile gösterdikleri metanet, terbiye ve askerî intizam dikkati çekiyordu. Alman silâh arkadaşlığının ve müşterek harbin tesirleri altında Türkler kendilerine şefkatle muamele ediyor, iki taraf da üzüntülerini birbirlerinin gözlerinden okuyorlardı.

İTİLÂF DEVLETLERİ'NİN MUAMELELERİ ARASINDAKİ FARKLAR

Mütarekede İngilizler umumîyetle gayet sert muamelelerde bulunmuşlardır. Kibirleri, gururları, küçük görmeleri yüzlerinden okunurdu. Fransızlar işgal müddetince birkaç defa dostluk, birkaç defa da düşmanlık gösterdiler. Sulhun akdedileceğine yakın kırgın bir tavır aldılar. İtalyanlar'ın muameleleri kimseyi gücendirmedi. İtalyan polisleri daima medenî bir terbiye içinde görünüyorlardı.

Yunanlılar'ın İtilâf Devletleri arasına karışarak donanma ve kara askerlerini göstermeye kalkmaları, Türkler'in izzet-i nefsini kıran başlıca davranışlardan biri olmuştur. Bilhassa tüysüz çocuklar hâlindeki Girit jandarmalarının bir aralık sokaklarda gösterilmesi hayli tuhaf olmuştur. Şalvarları ve uzun püsküllleri pek yabancı olmamakla beraber, bunlardan kimse hoşlanmıyordu. **(Devamı var)**

İşgal kuvvetleri kumandanları bir işgal birliğinin önünden geçerken.

مرزيفون
۱۳۲٦

Merzifon gazetesinin birinci sayfası.

Türkiye'nin En Eski Kasaba Gazetelerinden

Merzifon

Yazan: İsmail Özdoğan

VİYANA'YI fethetmeye giden ordunun başkumandanını yetiştiren Merzifon, aynı zamanda Türkiye'de ilk defa gazete çıkaran kasabaların da başında gelir. Bundan 60 sene önce 22 teşrinisani (kasım) 1910 tarihinde Türkiye'nin ilk kasaba gazetelerinden «Merzifon» iki idealist genç tarafından kurulmuştur. Bunlar; Hüseyin Rif'at Bey ve eniştesi Mehmed Feyzi Bey'dir. Hüseyin Rif'at Bey, gazetenin sahibi ve mes'ul müdürüdür. Mehmed Feyzi Bey'in ise, elimizdeki nüshalardan birinde imzalı, diğerinde imzasız fakat üslûbundan ona ait olduğu anlaşılan iki başmakalesi vardır.

Bu iki gencin Merzifon'un oldukca varlıklı iki ailesine mensup olmalarına rağmen, gazetenin umumî havasına hâkim olan müfrit İttihad ve Terakki taraftarlığına, havadislerde bile, II. Abdülhamid devrinin kötülenmesi ve yeni devrin aşırı derecede methedilmesine bakılırsa, gazetenin masraflarına partinin maddî destek olduğu hatıra gelebilir. Bunun için vasıta olabilecek bir müessese de mevcuttur; kurucuları arasında bu iki gazetecinin de bulunduğu, bugünkü tâbirle partinin ilçe merkezi durumunda olan «Merzifon İttihad ve Terakki Kulübü».

Gazetenin 16 numaralı sayısında neşredilen bir havadiste; «Şehrimizde intişar eden «Nûr-ı Ayn» refikimiz Asâkir-i Redifenin müfârekat ve teşyii hususlarını vasfettikten sonra, âtideki mütalâatta bulunuyor» denilmektedir. Bundan da anlaşılıyor ki «Merzifon» gazetesi yalnız değildir ve «Nûr-ı Ayn» isimli bir arkadaşı daha vardır. Bugün elimizde bu gazeteden hiçbir nüsha bulunmadığından, hakkında bir fikre sahip değiliz.

Civardaki birçok vilâyetler bile henüz bir gazeteye sahip değilken, Merzifon'da iki gazete birden çıkarabilecek imkânların mevcut olmasının kanaatimizce iki ana sebebi vardır:

1. Merzifon o tarihte kalabalık bir nüfusa sahiptir (35.000).

2. Amerikan Kız Koleji, Amerikan Erkek Koleji, Fransız Kız Koleji, Ermeni İdâdisi (lise), Türk rüşdiyesi, Ermeni rüşdiyesi, dört tane medrese, üç tane umumî kütüphane gibi o devirde Istanbul dışında pek az yerde bulunan eğitim müesseselerine sahiptir.

35.000 gibi büyük bir nüfusu olan ve yukarıda sayılan müesseselerden yetişen geniş bir münevver tabaka teşekkül etmiş bir kasabada, iki gazetenin okuyucu bulmakta güçlük çekmiyeceği tabiîdir.

Gazete, yukarıda da bahsedildiği gibi, sahiplerinin temayülüne paralel müfrit bir İttihad - Terakki taraftarıdır. Misâl olarak şunu zikredebiliriz:

Merzifon Redif taburunun Merzifon'dan Rumeli'deki manevralara iştirak için hareket ettiğini haber olarak yazdıktan sonra, «Şâyân-ı teşekkürdür ki, bu defaki askerlik, devr-i sâbık askerliğine hiç benzemiyor. Herhalde bir intizam ve mükemmeliyet... v.s.» gibi İttihad - Terakki idaresini göklere çıkaran ifadelerle devam ediyor. Haberin bitiminde ise, askerler şerefine verilen çay ziyafetinde İttihad ve Terakki Kulübü adına mekteb-i hukuk talebesi Ömer Vehbi Efendi tarafından okunan nutuk, tam metin hâlinde verilmektedir. Buna mukabil müftünün, Hınçakyan ve Taşnaksiyon cemiyetleri sözcülerinin konuşmalar yaptıklarından haber içinde bahsetmekle iktifa edilmekte, fakat «Merzifon İttihad ve Terakki Mektebi şakirdlerinden 64 numaralı İsmail Efendi'nin nutku»nu tam metin hâlinde vermektedir.

Gazetede, Merzifon'un su meselesi ile alâkalı faaliyetleri bildiren Amasya Mebusu Ârif Fâzıl Bey'in bir mektubu ile Merzifon'un «birinci sınıf kazâya» terfii için yapılan neşriyata mutasarrıfın verdiği cevabın da yer aldığına bakılırsa mahallî meselelerle de alâkalandığı neticesi çıkarılabilir.

Bu gazete, yaptığı neşriyatla başmuharririni belediye reisi seçtirmeye muvaffak olmuştur.

Merzifon'un genel görünüşü.

Esir Ticareti

Yazan: Em. Gen. Şemsi Rıza Zobu

ESİR ticaretinin çok eski bir tarihi vardır. Bu alışverişten alan da, satan da çok kazanırdı. Dolayısıyle çok rağbet edilen bir işti.

Esirler, ya savaşta veya barış sırasında, yabancı ülkelerin kara ve kıyı şehirlerine yapılan baskınlarda veya denizde korsanlar tarafından yakalanan yabancı gemilerden toplanırdı. Bunlar, genç erkek veya kızlardan seçilirdi.

M. Ö. Atina'da her ayın ilk gününde esir pazarı kurulurdu. Bu pazarda, bir kürsü üzerine çıkarılan esirler, çıplak olarak satışa arzedilirdi. Bundan maksat, esirlerin fizik yapısını da alıcıya göstermekti. Esirler bol olduğu zaman fiyatlar düşer, az olduğu zaman yükselirdi. Atina'da M.Ö. 400 yılında 175-300 drahmiye satılan esirlerin fiyatı, birden 2.000 drahmiye yükselivermiş ve alıcıları şaşırtmıştı.

Esir pazarlarında genç ve güzel kızların fiyatı, oğlanlara nazaran daima daha yüksekti. Bunları satın alanların, esir üzerindeki hâkimiyeti sonsuzdu. Onları istediği şekilde kullanır, döver, söver, aç bırakır, hapseder yahut tekrar satabilirdi.

Amerika'nın keşfinden sonra, işçi ihtiyacı başgöstermişti. Bunun kaynağı, tüccar kafalı İngilizler tarafından bulunmuştu: Batı ve Orta Afrika. Bu ülkeye dalan İngiliz esirciler, zorla topladıkları zenci kadın ve erkekleri, sahile indirir, gemilere doldurarak Amerika'ya sevkeder, orada yüksek fiyatla satardı. Bugün Amerika için büyük bir problem olan 20 milyon Amerikalı zenci, onların torunudur.

İnsanların esir olarak alınıp satılmasını yasak eden, milletlerarası andlaşma ancak 1833'de kabûl edilmiştir.

■

Osmanlı İmparatorluğu'nda da esir ticareti önemli bir işti. Bu davranış, devlete hem para, hem kabiliyetli adam, hem de moral kazandırıyordu. Türkler'in esir kaynakları, yükselme devrinden itibaren, Balkanlar, Mora, Sırbistan, Bosna, Macaristan, Lehistan, Rusya ve Akdeniz kıyıları idi. Daha sonra da, Arabistan ve Habeşistan'a kadar uzanılmış, ak ve kara, kız ve oğlanlar toplanarak anavatana sürülmüştür.

Satılan esir kadınların bir kısmı hizmetkâr olursa, bir kısmı da talih, kabiliyet ve güzelliğine göre ev hanımı, hanımefendi olurdu. Bunlardan Osmanlı sarayına düşenler, cariye olarak hizmete başlar, padişahın koynuna girebilen gözde, padişahtan erkek çocuk yapan kadınefendi, oğlu padişah olan da vâlide-sultanlığa yükselirdi. Bu suretle imparatorluğun birinci kadını olurdu. II. Selim'in annesi Hurrem Sultan (Ukraynalı), III. Mehmed'in annesi Safiye Sultan (Venedikli), IV. Murad ve Sultan İbrahim'in annesi Kösem Sultan (Rum), Avcı Mehmed'in annesi Turhan Sultan (Ukran) cariye olarak saraya girip, vâlide-sultanlığa kadar yük-

selen, imparatorluk idaresinde büyük nüfuz kazanmış olan esir kızlardan bir kısmıdır.

Esir erkek çocukların bazıları pazarlarda satılır. Kabiliyetli olanlar seçilerek, yeniçeri ocağının kaynağını teşkil ederdi. Bunlar, devşirme usuliyle toplanan Hıristiyan çocukları ile beraber, evvelâ Anadolu'daki çiftliklerde çalıştırılır. Burada din ve dil öğrenirlerdi. Yine kabiliyeti görülenler Acemi Ocağına, burada da başarı gösterenler Enderûn'a sevk edilerek eğitime tâbi tutulurlardı. Türkler, bu esir ve devşirme çocukları kendi potasında süratle kaynatır ve onları Türk'ten ziyade Türk hâline getirirdi. Bunlar arasında vezîr-i âzamlık makamına kadar yükselmiş ve bu memlekete büyük hizmetler yapmış olanları pek çoktur.

Bizde, esir toplama işini karada akıncılar yapardı. Bunların yapmış olduğu akınlar, tarihimizde şerefli bir yer tutmaktadır. Baştan sona kadar kahramanlık menkıbeleriyle dolu olan bu harekât, Türk'ün iftihar kaynağıdır.

Akıncılar, özel bir kanuna göre kurulmuş, daimî ordu dışında, gönüllü bir hafif süvari kuvveti idi. Esas garnizonları, Rumeli'de sınır boyunda bulunurdu. Ongöre de onbaşı, subaşı, binbaşı rütbesinluk, yüzlük ve binlik kuruluşları ve buna de komutanları vardı. Tarihe geçen büyük komutanları ise Hacıil Bey, Mihaloğlu Ali, Mihaloğlu Mehmed, Yiğit Bey, Firuz Bey, İshak Bey, Umur Bey, Gazi Evranos Bey, Evranosoğlu Turhan ve Ali Beyler gibi ünlü akıncılardı. Bunların silâh, cephane, giyim ve donatımı, kendileri tarafından sağlanırdı.

Akıncılar, yazın devletin gösterdiği istikamet ve hedeflere karşı, belli maksadı sağlamak için, baskın tarzında akınlar tertip ederlerdi. Bunların savaş usûlü, evvelâ baskınla düşmanı yıldırmak ve yenmek, sonra yağma ve tahripti. Bu yağmaya, esir toplamak da dahildi.

Rusya'ya karşı akınları, Kırım hanlığının kuvvetleri yapardı. Bunların 100.000 atlı ile Moskova civarına kadar gittikleri olurdu. Bu akınların adına «esir yürüyüşü» denirdi. Elde edilen binlerce genç ve güzel kız ve oğlan, dönüşte Istanbul pazarlarına kadar ulaşır ve ucuz fiyatla satılırdı.

Akdeniz kıyılarında esir toplamak görevi, kapdan-paşalara, küçük seferlerde ise reislere aitti. Barbaros'un 1543'te Fransa'ya yardım için yaptığı Provans Seferi'nin esir ve ganimet bilânçosu çok zengin idi. Bu sefer sırasında Charles - Quint'e

Hurrem Haseki Sultan.

Eski Roma'da bir esir pazarı.

ait olan bütün İtalya (Papalık hariç) ve İspanya kıyıları vuruldu.

1695 ilkbaharında, Kırım Hanı Selim Giray'ın 3'üncü oğlu Şehbaz Giray, 70.000 atlı ile Polonya'ya daldı. Lvov şehrine girdi. 30.000 esir ile geri döndü.

Macar Kralı Sigismund, Eflâk ve Sırbistan'ı, Osmanlı devletine karşı kışkırtıyordu. Tedibi gerekti. Sultan Murad, ünlü akıncı komutanı Evranosoğlu Ali Bey'e, Macaristan'a karşı akın emrini verdi. Bu maksatla Sırp Kralı Brankoviç ve Eflâk Beyi Drakula da, yardımcı kuvvetleriyle, Ali Bey'in emrine verilmişti. Evranosoğlu 70.000 kişilik bir akıncı kuvveti ile Semendire civarından Tuna'yı geçti. Erdel'den ilerliyerek Hermanştat'a daldı. Bu şehirde sekiz gün kalındı. Civardaki birkaç kasaba ile Hermanştat da yağma ve tahrip edildi. 45 gün süren bu harekât sırasında ele geçen 70.000 esir kız ve oğlan ile hesapsız ganimeti yurda getirdiler. Bunların bir kısmı yollardaki pazarlarda, bir kısmı da Istanbul pazarlarında satıldı. Bu şiddetli akın Sigismund'u yıldırmış ve Macar halkı üzerinde de büyük korku yaratmıştı. Bunun Avrupa'daki akisleri de uzun sürdü.

İstanbul'un en önemli esir pazarı, Çarşıkapı'dan Nuruosmaniye'ye giden yerde idi. Avratpazarı, Tavukpazarı da denilen bu ticaret merkezinde, satışların usûlüne göre yapılmasını kontrol eden bir «esirciler kethudâsı», bir de «esirciler şeyhi» bulunurdu. Birincisini esirci esnafı seçer, ikincisini de devlet tayin ederdi. Diğer iki büyük pazar da Cerrahpaşa ve Beşiktaş'ta idi. Bu pazarlara Ortadoğu'dan da esir tacirleri gelirdi.

Her işte olduğu gibi bazan bu esir ticaretine de fesat karışırdı. Güzel kızları, hizmetini kontrol bahanesiyle evlere kapatan ve dolayısıyle fuhşa sevk etmeye çalışan kadın simsarlar zuhur ederdi. Sultan III. Murad (1574 - 1595), bu hâli önlemek için şöyle bir emir vermişti:

«Avratlar esircilikten men olunsun, kefilsiz tellâllar kaldırılsın, esirci kafilesinin hâlleri ıslah edilsin».

Istanbul'daki esir pazarları 1874 yılında kapatıldı. Fakat bu ticaretin cazip kazancı, mensuplarını gizli çalışmaya sevk etmişti. Çerkes, Gürcü, Dağıstanlı beyaz kızlar, Tophane civarında, siyah kızlar da Fatih semtinde bazı evlerde gizlice alınıp satılırdı. Bunları satın alan bazı kimseler, evlerinde terbiye eder, okutur, müzik öğretir, sonra da evlâtlık veya odalık olarak yüksek fiyata satardı.

Türkiye'de bu ticaretin kat'î olarak ortadan kaldırılması 1909 yılında kabil olmuştur.

I. Dünya Savaşı'nda Ruslar'a Esir Düşen Bir Subayın:

Türkistan Hâtıraları

Yazan: Süleyman Tevfik Harputlu

1912 yılında Harbiye Mektebi'nden mezun olan Süleyman Tevfik Harputlu, I. Dünya Savaşı'nın acılarını yaşamış, çilesini çekmiş yüz binlerce Türk'ten biridir. Süleyman Tevfik, önce Rumeli'de bulunmuş, Balkan Savaşı'na katılmıştır.

8 ağustos 1914'te Sıvas'taki 88. alayın I. tabur muavinliğine getirilmiş ve aynı yıl Ruslar'a karşı savaşmaya başlamıştır. Süleyman Tevfik'in hâtıra defterinin baş kısmında şu satırlar vardır:

23 ocak 1915

Umumî taarruzda yaptığımız çevirmenin muvaffak olması üzerine Oltu kasabasını Ruslar'dan zaptettik.

30 ocak 1915

Tiflis'e doğru kaçan Rus ordusunun önünü kesip, imhâ etmek için, meşhur Allahüekber Dağı'nı aşarken, ordumuzun mühim bir kısmı, soğuktan donduğundan, Sarıkamış taarruzu muvaffak olamadı. Ric'at ettik.

Daha sonra bölük komutanlığına getirilen Süleyman Tevfik, 1915 nisanında Tortum çevresinde savaşırken Ruslar'a esir düşer.

Aşağıda, onun Rusya'daki esaret hâtıralarını okuyacaksınız.

BİRİNCİ Dünya Harbi'nde, Rus orduları Mazurya bataklıkları önünde büyük bir hezimete uğramıştı. Alman orduları kumandanı General Makenzen, 300.000 Rus askerini esir almıştı. Cephelerden gelen yaralı askerlerle, Rusya dahilindeki hastaneler hıncahınç dolmuştu. Gıda maddeleri son derece pahalılaşmış olduğundan bize verilen para ile gıdamızı temin etmek mümkün değildi. Tasfiye edilmemiş, kapkara ve ağır kokulu ayçiçeği yağında kızartılmış patates yemekten bıkmış, usanmış, «çorni hlep» dedikleri siyah çavdar ekmeğini artık yiyemez olmuştuk.

Yanıbaşımızda, müttefikimiz Alman ve Avusturya esirleri, memleketlerinden mektuplar alıyorlardı. Kızılhaç vasıtasıyla para, giyim eşyası, yiyecek yardımı görüyorlardı. Biz Türkler, ne memleketimizden bir haber ve ne de ailelerimizden bir mektup alabiliyorduk. Dünyada olup bitenlerden haberimiz yoktu. Erzincan'da

bulunan aileme Kızılhaç vasıtasıyla mektuplar yazmıştım. Altı ay sonra, İsveç Kızılhaçı'ndan aldığım yazıda «Istanbul Kızılay'ı vasıtasıyle alınan malûmata göre, aileniz sıhhattedir ve selâmları var,» deniliyordu. Halbuki bu malûmat uydurma idi ve beni tatmin etmedi. Nitekim, Türkiye'ye geldikten sonra öğrendim ki, o tarihlerde Erzincan sukut etmiş ve ahalisi Sıvas'a hicret etmiş bulunuyordu. Ailem de bunlar meyânındaydı.

Bu şartlar altında Rusya'nın kuzeyinde, Beyaz Deniz'e yakın Vetluga esirler kampında hakikaten dünyada olup bitenlerden habersiz yaşamakta iken, 1917 senesinin ağustosunda, dört arkadaş, Yüzbaşı Ali Rıza, birinci mülâzım Münir Paşabahçe, ihtiyat mülâzım Bosnalı Salih Kesri ve ben, kaçmaya karar vermiştik. Her türlü tehlike karşısında birbirimizi terk etmiyeceğimize and içtik. Bu kararımızı, Don Lebidof'ta bulunan arkadaşlarımıza açtık. Onlar da, bizlere teşebbüsümüzde muvaffak olmaklığımız için yardımda bulunacaklarını vaadettiler.

Firar hazırlıklarına başladık. Türkiye'den binlerce kilometre uzakta ve Kuzey Kutbu'na çok yakın bir mesafede bulunuyorduk. İyi Rusça bilmediğimiz için yakalanmak tehlikesi çok fazlaydı. Bizden önce firar eden altı arkadaşımız, on beş gün sonra Kazan civarında yakalanarak, dayaktan öldürülmüşlerdi. Bu âkıbete uğramamak için çok esaslı bir plan kurmak lâzımdı. Dördümüz de gençtik. Her türlü meşakkate tahammül edebilirdik. Ancak yakalanmamak lâzımdı.

Türkiye'ye, Kuzey Kafkasya ve Azerbaycan yoluyla gelebilirdik. Fakat bu yol üzerinde kesif Rus kitleleri bulunduğundan ve iyice Rusça bilmediğimizden, bunların arasında geçip Türkiye'ye gelmek müşkül olduğu kadar, tedbirsiz bir hareket olurdu. Bu sebeple, Hazer Denizi'nin kuzeyinde, Volga nehri üzerinden Tataristan'ın başkenti olan Kazan şehrine ve orada, Tatar ırkdaşlarımızdan yardım alarak, Aral Gölü'nün güney doğusunda bulunan Türkistan'a, oradan da Türk kardeşlerimizin yardımıyla Hazer Denizi'ni geçip, Bakû'ya veya güneyde İran limanlarından birine ulaşmayı uygun bulduk.

İLK HEDEF

Birinci hedefimiz Kazan olduğuna göre, evvelâ bulunduğumuz Vetluga kasabasından, vilâyet merkezi olan Kostroma'ya gitmekliğimiz lâzımdı. Kostroma'dan Kazan'a, Volga nehrini takip ederek, günde 40 kilometre yürümek şartıyle on iki günde varmak mümkündü ama, iyi Rusça bilmediğimiz için, bizden evvelkiler gibi yakalanmamıza sebep olabilir. Bu sebeple Moskova'ya, oradan trenle Kazan'a gitmeyi tercih ettik. Dört ay önce firar eden altı arkadaşımız, kendilerine rehberlik yapmak üzere Rusça ve Fransızca konuşan; anası Fransız, babası Rus, Katerin isminde güzel bir Rus kızını seçerek, içlerinde en yakışıklı olan Hikmet Bey'i, Katerin'le sevişmeye memur etmişlerdi. Şurasını da kaydedeyim ki: Irk itibariyle sarışın olan Rus kadınları, Türk tipi esmerlere bayılırlar.

Birkaç gün içerisinde, bir tarafta hakikî, diğer tarafta câlî olan aşk ateşi, bacayı sarmış, Katerin, Hikmet Bey'le evlenmek için, ana ve babasını bırakarak Türkiye'ye kaçmaya muvafakat etmişti.

Firar akşamı, içinde yaşadığımız «Dom Lebidof»ta Ruslar'ın «starşe» dedikleri çavuşla, maiyetinde bulunan on iki kişilik muhafız askerlerini uyutmak lâzımdı.

Para toplandı, millî bayram günümüzmüş gibi ziyafet sofraları hazırlandı. Bol miktarda votka aldırıldı. İçkiyi ve sigarayı çok seven Rus muhafızlarını sızdırıncaya kadar içirdik. Altı arkadaşımız, eşyalarını ve on iki günlük yiyeceklerini sırtlarına alarak, serbestçe kapıdan çıkıp gecenin karanlığına karıştılar. Çeyrek saat sonra oturduğumuz evin pencerelerinden, arkadaşlarımızın Volga üzerindeki köprüyü geçtikten sonra verecekleri işareti bekliyorduk. Köprüyü sâlimen geçtiklerine dair, evvelce kararlaştırdığımız pilli bir cep lambasıyle verdikleri işareti alarak müsterih olduk.

FİRAR ANLAŞILIYOR

Ertesi gün sabah yoklamasından sonra, altı kişinin ıhoksanlığı anlaşılınca kızılca kıyâmet koptu. Garnizon komutanlığı, kaçanların yakalanması için her tarafa telgraflar yağdırmıştı. Hangi istikamete gittiklerini anlamak için de, bizleri birer birer sorguya çekiyorlardı. Uydurma bayram ve ziyafetin sebebi, tahkikat mevzuu oldu. Günlerce tazyik edildik, aç bırakıldık. Odalarda, münferit hapsedildik. Bizlerden aldıkları tek cevap: «Neznayu» (bilmiyorum) oldu. Günler geçtikçe arkadaşların âkıbetinden haber alamamaktan mütevellit, heyecanımız artıyordu.

Nihayet, 20 gün sonra garnizondaki bütün Türk, Alman, Avusturyalı ve Macar esir zâbitleri, oturduğumuz evlerden alınarak, kumandanlığın avlusunda toplantıya götürüldük.

Garnizon komutanı, büyük bir sevinç içinde çıkageldi:

— Yirmi gün önce firar eden altı Türk

Piyâde mülâzımı Süleyman Tevfik, Türkistan'da (sağ başta ayakta) mahallî kıyafetle.

zâbiti ile vatan haini bir Rus kızını, Volga nehrinin Kazan şehrine yakın bir kısmında, bataklıklar arasında, aç ve perişan bir hâlde yakaladık. Bunlardan ikisi, hastalıktan öldüler. Karşı koyan bir Türk'ü de yaralı olarak ele geçirdik. Rus kızını da, vatana ihânet suçundan dîvân-ı harbe verdik. Bir daha firar edeceklere, «vur emri» verilmiştir. Askerlerimiz derhal ateş edeceklerdir. Rusya, geniş bir memlekettir, buradan kaçıp kurtulmak zordur, beyhûde bu gibi hülyalara kapılmayın, dedi. İaşe ve sair ihtiyaçlarınızın mübayaası için, haftada iki defa verilmekte olan çarşıya çıkma müsaadesi de bugünden itibaren, Türkler için kaldırılmıştır, diye ilâve etti.

Yerlerimize geldik. Hakikaten, o günden sonra, muhafız askerler çok sıkı bir rejim tatbikine başladılar. Ziyafetimize iştirak eden starşe, dîvân-ı harbe verilmiş, muhafız askerler de değiştirilmişti.

Bu tarihten dört ay sonra giriştiğimiz ikinci firar teşebbüsünün muvaffak olabilmesi için, başka bir metod kullanmak lâzım olduğu kanaatinde bütün arkadaşlar birleşmiştik.

Evvelâ, dört arkadaş «hasta» haberi verdik. Cephelere gönderilen Rus doktorlarının yerlerine, esir doktorlar getirilmişti. Bizim garnizon revirinde de Avusturyalı doktorlar vazife görüyordu. Viziteye çıktık. Almanca bildiğim için doktorla çabuk anlaştık. Uydurduğumuz hastalıkları kabûl ederek, dördümüzü de Mantrovo istasyonundaki bölge hastanesine sevk için gerekli muameleyi yaptı. Bir Rus muhafız askeri refakatinde, 10 eylül 1917 tarihinde atla çekilen kızaklara bindik. Yerde yarım metreden fazla kar vardı. Zaten, bu şimal memleketlerini karsız görmek az nasip olur.

Bir sene kadar yaşadığımız bu kutup şehrinde ısı, sıfırın altında 55 dereceye kadar düşer. Koyun postundan yapılan ve «şuba» denilen kürkler ve keçeden mâmûl çizmeler ve kulakları saran başlıklar olmadan dışarı çıkılmaz.

ESARETTEN KAÇMA YOLUNDA İLK ADIMLAR

İşte bu şekilde, her tarafımız battaniyelerle örtülü olarak, karlar üzerinde sekiz saatlik bir yolculuktan sonra hastaneye geldik. Bizi, Alman, Avusturyalı, Çekoslovak zâbitlerinin bulunduğu koğuşa yatırdılar. Günde iki defa elektrik masajına çıkıyorduk. Hemen hemen başka ilâç da vermiyorlardı. Burada, Adanalı, hukuk mezunu Ahmed Sabih Bey ve Antalyalı Şükrü Bey isminde iki Türk zâbiti de

vardı. Bu arkadaşlar, yeni esir düşmüşlerdi. Bunlardan, memleketimizin birçok yerlerinin Ruslar tarafından işgal edildiğini ve bilhassa, ailemin bulunduğu Erzincan'ın boşaltılıp, ahalisinin Sıvas'a nakledildiğini öğrendik.

Bu hastanede, Avusturyalı Doktor Hilmer ile Erih Şelents ve Macar Haydu Bela isminde üç doktor vazife görüyorlardı. Bu doktorların yardımıyle, Kostroma vilâyet hastanesine naklimizi temine muvaffak olduk. 16 eylül 1917 tarihinde, 3000 yataklı, uçsuz, bucaksız, muazzam bir binaya geldik. Dördümüzü de bir koğuşa yatırdılar.

KOSTROMA HASTANESİNDE

Buradaki hastanede hemşire vazifesi gören, fakat hiç de hemşireye benzemiyen bir sürü genç ve süslü kadınlar vardı. Bunlar, genç erkeklerle flört edip, vakit geçiriyorlardı. Sonradan bunların, cephede olan askerlerin ve zâbitlerin karıları olduğunu öğrendik. Maaşsız, boğaz tokluğuna hizmet ediyorlarmış. Bunların yüzünden herkes, hastalığını unutmuş, aşk macerasına dalmıştı. Delikanlılar arasında, rekabet yüzünden dövüşenlere ve elektrik masajı bahanesiyle odalara kapanan çiftlere sık sık tesadüf ediliyordu.

Rus hastanelerinde hastalar, kendi müracaatları olmadan taburcu edilmezmiş. Hastalığın mahiyeti ne olursa olsun, her sabah, yanıbaşımızdaki komodinin üzerine bir ekmek ile beş topak şeker konuluyordu. Hastalara ilâç yerine, bol bol elektrik masajı tatbik ediliyordu. Her yerde olduğu gibi bu hastanede de tedavi eden doktorların çoğu Alman, Avusturyalı ve Macar esirlerdi. Pek çok Alman ve Avusturyalı hasta zâbit ve er vardı. Alman Kızılhaç teşkilâtı, esirlere bol miktarda yiyecek ve kitap dağıttı. Bu arada, Türkler'i de mahrum etmediler. Hastanede, yirmi beş kadar Türk zâbiti vardı ama, gerçek hastalar, beş kişiden ibaretti.

Almanlar'ın hediye dağıtmasından ilham aldık. Yüzbaşı Ali Rıza Bey'i kendimize reis yaptık. Başhekimden izin alarak, merkez komutanına gittik. Diğer

Süleyman Tevfik (ortada oturan) ve Taşkent'deki dostları Said Bey, Sadreddin Taci Han, Mecdeddin Taci Han, Bedreddin Taci Han, Şahâbeddin Taci Han İşan.

milletlerin, kendi memleketlerinden yardım gördüklerini, halbuki Türkiye'nin uzaklığı yüzünden hiçbir yardım alamadığımızı ve binaenaleyh Moskova'daki Tatarlar'dan, Türk esirleri nâmına yardım toplamak üzere seçilen dört kişilik komitemize konvoy refakatinde, Moskova'ya gitmek üzere izin vermesini rica ettik. Hastanedeki arkadaşlara imza ettirdiğimiz mazbatayı da ibraz ettik. Garnizon komutanı, bir muhafız askerle Moskova'ya gitmemize izin verdi. Şimendiferle parasız gitmek için de propusk (geçiş izni) kâğıdı yazdılar.

Muhafazamıza memur askerin adını sorduk. Adının Ömer olduğunu ve Kazan Tatarları'ndan olup, harp dolayısıyle silâh altına alınan ihtiyat askerlerden bulunduğunu öğrendik. Bu tesadüften, son derece memnun kaldık. Trende giderken, bu askerin millî hissiyatını ve bize yapabileceği yardımların derecesini anlamak için sondajlara başladık. Umduğumuzdan da mükemmel çıktı. Ömer'le, kısmen Rusça, kısmen işaretlerle, kısmen de Türkçe ve Tatarca kelimelerle anlaşıyorduk. Maksadımızın, Kazan'a gitmek olduğunu açıkladık ve bize yardım etmesini rica ettik. O da, bu sayede memleketine gitmek fırsatını elde edeceğini düşünerek çok memnun oldu. Moskova'da, her türlü yardımı yapmaya hazır olduğunu beyân etti.

NİHAYET MOSKOVA

Sekiz saatlik tren seyahatinden sonra, 28 eylül 1917 tarihinde Moskova'ya geldik. Bizi doğruca Zeynelâbidin traktirine götürdü. Tatar lehçesiyle, bizi traktir sahibi Zeynelâbidin Bey'e takdim etti. Burası, bir nevi içkili lokanta idi. Müşterilerinin kâmilen Tatar olduklarını sonradan öğrendik. Bizi, büyücek bir masaya oturttular. Tam, öğle yemeği zamanı idi. Müşterilerle hıncahınç dolu idi. Zeynelâbidin Bey, bir masanın üzerine çıkıp, bizleri halka göstererek, Tatarca birşeyler söyledi. Ne söylediğinin ve neler istediğinin farkında değiliz. Yanımızdaki muhafız Ömer'e sorduk:

— Sizlere, yardım parası vermelerini söyledi, dedi.

Masadan iner inmez yanımıza geldi, oturdu. Garsonları çağırdı. Yemek listesini getirdiler. Listenin bir tarafı Rusça, diğer tarafı da Arap harfleriyle yazılı Tatarca idi.

Yemeklerin isimlerini bilmediğimiz için yanımızdaki Ömer'in ısmarladığı yemeği, bizde istedik.

Yemekler geledursun, Zeynelâbidin Bey, bizlerden memleketimiz hakkında izahat almak üzere, konuşmaya başladık. Bu arada, Rus üniformalı bir yüzbaşı, masamıza yaklaştı. On rublelik bir kâğıt parayı masamızın üzerine bıraktı. Ellerimizi sıkıp gitti. Onu, diğerleri takip etti. Yanımızdaki muhafız asker Ömer, bize:

— Bu gibi bağışları getirenlere karşı, teşekkür makamında «Âmin, Allâhü ekber» deyip, ellerinizi yüzünüze süreceksiniz. Tataristan'da âdet böyledir, dedi.

Böylece, her para getirene târif veçhile «Âmin, Allâhü ekber» demeye başladık. Bağış müsabakası yapılıyormuş gibi, para getirenler, arka arkaya sökün etti. Biz, artık, «Âmin» demekten vakit bulup, kotletimizi yiyemez olduk. Yemekler soğudu, ama, masanın üzerinde, rublelerin miktarı bir hayli kabardı. Lokanta müşterileri dağıldıktan sonra, Zeynelâbidin Bey bize yeniden yemek ısmarladı. Birer şişe de bira getirtti. Hiç de farkında olmadan, at etinden yapılmış yemekleri, tabak tabak atıştırdık. Biraları içtik. Önümüzdeki paraları Ali Rıza Bey saydı. 358 ruble dedi. Cebine indirdi.

O zamanlar, on ruble, bir Rus altını değerinde idi. Bir Türk altını yüz kuruş iken, on rublelik bir Rus altını, Türk parasıyla 120 kuruştu. Bu hesapla, 43 Türk altını yardım almıştık.

Yemekten sonra, Zeynelâbidin Bey, bize:

— Burada kalın, akşam da burada yatarsınız. Akşam yemeğine gelecek müşterilerden daha fazla yardım temin ederiz. Yemeniz, içmeniz benden. Benim misafirimsiniz. Şimdi gideceğiniz yerlere gidin, akşam gelirsiniz, dedi.

Eşyalarımızı ve bavullarımızı lokantada bırakıp, Ömer'le beraber, merkez kumandanlığına gitmek üzere çıktık. Geniş caddelerden geçerek, merkez kumandanı generalin huzuruna çıktık. Yanımızdaki asker, topuklarını birbirine çarparak, şatafatlı bir selâm çaktı. Rus usûlü, «vaş visoki blaga rodi» kelimelerini telâffuz ederek, tâzimat hislerini ifade ettikten sonra, bizim, Türk esirleri olduğumuzu ve buraya, yardım parası toplamak üzere delege olarak Kostroma'dan gönderildiğimizi, burada Müslümanlar az olduğundan, eğer müsaade ederse, Kazan'a gitmek ve oradaki Müslümanlar'dan yardım toplamak istediğimizi, kendisinin de muhafız olarak bizimle Kazan'a gidip, tekrar Kostroma'ya götüreceğini söyledi.

Kumandan, ona:

— Sen, beraber mi geldin? diye sorunca, bir temennâ çakarak «da vaşe vısoki» (evet efendim) cevabını verdi.

Bizlere hiçbir şey sormadan, kuman-

dan: «Haraşo» dedi. Bu kelime, her şeyi halletmişti. İçimizden seviniyorduk. Kumandan, maiyet zâbitini çağırdı. Bize, iki günlük ekmek ve şimendiferde bedava seyahat için propusk vermesini emretti. İki saat sonra işimiz tamam olmuştu. İki günlük ekmek ve şekerle, izin kâğıdımızı verdiler.

Dışarı çıkıp, Moskova şehrinin nâdide yerlerini gezmek istedik. Muhafızımız, bizi meşhur Kremlin'e götürdü. Napoléon Bonaparté'ın, önünde harp ettiği, fakat geçemiyerek ric'at eylediği kale duvarlarını ve Kremlin Sarayı'nın avlusuna girerek, iç kısımlarını seyrettik.

Akşam karanlığı basmıştı, lokantaya geldik. Zeynelâbidin Bey bizi karşıladı. Masaya oturduk. İstediğimiz yemekleri getirmelerini garsonlara emretti. Votka, bira ısmarladı. Müşteriler de yavaş yavaş gelmeye başladılar.

Zeynelâbidin Bey, bir masanın üzerine çıkarak, öğle yemeğinde olduğu gibi uzun bir konuşma yaptı. Herkesi yardıma dâvet etti. Yanımıza gelip oturdu. Türk olduğumuzu işitenler etrafımızı aldılar. Herkes bir sual soruyordu. Masamıza yaklaşanlar, mutlaka birkaç rubleyi masanın üzerine koyuyordu. Kâğıt para yerine, altın koyanlar da oluyordu. O zamanlarda, kâğıtla, altın para başa baş gidiyordu. Aralarında bir fiyat farkı yoktu.

Türkiye'de tahsil ettiğini ve şimdi ticaretle meşgul olduğunu söyleyen bir zât:

— Nasıl, yemeklerimiz hoşunuza gitti mi? diye sordu. Biz de:

— Çok güzel, bizimkilerden farkı yok, dedik.

— Hayır, farkı vardır, dedi.

Hayretle yüzüne baktık!

— Evet, bizim yemeklerimiz koyun veya sığır etinden değil, at etinden yapılmıştır, diye ilâve etti. Hakikaten, hiç farkına varmadan, yemeklerimizi yemiş, karnımızı doyurmuştuk. Saat 11'e kadar muhtelif mevzular üzerinde konuştuk. Herkes çekildi.

LOKANTADAKİ GECE

Ali Rıza Bey, paraları saydı, 910 ruble toplanmıştı. Zeynelâbidin Bey:

— Ben gidiyorum, lokanta size emanet, dedi. Kasalarda bira ve votka doludur, istediğiniz kadar alıp içebilirsiniz. Yatacak yatak maalesef yoktur. Masaları birleştirip üzerine yatarsınız. Allah rahatlık versin...

Mermer masaları yanyana getirdik, ceketlerimizi başımızın altına koyduk, paltolarımızı da üstümüze örttük. Uyumaya imkân yok, fakat dinlenmek için uzanmış olduk. Zaten, taş, toprak üzerinde ilk yatışımız değildi. Cephelerde, aylarca kar lar üstünde, siperlerde ıslak toprak üstünde yatmamış mıydık? Bu hâl hiç de gücümüze gitmedi. Ancak, şu at etini, Ali Rıza Bey bir türlü hazmedemiyordu. Altımızdaki mermerlerin sertliğine rağmen, muvaffakıyetlerimizden memnun, neşeli bir gece geçirdik.

Sabah olunca hazırlandık, Zeynelâbidin Bey'e ve hazır bulunanlara vedâ ederek istasyona geldik. 29 eylül 1917'de, Doğu istikametine hareket eden trene bindik. Aksây-ı Şark'a (Uzakdoğu) kadar giden Doğu katarları, Moskova'dan Vladivostok'a 15 günde gittiğinden, yolcuların uyumasını temin için, vagonlar, üç katlı idi. Biz, en üst kata çıktık. Ertesi günü Kazan'a vardık.

Rehberimiz ve muhafızımız Ömer, bizi doğruca İslâm Cemiyyet-i Hayriyyesi'ne götürdü. Cemiyetin reisi bulunan Ahmed Yavuşof'a bizi tanıttı. Cemiyetin başkanı Yavuşof, Kazan'ın en zenginlerindenmiş. Bizi büyük bir alâka ile karşıladı. Tatar büyüklerini dâvet ettiler. Hasbihâlde bulunduk. Firar ederek Kazan'a gelmemizin sebebini öğrendiler. Aralarında hususî bir konuşma yaptılar. Bizi, şimdilik Tatar hastanesinde misafir edeceklerini ve Türkistan'a göndermek için gereken yardımları yapacaklarını söylediler. Hastanede güzel ve 4 yataklı bir oda verdiler. Muhafızımız Ömer de, bizimle vedalaşarak köyüne gitti.

Gündüzleri, camileri, medreseleri, kütüphaneleri ve millî teşekkülleri geziyor, gençlerle ve aydınlarla temaslar yapıyoruz. Geceleri de, Türkistan'a gitmek için planlar ve hayaller kurmakla vakit geçiriyoruz.

Bir hafta kadar geçmişti. Tatar Cemiyet-i Hayriyye-i İslâmiyesi tarafından Şâkir Bey isminde bir zât gelerek, cemiyet menfaatine bir temsil verileceğini, bu temsilde rol almaklığımızı veya sahnede birkaç monolog söylemekliğimizi ve bu takdirde hâsıl olacak gayri sâfî paradan yüzde onunun bize verileceğini beyân ve teklif eyledi. Hayatımızda bir defa bile sahneye çıkmamış olduğumuzu ve bu müşkül işi başarı ile neticelendireceğimizden şüpheli bulunduğumuzu söyledik.

— O hâlde birkaç şarkı da söyliyemez misiniz? dedi.

Hânende olmadığımızı, ancak toplu olarak birkaç askerî marş söyliyebileceğimizi beyân eyledik. Kabûl edildi. Bir piyanist gönderdiler, bu zâtla birlikte, piyanosunun bulunduğu yere gittik. Söyliyeceğimiz marşları notaya aldı. Piyano ile birlikte

1918'de Taşkent'te bir açık hava çayhanesi.

birkaç prova yaptık. Aynı zamanda, kısa bir nutuk da hazırladık. Kazan'da çıkan Tatar gazeteleri, Türk zâbitleri tarafından büyük tiyatroda, İslâm Cemiyet-i Hayriyyesi menfaatine verilecek konser arasında Türk şarkıları ve Türkçe bir nutuk söyleneceğini ilân ettiler.

O akşam, üç bin bilet satılmış, tiyatro binası hıncahınç dolmuştu. Konser başladı. Bizim sıramız gelince, dört arkadaş, ağız ağıza verip hazırladığımız marşları okuduk. Çok alkışladılar. Bundan sonra, arkadaşımız Münir Bey, Türkçe nutku okudu. Bunu da çok alkışladılar. Vazifemiz bitmişti. Sahneden indik. Bizi, tiyatronun büfesinde hazırlanmış masaya götürdüler. Sofrada çeşitli pastalar, tereyağı, siyah havyar, çeşitli reçeller sıralanmıştı. Aramızda, Tatarlar'ın kibar âlemine mensup genç bayanlar ve baylar yer almıştı. Çaylar geldi. Uzun zamandan beri hasretini çektiğimiz nefis pastalardan yemeye başladık. Sabih Bey:

— Kusura bakmayın, senelerden beri böyle sofraların hasretini çekiyoruz. Belki karnımız doymuş, ama gözlerimiz hâlâ aç, müsaade ederseniz biraz daha yiyelim, dedi.

Bu sefer tabaklar daha fazla dolup geldi. Yedik, içtik, konuştuk. Konser bitince yerimize geldik. Ertesi sabah, hâsılattan payımıza düşen 600 ruble gönderilmişti. Ayrıca, ziyaretlerine gittiğimiz zengin ve yüksek şahsiyetler de, yol masrafı için yardım parası veriyorlardı.

Kazan'a gelişimizin sekizinci günü, Tatar Harbiye Nezâreti'ne dâvet olunduk. Müsteşar Mehmed Mehmedof bizi kabûl etti. Hoşbeşten sonra bize, şu sırada Türkiye'ye geçmenin çok zor ve hattâ gayrimümkün olduğunu söyleyerek yeni teşkil olunan Millî Tatar Ordusu'nda muallim sıfatıyle vazife almaklığımızı teklif etti. Düşünmek için biraz mühlet istedik, sonra muvafakatimizi bildirdik.

Ertesi gün, kıt'alarımıza gitmek üzere kalktığımız zaman, tekrar Harbiye nezâreti'ne çağırdılar:

— Özür dileriz, sizin talim ve terbiye usûlünüz Almanlar'dan alınmıştır, halbuki bizim kabûl ettiğimiz Fransız usûlüdür. Bu itibarla, Tatar zâbitleri bu tâyine itiraz ediyorlar, dediler.

Şu cevabı verdik:

— Türk ve Tatar, kardeştir. Buradaki hizmeti biz, millî bir vazife olarak kabûl etmiştik. Zâbitlerinizin endişesi haklıdır. Sizden ricamız şudur: Türkistan'ın başkenti Taşkent'e gitmemize yardım edin».

(Devamı var)

Türk Tarihi Üzerine Hikâyeler: 4

Ölenin Ardından

Yazan: Claude Farrère
Çeviren: Orhan Yüksel

HENÜZ AYAKTA OLAN SON TÜRKLER'E

ONU, Istanbul'da tanıdım. Aradan çok zaman geçti. Yanılmıyorsam 1902 yahut 1903 yılındaydı. O tarihte ben, Fransız karakol gemisinde subaydım; o, II. Sultan Abdülhamid Hazretleri'nin yâveri, erkân-ı harp yüzbaşısıydı. Kısa zamanda dost olduk. Bir defa, gerçekten zevkle dinleyebileceğiniz, kusursuz bir Fransızca'sı vardı; hele uzun müddet buradaki ham Hıristiyanlar'ın, reâyânın konuştuğu, kendilerine has Fransızca'yı tefsir edip anlamaya çalıştıktan sonra...

Ayrıca bizimkilere, eski ordumuzun, Inkermann ve Solferino zaferlerini kazanan süslü, sevgili üniformalarına şaşılacak derecede benzeyen, şâhâne bir kırmızı - mavi üniforması vardı. Babam, bütün hayatı boyunca bu orduda bulunmuş, bu üniformayı taşımıştı. Bu Türk yüzbaşısını tanıyınca, sanki büyük bir tesadüfle, uzak bir kuzenime rastlamış gibi oldum.

Adı Ârif'ti, Ârif Bey... Evet, «bey»; çünkü paşa oğluydu. Demokrat Türkiye, bu asâlet unvanını iki derecede kabûl ediyor, yarı-miras ve asâlet verilen şahsın torununda asâletin bitmesi... Ârif'in eski bir asker olan, bir genç kız kadar mahcup babası, bu unvanı Sivastopol'dan Plevne'ye kadar, katıldığı bir düzineye yakın muharebe meydanında kazanmıştı. Kim bilir, belki de Kırım'da, benim babamla omuz omuza dövüşmüş bir subaydı.

Zaten Türk ve Fransız dünyası böyledir... Mükemmel işbirliği yaparlar. Çünkü her ikisi de kahramanlıkta birbirine kardeştir. Bu kardeşlik diğer birçok kardeşlikleri de peşinden sürükler.

Kısacası Ârif Bey'le çok yakın dost oldum.

İri yapılı, uzun, kumral bıyıklı bir gençti. Bakışlarını hiçbir zaman kaçırmaz; mavi gözleriyle devamlı gözlerinizin içine bakardı. Toplantılardan eksik olmazdı. Onunla ilk defa İngiliz sefiresinin çarşamba toplantısında tanışmıştık. Ârif Bey, bu çarşambaları hiç kaçırmazdı; Batılı kadınların çoğu, bu toplantılarda onu ilgi ile süzerdi. İçlerinden çoğunun, Hıristiyan derilerini, kendi dinlerinden olmayan bu gencin sahtiyânına sürtüştürmek için fazlaca bir yalvarma beklemediklerine de eminim...

Türk deyince, sakın öyle, uzaktan yakından zenciye benzer bir insan sanmayın! Vallahi değil! Balkan hengâmesinin içinde — mavi saçlı Rumlar, sarı elmacıklı Bulgarlar, gaga burunlu Ermeniler'in arasında — gerçek Osmanlı, daha çok Kuzeyliler'e, İngilizler'e, yahut Flamanlar'a,

hattâ Fransızlar'a benzer.

Neyse, bunu bırakalım. Ârif, olduğu hâliyle çok sayıda güzel Avrupalı hanımlar tarafından hiç de yabana atılmıyordu; zaten o da, onları yabana atmıyordu; hiçbirini atmıyordu yabana. İyi bir Müslüman'dı. Esasen onların hepsine karşı âdilâne bir şekilde poligam davranıyordu. Bu sözlere ilâve edecek birşey yok herhalde. Geri kalanını verilen hükümlere bırakıyorum: Ârif, çeşitli dostluklar bâbında, hiçbir zaman en küçük bir sırrı vermeyecek derecede asîl ruhluydu. Ama koca Istanbul bu, gevezeler çoktur. Dedikodunun da ardı arkası kesilmez.

On kadar kadın arasında, birini iyi hatırlarım. Şâhâne bir Atinalı'ydı; kimseye yakın olmaz ve hemen hiç konuşmazdı, bu yüzden diplomatik çevrelerde ona Dilsiz denirdi. Ârif, onun dilini öyle bir çözdü ki, bu yüzden kendisi de bir anda Portici (1) diye anılmaya başlandı. Evet, Porci, Dilsiz'i konuşturan adamdı... Kızmayın bana... Bu, Şark Hıristiyanı usûlü espridir. Pera modasına uygun... Yok, Pera'nın ne olduğunu bilmiyorsanız o zaman başka... Pierre Loti'ye sorun, öğretsin size.

İster poligam olsun, ister olmasın, dostum Ârif Bey, sürdüğü hayata çok iyi yakışmıştı doğrusu. Ve ben, hayatım boyunca, böylesine mesut, böylesine neşeli insan tanımadım. Bir âşık olarak hiçbir zaman zalim bir insanla karşılaşmadığını tahmin ediyorum. Asker olarak, eminim ki, durumu, ona büyük menfaatler sağlıyordu. Kısacası, gerçek o ki, 1902'den 1904'e kadar, onu art arda üç gün üzgün görmedim. Onun ağzından bir dolu eski Müslüman şarkıları ve türküleri öğrendim; Müslümanlık hakkında bildiklerimin çoğunu ondan öğrendim. Birbiriyle suç ortağı kozmopolit maliyecilerin, Rum ve Ermeni murabahacıların sebep olduğu bunca yıl süren kıtlıktan sonra, meçhul olan bu İslâm dünyasının istihkar eden feragatini ve kahramanca tevekkülünü, Kipling ve Loti hariç, Batılı insanların çoğundan daha fazla anladım ve hissettim... Bunları anladım ve hissettimse, bu, muhtemelen Ârif Bey dostumun kahkahaları sayesinde, bana okuduğu şarkı ve türküler sâyesinde olmuştur, alaycı, cesur Türk eserleri...

Sonra, hayat bizi ayırdı. 1904 sonbaharında ayrıldık. Yeni bir vazifeyle buradan Batı'ya yöneldim. Ârif de İstanbul'dan ayrılarak Hicaz'a, harbe gitti. Ve zaman,

1) Auber'in 1828'de temsil edilen La Muette de Portici (Portici'nin Dilsizi) operasının adı dolayısıyle.

Paris'in ünlü Opera binası ve meydanından bir görünüş.

aramızdaki mesafeyi açtıkça açtı.

Dört, beş sene sonra, daha dakik söyleyeyim, dört sene, üç ay sonra 24 aralık 1908'de... Büyük bir şans eseri, tam Noel gecesinde kendimi Paris'te buldum.

Saatler geçe yarısını çalarken, şamatacı bir arkadaş grubuyla Opera caddesindeki Paris kahvesinde oturuyordum. Şüphesiz, kahve bir yumurtanın içi gibi doluydu. Bu bakımdan, sağ kolda, asıl salon kısmının dip tarafında hazırlanan bir masa dikkatimi çekti. En az altı kişilik masada sadece bir çift oturuyordu. Zarif, hem de çok zarif bir çift. Muhakkak ki, varlıklı ve ihtiyatlı insanlardı. Adamın bir Kazak prensi ya da transatlantik kralı olmadığı belliydi. Kadın bayağı güzeldi. Yüzü bana dönük olduğu için rahatça görebiliyordum. Herhangi bir Parisli'den ayırt etmenize imkân yoktu. Eğer bu Parisli hanımın bakışlarında ve hareketlerindeki ürkekliğe, hafif şaşkınlık ve çekingenliğe dikkat etmesem, ben de aldanacaktım. Onun ürkekliği kısa bir süre önce münzevî yaşarken birden kendini medeniyetin hayhuyu içinde, Noel'de ve tam gece yarısında, Paris'in bir kahvesinde bulmasında doğan bir ürkeklikti.

Daha sonra kavalyesine baktı. Bana arkası dönüktü. Fakat kısa bir süre sonra yüzünü görmeye muvaffak oldum. Ve gördüğüm anda tanıdım: Ârif Bey'di bu.

Tereddütsüz yerimden fırladım, kalabalığın arasından geçerek onun masasına gittim. O da beni görür görmez tanıdı. Hemen iskemlesini geri itip ayağa kalktı. Bir gün önce ayrılmış gibi el sıkıştık.

Hemen ardından, Ârif Bey, bana arkadaşını tanıttı. Hadîce Hanım. Hadîce Hanım onun kuziniydi ve Türk'tü şüphesiz. Daha bu sabahki ekspresle Paris'e gelmişti. Ârif Bey, haremi çabucak unutturmak için gelişinden hemen sonra Paris'in bu gulguleli gecesinde dışarı çıkarmıştı onu. Ben, hemen tenkide giriştim; gülerek:

— Ne oldu yahu? dedim, demek tesettürden vazgeçtiniz artık? Hani, o haşin çarşafınız nerede?

Tenkidim haksız değildi, çünkü Müslüman kadınları ayacıklarını evlerinden dışarı attıkları anda, bütün vücutlarını topuklarına kadar örten çarşaf giymek zorundaydılar.

Ârif, benden daha çok gülüyordu:

— Aman azizim, dedi, bunu boşuna bekliyorsun? İhtilâl içindeyiz, unutma.

Yerden göğe kadar haklıydı. Altı ay önce, Sultan Hamid, tab'asına bir anayasa ihsan etmişti. 1908, Türkler'in gözünde, — kısa bir zaman için ve sadece o zamanlar için, kısacık bir müddet — 1789 demekti. Ârif Bey, güzel kuzininin açık yüzü dolayısıyle bu «ihtilâl» kelimesini kullanmıştı.

Bir önceki asırdaki bizim ihtilâlcilerimizi düşünmekten kendimi alamadım. Onlar da — daha Bastille alınır alınmaz — hem de canu gönülden, Hürriyet saatinin çaldığını, bütün Fransa'ya, her türlü hürriyetin geldiğini haykırmışlardı.

Ertesi gün 25 aralık 1908'de, eski dostumu ziyarete gittim. Aşağı kurtarmamış, Passy ile Auteuil arasında cici bir apartmana yerleşmişti. Paris'teki ikameti uzayacak gibiydi. Yeni Osmanlı hükümeti, onu bir vazifeyle Paris'e göndermiş bulunuyordu.

— Askerî bir vazifedir her halde?

— Askerî mi? Aman ne barbarsınız! Değil vallahi, ziraî bir vazife.

Bir askerin tahıl satın alması beni pek aşırı derecede şaşırtmaz. İhtilâl hükümetleri, 'The right man in the right place'i düşünmez. Hiçbir zaman yerine göre adam kullanmakta ısrar etmezler. İnsan dediğin nerede olsa kullanılır. Aslına bakarsanız başka hükümetler de böyledir.

Ama bunlar aklımdan geçti tabiî, tek kelimesini bile Ârif Bey'e söylemedim. Zira, imparator hazretlerinin eski yâveri olan Ârif Bey'in, şimdi bir ihtilâlci, bir Jön-Türk olduğunu anlamıştım. Hoş kendisi de saklamıyordu bunu.

Çok hararetli bir ifadeyle:

— Azizim, dedi. Türkiye uyuyordu bugüne kadar. Uyanıyor şimdi Türkiye. Geri bir millettik, üçüncü yahut dördüncü sınıf bir millettik. Yarın Avrupa'nın öncüsü olacağız. Ve Avrupa, bugün nasıl Alman yahut İngiliz iktidarıyla adından bahsettiriyorsa, o zaman da Osmanlı iktidarıyla adından bahsettirecek.

İnanmadım ama, başımı salladım. Ârif Bey, iki eliyle kollarımı tutarak:

— İnanmıyor musunuz? diye bağırdı. Ama bizi sevdiğinizi biliyorum. İnşallah kısa zamanda sizi inandırırız. Bir an düşünün... Türk İmparatorluğu, Almanya yahut Fransa'dan daha mı büyüktür?

— Değil elbette. Aksine...

— Biz, yirmi iki milyon Osmanlı değil miyiz? 1789'da sizde de daha fazla Fransız yoktu.

— Orası öyle.

— Hem canım, siz bizim aramızda uzun müddet kaldınız. Bana dosdoğru cevap verin: Türkler'i diğer Doğu ırklarından, hattâ ve hattâ herhangi bir Avrupa ırkından daha az zeki, daha az namuslu, daha az kahraman olarak mı görüyorsunuz?

— İyi dinleyin beni Ârif Bey, dedim, nezaketen konuşmadığıma da inanın. Bir

«Altı kişilik masada, sadece bir çift oturuyordu...»

Fransız subayı olarak şerefim üzerine temin ederim ki, Müslüman Türkler, vatandaşlarınız, bütün dünyanın en cesur, en sâdık, en dürüst insanları arasındadır. Hepsi de yalancı ve hilekâr olan, Hıristiyan, Ortodoks ve Ermeni düşmanlarınız tarafından durmadan etrafa yayılan dehşet verici efsanelerin tam aksine, Türkler'in, yumuşak huylu, insan yaradılışlı olduklarını da tasdik ederim. Dahası da var, Türkler'in, Ruslar'dan ve Bulgarlar'dan fazla ve en azından Sırplar ve Macarlar kadar zekî ve hüner sahibi olduklarını da tasdik ederim...

— Öyleyse azizim?

— Öyleyse... Öyleyse Ârif Bey; siz, daha dün, modern milletler arasında, ne yapacağını şaşırmış bir Ortaçağ ülkesiydiniz. Bugün de, Hıristiyan milletler arasında ne yapacağını şaşırmış Müslüman bir ülkesiniz Ârif Bey... Sizin, harman makinası yerine, top almanızı çok arzu ederdim.

— Valla ben, Avrupa'nın şeref sözüne (2) sizin sözünüzden çok inanırım. Avrupa, Türkiye'nin bütünlüğünü garanti etti. Demek ki, biz daha yüksek bir medeniyet seviyesine ulaşalım derken?...

— Âlâ, âlâ... Diyerek sözü değiştirdim... Haksız sayılmazsınız elbet, eee, biraz da şu güzel kuzininizden bahsedin bakalım. Paris'i, Noel yemeğini nasıl bulmuş?

Lâfı bu mecraya dökünce, Ârif Bey, Türk ihtilâlini unuttu. Kuzininden bahsetti. Ârif, sonsuz derecede basiretli, ihtiyatlı bir insandı. Şimdiye kadar hiçbir zaman, en basit bir metresi hakkında bile ağzından birşey kaçırmış değildi. Esa-

2) 1830'dan 1914'e kadar, bütün Avrupa'nın ve bilhassa Fransa ile İngiltere'nin yirmi defa şeref sözü vererek, imza vererek Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünü garanti etmelerine inanmamak olmazdı... Ama kâğıt parçasıydı hepsi de...

«Tıpkı Bismarck'ın 1870'te Fransa'yı harbe sürüklediği gibi...» Resim, 1871'de Alman ordusunun, Arc de Triomphe'un altından geçerek Paris'e girişini gösteriyor.

sen hiçbirine âşık olmamıştı onların. Bu defa iyice açıldı... O kadar çok şey anlattı ki, anlatmadığı tek şeyi de çok geçmeden ben keşfettim.

Hadîce Hanım, Ârif Bey'in paşa babasının üvey kardeşinin kızıydı. Ebeveyni ölünce kız, amcasının haremine emanet edilmişti (3). Ârif o sırada onu tanımış ve sevmişti.

Ama, paşa, böylesine kocaman bir yeğeni (ancak yirmi yaşlarındaydı) evinde bekletmeyi mahzurlu bulduğundan, onu üç ay içinde evlendirir. Doğrusu kocası da, aranıp da bulunacak gibi değildir. Servet, iş, hattâ gençlik ve iyi niyet; herşey tamamdır. Yalnız eksik olan bir şey vardır: Hadîce Hanım onu sevmemektedir; çünkü Ârif onu daha önce sevmiştir, o da Ârif'i sevmektedir.

İhtilâl, bu aşk bakımından da işe yaramıştı. Ârif, şöyle diyordu:

— Kadınlarımız artık seyahat edebiliyor. Kuzinim ise, söylediğim gibi, kaba saba kocasına tahammül edemiyordu. Nevrasteni geçirdi ve Fransa'da tedavi edilmesi gerekti. Ebeveyn olarak ona ben refakat ettim.

— Hakkınız var Ârif Bey, hakkınız var. Yalnız söyleyin bana, Paris'in hür havasından çıkıp da Türkiye'ye döndüğü zaman tekrar çarşafa girmek Hadîce Hanım'a zor gelmeyecek mi?

— Öyle mi sanıyorsun azizim?... Çarşaf! Ama bu çarşaf dediğiniz nesne eski rejimin malıydı. Biz, Türkiye'ye döndüğümüz zaman ihtilâl çoktaaan çarşafı yırtmış olacak. Bizim kadınlarımız da, sizinkiler gibi, yüzleri açık, başları dik,

3) Buradaki harem'den maksat, bir ailedeki kadınların yani zevce, anne, kız kardeş, kuzin v.s. nin bütünüdür. Yoksa Türk erkeklerinin yüzde doksan dokuzunun tek evli olduğunu unutmayalım.

serbestçe dolaşacaklar.

— Ârif Bey... Şey... Öyle olsun...

■

Birbirlerini delice seviyorlardı. Birçok defalar ikisine bütün dünyadan kopmuş gibi, başbaşa rastladım. Daha şimdiden yakın ve merhametsiz bir ayrılığa mahkûm edilmiş olan bu iki gencin aşkı kadar, beni duygulandıran başka şey olmadı diyebilirim. Kader, bir saç telinin ucundaki kılıç gibi tepelerine asılmıştı.

Sonunda kılıç düştü... İşte hikâyenin sonu:

Dün gibi hatırlıyorum. Görevim beni yine Batı'dan Doğu'ya göndermişti. Beyrut'ta bulunan yeni kruvazörüme iltihak etmek için, Marsilya'dan, Türkiye postasına bindim. Gemi Istanbul'a uğruyor ve limanda, otuz altı saat kalıyordu.

Bu fırsattan faydalanarak, çok sevdiğim eski dostumu görmeye koştum. Karaköy köprüsünden, Kavaklar'a kadar zigzaglar yaparak giden Şirket vapuruna bindim. Kandilli'yi geçtiğimiz sırada üniformalı bir Türk, yanıma yaklaşıp beni selâmladı. Tanıyamadım... Adını söylemek zorunda kaldı... Ârif Bey'di... Ama, değişmişti... Tanınmayacak derecede değişmişti. Gözlerime inanamıyordum. Kumral bıyığı griye dönmüş, yanakları çukurlaşmıştı... Çatık kaşlarının gölgelediği mavi gözleri kararmış gibiydi. Artık gülmüyordu... Hiç, hiç gülmüyordu.

Konuşmadık... Ne o, ne ben... Ne denirdi ki?... Daha dün, Balkan Konfederasyonu, Türkiye'yi harbe sürüklemişti... Tıpkı, Bismarc'ın 1870'te Fransa'yı harbe sürüklediği gibi. Ârif bu işten nasıl sıyrılınacağını bilmiyordu, ben de öyleydim. İkimiz de hareketsiz, gemiden, iki yanımızda akıp giden, Asya ve Avrupa'nın harikulâde manzaralarını seyrediyorduk.

Bir süre sonra, Ârif Bey birden bana döndü. Çeşitli sefâretlerin yazlık saraylarının bulunduğu Tarabya açığından geçiyorduk. Onları göstererek konuştu:

— Haklı olan sizmişsiniz!... Avrupa'nın şeref sözü ha!... Hıh!...

O zaman sordum:

— Nereye gidiyorsunuz?

Bana sadece baş işaretiyle Batı'yı göstererek cevap verdi:

— Oraya!

Sonra izah etti:

— Bu gece cepheye gidiyorum. Sizin gibi ben de, Istanbul'dan ayrılmadan Boğaziçi'ni son bir defa görmek istedim.

Sonra sesini alçaltarak ilâve etti:

Boğaziçi'ni onunla beraber son defa görmek için...

Hayretle etrafa bakındım. Kimse yoktu. Ama bana gözleriyle hanımlar salonunu işaret etti. Örtülü Türk hanımlarının oturduğu salonu... Burası, Müslüman olsun, Hıristiyan olsun, bütün erkeklere yasaktı.

— Orada, diye mırıldandı.

Susuyordum. Ne demeliydim? Ne diyebilirdim? Müthiş bir üzüntü boğazımda düğümleniyordu.

Daha yüksek bir sesle yine konuştu:

— Evet azizim... Orada... Ulu Tanrı'm, ne büyük bir iflâs!... Bütün ümitlerimiz, bütün hayâllerimiz, bütün heyecanlarımız orada işte, onlar da orada... Kapalı salonda ve çarşaf altında!... Bir daha da çıkmayacaklar, hiçbir zaman!... Paris'teki Noel gecesini hatırlıyor musunuz? O gece de hakkınız vardı! Zavallı Türk ihtilâli... Öyle de asîl başlamıştı ki... Nefes almak, hür olmak, yaşamak, büyük olmak isteyen zavallı mevhum millet! İttihad, Terakki!... Avrupa, çabucak işleri düzene koydu!

Elini, avuçlarıma aldım, parmaklarını saymaya başladım.

— Bakın Ârif Bey... 1908'den 1912'ye dört yıl var. 1789'dan 1793'e de dört yıl... Siz şimdi daha 1793'tesiniz. Sabredin. Unutmayın ki Bonaparte 1796'da geldi.

— Allah Allah... Bonaparte!... Ama size bekleyecek bir zaman bırakmışlardı... Biz gelince... Avrupa'nın böyle bir şeye niyeti yok!

Şirket vapuru Karaköy'e döndüğü zaman birlikte indik. Hanımlar salonu da boşalıyordu. Vapurdan çıkan Türk hanımları hepsi çarşaflarının içinde, birer yana dağıldılar. Evet... Cevap hayırdı, ihtilâl Türkiye'de hiçbir şeyi değiştirmemişti.

Ârif'le ben, bir süre, rıhtımın kaldırımında, el ele kaldık. Benim için diğerlerinden farksız olan bir hanım, önümüzden geçti... Diğerlerinden farksızdı ama, yürüyüşü onlara göre daha yavaştı. Örtüsü hafifçe dalgalandı.

— İşte o, dedi Ârif Bey... Şimdi onu ancak böyle görebiliyorum... Sadece böyle...

Sonra elimi kuvvetle sıktı.

— Artık elvedâ, dedi... Komedi bitti!

Elini, avucumda tuttum:

— Elvedâ değil, Ârif, dedim. Allahaısmarladık. Tekrar görüşeceğiz.

Omuzlarını kaldırdı.

— Hayır azizim. Tekrar görüşmeyeceğiz: Elvedâ! Bütün bu olanlardan sonra, bana ne yapmak kalıyor dersiniz, ölmekten başka?

Öldü.

Akdeniz, Hicrî 1330.

Hiçbir Yerde Neşredilmemiş Mektuplarıyle

ABDÜLHAK HÂMİD'İN HAYATINDAN YAPRAKLAR

4

Yazan: Kudret Sinan

Osmân-ı Sütûde Lisân,

1 temmuzdaki mektubunun bazı fıkralarına galiba cevap vermemiştim. Şimdi yarım saat kadar vaktim olduğundan, işte onunla iştigal edeceğim. Şimdiki muallimem hakkında benim hissiyatım, eğer dehşetli bir sekteye uğramazsa, ölünceye kadar sana naklettiğim derecede kalacaktır. Seni temin ederim ki bu kızı hiç kimse ile mukayese caiz değildir. Allah'ın, her hususta fevkalâde bir mahlûku. Bana o kadar muhabbet bahşettiği halde, zerre kadar ümit vermemiştir. Hele pederinin burada bir, iki gün evvel bir büyük memuriyete geçmesi, benim ileride peyda olması uzaktan uzağa olarak bile memul bulunan ümidimi de izale ediyor.

«Değirmenci kızı diye tahkir ettiğiniz, düşününüz ki bir kızdır,» diyorsun. Benim gibi uzun düşünceli, derin kuruntulu bir adama bu söz, söylense söylense, yanlışlıkla söylenmiş olur. Ben, bir kız kimin kızı olursa olsun, tahkir olunamıyacağını bilenlerden değil miyim? Evet tahkir olunmaz, fakat hem de alınmaz. Alınmamasının sebepleri de az bir düşünce ile hatıra gelir. Yok, affedersin, ben Hurrem Hanım'ı istediğim zaman, on altı, on yedi yaşında bir çocuk olduğum için, pederi razı olmamıştı da, bundan dolayı izdivaç edememiştik. Naciye Hanım'ı da (masraflı düğün yapmak istediğinden, ağırlığı aldığı halde) vermeyen pederi idi. Benimse o zaman yanımda daima gördüğüm ve görerek sevdiğim bir diğeri (merhume) — ölen eşi Fatma Hanım'ı kastediyor — olduğundan, artık Neşet Bey'in keyfini beklemeye hacet kalmamıştı. Zaten Hurrem ve Naciye Hanımlar'la aramızda muhabbet yoktu. İş, çocukça bir hevesten ibaretti; olamadı. Bunun da insanlık âleminde emsali pek çoktur ki, aslâ kötü, zemme değer bir şey değildir.

Saraylıya gelince: Ben, on sekiz, on dokuz yaşında iken onu sevmiştim. Fakat almanın imkânı olamıyacağını bildiğimden, öyle bir teklifte bulunmamıştım. Çünkü kendisi otuz yaşlarında vardı. Birçok da mâşuk ve âşık görmüş geçirmiş idi. Allah rahmet eyleye, nihayet vefat etti; zira veremdi.

Paris'teki kıza gelince; köyde, evinde kira ile oturduğum kadının çocuklarına nezaret eden bir kız idi. Benim evli barklı olduğumu bilirdi. Birbirimizden hoşlandığımız için yanıma metres olarak gelmişti. Sonra ben Istanbul'a gittim; Paris memuriyeti de benden gittiği için (Hâmid,

bir eseri yüzünden Paris elçilik kâtipliğinden azledilmiş, izinli olarak geldiği Istanbul'dan bu görevine yeniden gönderilmemişti. Onu hatırlatmak istiyor) bir daha kızı görmek nasip olmadı. Kabahat benim mi? Benim, vicdanıma verdiğim cevaplar işte bunlardır. Ve bu cevaplarla müteselliyim. Herkes ne derse desin, bir kabahatim varsa o da, mahud Macar muallimeye yazdığım kâğıttır ki içinde (kısmetimi tansif eder misiniz?) suali vardı. Kız, buna karşı mecnunca bir rağbet gösterdiğinden, muhabbeti bana değil, fakat bir kocaya şâmil olduğunu anlayarak birdenbire soğudum. Daha birtakım sebepler de zuhur etti ki bunları saymaya hacet yok. Kusurum bu. Dünyada kusursuz adam yoktur. Bu kusur ise bende, uğradığım elîm yalnızlık belâsının bir seyyiesi olarak meydana gelmişti. Daimî bir boşluk hissediyordum ki, onu doldurmak için ne yapacağımı bilmiyordum. O zaman bana derhal, yani bir gün bile beklemek şartıyle, her kim kızını verecek olsa alırdım zannediyorum. İşe, beklemek karışınca bozulur; çünkü Allah beni pek aceleci yaratmış. Kadınların üzülmesi, üzülmemesi bahsinde sana «Sefilenin Hasbihali» (eserlerinden biri, sonra Kahpe adı altında tekrar basılmıştır) cevap verir. Fahişeler hakkındaki nokta-i nazarım da orada görülür. Fahişeleri fahişe eden hep fuhuş erbâbı değildir; onlar analarından fahişe doğmazlarsa da, bazı kere anaları yüzünden fahişe olurlar.

Senin aşk meselene gelince; faziletinle aynı yolda yürüyeceğinden asla şüphem yoktur. Mâkul bir aşk, pek acı da olsa takdîse şâyândır. Ancak beş senelik sevgilinin kim olduğunu, yahut geçende kırda elemli bir maceraya sebep olan Macar kızcağızı olup olmadığını bilmiyorum. Elbette sen bildirirsin.

Hüsnü Bey'den bir kâğıt aldım. Hamdolsun afiyette imiş. Ben de afiyetteyim. Siz de afiyette olasınız. Düğmeler yerine takdim ve Garâm (eserlerinden biri) nezâretten alınmış ise memnun olurum.

Resm-i selâm mâlûm, bâkî uhuvvet.

Biraderin
Abdülhak Hâmid

●

(Hâmid'in tarihsiz ve altı üstü, yanı yöresi birtakım ilâve notlarla dolu enteresan mektuplarından biri de (fotokopisi 39. sayfada) şu aşağıdaki örnektir. Kime yazıldığı, ne zaman yazıldığı pek anlaşılamamış olmakla beraber, gençlik yıllarına ait bulunduğu, yurd içinden, Edirne'den postalandığı görülmektedir. Muhtemelen İbrahim Beye yazılmıştır.)

Biraderim efendim,

Hamdolsun afiyetle Edirne'ye geldim. Cümleyi de afiyette buldum. Hanımefendinin eteklerinden, hemşirem hanımefendinin ve Ferahnüma Hanım'ın ellerinden ve Osman ve İsmail Beyler'in gözlerinden öper ve Murad Bey'e dualar eder ve ağalara, kalfalara selâmlar eylerim. Bizim resim için size yarım lira bırakmak lâzım geliyordu. Halbuki bir çeyrek lira dahi bulamadığımdan gönderemedim. Biraderim beyefendi orada olduğundan, mahut yarım lirayı onlardan talep edip almanızı ve sonra Papazyan'dan resmi alıp bu tarafa gelecek olan Ağa ile göndermenizi rica ederim. Bâkî dua.

Abdülhak Hâmid

(Yanda, yöredeki notlar):

1 - - Vâlidem ile Fatma Hanım gönderilen entarilerden pek memnun oldular, pek hazzettiler; söyleyiniz.

2 — Semahatlû beyefendimiz hazretlerini hâk-i pâylarına yüz sürerim.

3 — Vâlidenin bir daha ellerinden öperek rica ederim, beyefendiye bizim şi unutturmasınlar.

4 — Faziletlû Mümtaz Efendi hazretlerinin ellerinden öperim; amcası Râşid Efendi'nin keza.

5 — Necip Bey'i görürseniz, Tahrîb'i yakında göndereceğimi ifade ediniz.

●

(Abdülhak Hâmid, aşağıdaki mektubunda, zamanının bazı resmî ve hususi meselelerinden, âli işlerden, biraz edebiyattan ve kendisine ders vermiş bulunan öğretmen hanımdan söz etmektedir.)

2 ağustos 1302 (1886)

✶

Nûr-ı dîdem İbrahim'im,

Bu sabahki Morning Post gazetesinde bir telgraf (haberi) gördüm ki, vali ile konsolos arasındaki anlaşmazlığın tahkiki için, beyefendimizin (Sâhib Molla) Haleb'e gideceklerini bildiriyor. Bu haberi nasıl değerlendireceğimi bilemedim. Hâlâ da zihnimde bir tefsir şekli bulamıyorum. İnşallah bana izahat ve tafsilât verirsiniz de, işin hayırlı bir işe delâlet edeceğini anlar da endişeden kurtulurum. Bu hususu da ihmal ederseniz sizi ziyadesiyle kınamaya başlarım. A benim İbrahim'im, Hüseyin'in (oğlu) mektebe girdiğini haber veriyorsun da, hangi mektebe girdiğini yazmıyorsun. Bir pedere, oğlu hakkında bu kadar eksik malûmat verilir mi ya? Bir de, yine Osman niçin mektup yazmamaya başladı? Nöbetleşe darılmayı bir merasim hâline mi soktunuz ne?...

Bombay şehbenderliği açılmış. Hüsnü

için beyefendimizin bir, iki lakırdı söylemesine acaba imkân olamaz mı? Zannederim ki, delâlet ve tavsiye buyursalar, bu defa, bu iş mümkün olur. Elbette, yakınlığınız dolayısıyle bunu beyefendimize söylemekte ihmal etmezsiniz. Said Paşa'ya (sadrâzam) bir telgraf çekip yine Bombay şehbenderliğini istemek arada benim de aklıma geliyor; fakat cesaret edemiyorum. Herhalde oranın şehbenderliğinin kime verileceği hakkında elde edeceğiniz bilgiye ben de vakıf olmak isterim. Bombay'a dair ne işitirseniz bana her hafta yazmanızı bilhassa rica ederim.

Evet, Ekrem'e (Recaizâde) yolladığım manzume sevda-engizdir. O şiir, bir hâl dilinin ifadesidir ki, gerçek olduğunu bir, iki kere tecrübe etmiş olmakla mütelezziz ve müteselli bulunuyorum. Muallimemin (kendisine ders veren ve âşık olduğu İngiliz kızı) resmini bu hafta çıkartıp biraderime gönderiyorum. Görüp iade edecektir. İstersen —yine iade olunmak şartıyle— sana da göndereyim de bak gör!.. Bak, dünyada bu kadar sevimli bir çehre görülmüş müdür? Fakat yazık ki, kendisi köyde olduğundan, istediğim kadar göremiyorum. Muhabere ile iktifa ediyoruz ki, yakında bunun da kesileceği korkusundayım. Evvelki gün yine üç saat yapayalnız, herkesten uzak, beraber bulunduk. Artık bizim sırr-ı muhabbet meydana çıktı. İş anne ve babasına aksettiğinden mahzurlar, tehlikeler görünmeye başladı. Herhalde Cenâb-ı Hak'tan temenni ve teenni ile yetinmek gerekiyor.

İzzet'in mahdumunun vefatı yüreğimi yaktı. Yazacak teselli ve tâziyet bulamadığımdan sükût ediyorum. Reşad, İstanbul'da bir memuriyet aldı mı Görüşüyor musunuz? Sezâi (Sâmi Paşazâde) ne âlemde, görüyor musunuz? Gördüğünüz zaman, mektubumun cevabını beklediğimi söyler misiniz? Düğmeler için ağadan ne çıkacak sanıyordun? Eğer Hüseyin'i Mekteb-i Sultanî'ye (Galatasaray Lisesi) koydurmak çıktıysa bence en büyük inayettir. Çünkü ben ondan büyük bir şey beklemem, darılmaması yetişir.

Bugün bu kadarla iktifa ve cümlenizi Allah'a emanet ederek, resm-i selâmı, mutad üzere îfa ederim kardeşim.

Biraderin
Abdülhak Hâmid

●

Aşağıdaki mektuptan anlaşılmaktadır ki, Hâmid, bir gece önce adam akıllı bir hovardalık yapmış; ertesi günde eşe dosta şöyle birkaç satır karalamak lüzumunu duymuştur. Ancak mahmurluğu henüz tamamen geçmemiştir. Bunun en belirli delillerinden biri, mektubunun tarihsiz olduğu gibi, yazdığı günü bile tam tayin edememesidir. Parasızdır, müflistir; fakat pek de dünyayı umursamamaktadır.

Nûr-ı Dîdem Osman'ım,

Sen bizimle muhabereyi yine kestin. Bu, Mekteb-i Hukuk'tan mı, yoksa çiftlikteki soğuktan mı neş'et ediyor? Havalar mı bozuldu ne oldu? Vay tembellerin tâcdârı vay!...

Muallime-i bî Hemtâ'nın, İsviçre'de bir dağdan sadasını işitmiştim. Sabahleyin cevap yazmaya başlamıştım, birazdan bitireceğim. Kâfir; bana, bulunduğu yerin vahşî havasının tezyif-âmîz (küçüksemelerle, alayla dolu) öyle tarifini yapıyor ki... Daha bakalım neler yapacak? Dostluk yeniden kuruldu ise de, ümit gittikçe uzaklaşıp gidiyor.

Ekrem'den şimdi bir cevap aldım. Mektubumu, lutfen vermişsiniz demek oluyor. Sezâî'den ise bir ses gelmedi. Dün akşam, üç erkek, bir kadın, bir âlem yaptık. Beş şişe şampanya fırlattığımızdan dolayı, şu dakikada hâlâ sarhoşum. Zannediyorum, arada bir, böyle âb âlemleri yapmak lâzımdır, öyle değil mi? Hem de bedavadan olursa daha âlî ve âlâ olur. Üç gündür cebimde yarım şilin var, ne!...

Resm-i selâm mâlûm.

Müflis-i zamâne
Abdülhak Hâmid

Not:

Tarih ne idi bakayım? Bugün çarşamba, dün salı idi. Alafranga ağustosun evvelki gün ibtidası idi. O kadar biliyorum, ne!...

●

Çarşamba 2 yahut 3 eylül 1302

Nûr-ı aynım Efendim İbrahim'im,

24 ağustos 1302 tarihli muhabbetnâmeni aldım. Hayli zamandır mektubunuzu alamadığımdan, merak etmekte idim. Şimdi o merak zâil olduğundan Cenâb-ı Hakk'a şükrediyorum. Âfiyet haberiniz hususunda ihmal etmemenizi nihayet derecede rica ederim. Zira, gurbette familyasından haber alamamak hayli endişeli bir hâl oluyor.

Beyefendimiz henüz teşrif buyurmamışlar. İnşallah bir inâyet-i İlâhîye zuhur eder de, Istanbul'da kalırlar diye dua etmekte isem de, görünen alâmetlere nazaran, Haleb'e gitmelerinde korkacak bir cihet yoktur. Hemen Cenâb-ı Hak hayır ve âfiyet ihsan buyursun, âmîn.

Biraderimden, bir aydan ziyadedir ki, haber alamıyorum. Kendisinden mektup aldıkça bu bîçareye de bildiriniz ki, hiç olmazsa endişem daha da ciddiyet kazanmasın. Olmaz mı kardeşim? Politikanın,

şimdiki halde, tehlike cihetleri bertaraf olmuş görünüyor. Allah, millet-i İslâmiyeye acısın. Nasıl vakit geçirip, ne yapıyorsunuz? Rica ederim, bana hususî ahvâlinizden bahsediniz ki, kendimi içinizde farzedeyim de, biraz müteselli olayım.

Londra'nın havası, durmadan değişmekte devam ediyor. Herkes ise köylere gittiğinden, artık suare falan da kalmadı. Ara sıra tiyatroya gitmek câiz ise de, bizim para vaziyetimiz o müsaadeyi câiz değil. Ekrem'den, Sezâî'den haber alamıyorum. Reşad'ın şimdiki memuriyeti nedir? Sezâî Viyana'ya gitti mi? Hüseyin Mekteb-i Sultanî'ye gidiyor mu? Gittiği takdirde, geceleri orada kalıp, yalıya haftada bir mi gelecek? Yani nehârî mi, yoksa leylî mi yazdırıldı? Benim hatırım için bir kere Hariciye'ye git de, teşrifatçı Galip Bey'i gör. Gözlerinden öperim, mektuplarıma niçin cevap vermiyor? Bunu sual ederek, bana yaz kardeşim.

Bâkî dedikleri bî-vefâyı görüyor musun? O kâfir de niçin cevap vermiyor? Bir de senden, suret-i mahsûsada, «Gayret»in yirmi yedinci ve yirmi sekizinci nüshalarını isterim. Zira Tâhir Bey onları göndermedi. Bir şey göndermenin yolunu bilmemek de o zâta mahsus ahvalden. Kendisini görürsen bunu söyler misin? Vâlidemin ayaklarından öperim. Diğer büyük vâlideniz hanımefendinin ve vâlidenizin ve beyefendimizin eteklerinden ve Ferahnüma Hanım'ın ellerinden (Ferahnüma Hanım ne yapıyor, para sıkıntısı çekiyor mu?), Hüseyin'in, Hâmide'nin Nâzım'ın ve bize mektup yazmamak yolunu tutan Osman'ın ve İsmail Bey'in gözlerinden öperim. Hikmet cenabları ile, hemşirelik vazifesini pek az îfa eden Mihrünnisâ'nın gözlerinden öperim.

Beni büsbütün ve hepiniz unuttu iseniz haber veriniz de, burada ya gâvur olayım yahut kendimi gidip Taymis'e atayım da kurtulayım. O zaman bana mektup yazmak zahmetinden siz de kurtulursunuz öyle değil mi? Yok, hiç birinizden eser-i vefa görmediğim için hakikaten müteessifim. Bu dünya yüzünde beni bir sever var ise o da, yüzümden binlerce ziyan gören Hüsnü Bey'dir diyeceğim geliyor. O asîl gönüllü, kerim

37. sayfadaki mektuplardan birinin fotokopisi.

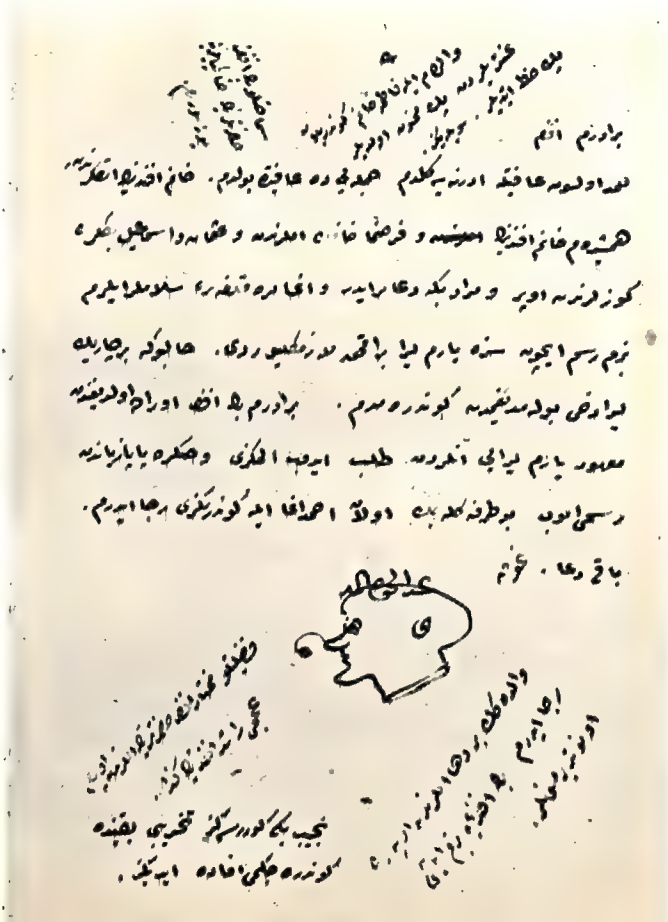

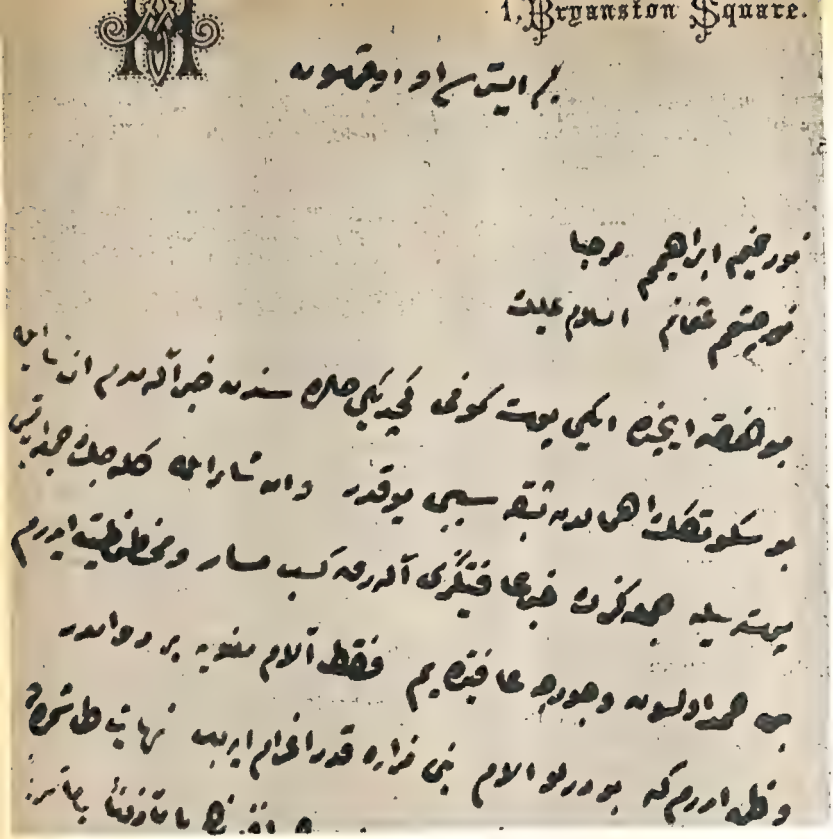

A. Hamid'in bu sayfada yayınladığımız mektubunun baş kısmı.

ahlâklı çocuk, familyamızın içinde bir tane yaratılmış. Sözlerime gücenme. Hepimiz bir b.....un soyuyuz. Ben kendimi istisna etmiyorum, ben iyiyim demiyorum; hepimiz aynı insanlık derecesindeyiz diyorum. Her ne ise, senin de gözlerinden öperek, hatm-i kelâm edeyim. Bâkî uhuvvet.

Garib mütehassirin
Abdülhak Hâmid

Not:

«Garâm» Maarif'ten alınamadı mı? Ondan vazgeçtik, kitabı elde edelim. Ona izin verilmeyecekse başka kitap göndereyim. Lutfen bildir kardeşim.

(Aynı mektuba ilâve):

Osman'ım iki gözüm,

Sana da bir, iki hır hır yazayım mı? Bizim medrese-i aşk ve muhabbet yıkıldı. Ben ise onun enkazı arasında kaldım. O enkaz ile yeni bir bina yükseltmeye çalışıyorum. Bundan başka mânâ anlama; yıkılan şeyi tamir etmekle uğraşıyorum demek isterim. Bilmem nasip olur mu? Eğer ümit etmesem rahat edemezdim. Bereket versin ki, yine iş yoluna girer diye hafif ve zayıf bir ümidi taşımaktayım. Muallime, on beş gündür deniz üzerinde seyr ü seyahatle meşgul. Hiçbir haberi gelmiyor. Familyasından ziyade ben merak ediyorum. Benim, o nâdire-i âlemden gördüğüm iyiliklerin tarifinden âcizim. Herşey yoluna girecek gibi idiyse de, müflislik meselesi sonradan meyûsiyete sebep olmaya başladı. Ne dersin bu hâle?

Abdülhak Hâmid

●

Daha çok ailevî meselelerinden ve şahsî işlerinden bahsettiği aşağıdaki mektubunda Abdülhak Hâmid, karakterlerinin birçok tarafı ile, kendisini göstermektedir. Mektubun tarihi, hicrî değil, milâdîdir. Kâğıdın üst tarafında, adının ilk harflerini taşıyan bir antet vardır. Hitap tarzı ise, içinde bulunduğu ruh hâlini, şakacı ve aynı zamanda gerçekçi bir tarzda, meydana koymaktadır.

Çarşamba, 6 nisan 1887

✶

«Kim isterse o okusun»

Nûr-ı aynım İbrahim'im merhaba

Nûr-ı çeşmim Osman'ım esselâmüaleyk

Bu hafta içinde iki posta günü geçtiği halde senden haber alamadım. İnşallah bu sükûtunun ihmalden başka sebebi yoktur ve inşallah gelecek cumartesi postasıyla cümlenizin âfiyet haberini alarak kesb-i mesâr ve mahzuziyet ederim. Ben, hamdolsun, vücutça âfiyetteyim. Fakat

manevî elemlerim devam etmektedir. Zannederim ki, bu türlü elemler beni mezara kadar götürüp, nihayet mezar taşımda da iğbirar dolu çehresini gösterecektir.

Biraderim beyefendinin, ya izinle ya memuriyetle Istanbul'a getirilmesi için edilen teşebbüslerin faydasız kaldığını Mihrünnisâ Hanım (kız kardeşi) bana bildiriyor. Siz, bu hususta bana birşey yazmadığınız gibi, benim dahi izin alarak ağustos içinde Istanbul'a gitmekliğim hakkında beyefendimizin ne buyuracaklarına dair sorduğum suale henüz cevap vermediniz. Bilirim ki bana Londra'dan ayrılmak güç gelecektir. Lâkin görüyorum ki, bir başka suretle maaşımı arttıramadığım takdirde burada oturmak da benim işime gelmeyecektir. Birinci sebep şudur ki: çocuklara yardım edemiyorum. Onlar sâye-i velînimette (Sultan Abdülhamid'i kastediyor) benim muavenetime muhtaç değil iseler de, ben, pederlik vazifesini îfa edemediğim için vicdânen muazzeb oluyorum. Onun için, ağustos içinde, oraya geleyim de, zihnimde tasarladığım başka bir işe teşebbüs edeyim diyorum. Benim yerime siz çalışırsanız ve çalışacağınızı bana vaadederseniz, düşündüklerimi size yazarım ve teşebbüslerin neticesini burada beklerim. Ancak sizin, bir netice hâsıl olacak raddelerde çalışacağınızı, yani çalışmaya imkân bulacağınızı ümit edemiyorum. Bu sebeple benim bizzat gelip çalışmaklığım en iyisidir. Hem, sizleri görüp hasretimi de gideririm, hem de nüfuz sahiplerini, Ahmed Ağa gibi, bir cesaretle tâciz eylerim. Cevabına muntazırım. Resm-i selâm mâlûm, cümlenizi Allah'a emanet ederim kardeşim.

Hasretzeden
Abdülhak Hâmid

Şair bu mektubunda çocuklarının hasretiyle yanışını, çok samimî bir dille anlatmaktadır.

★

Hâmid'in umumî ve aile mektuplarından bir başkası:

Nûr-ı aynım efendim İbrahim'im,

Hüseyin'imle Hâmide'ciğimin (oğlu ve kızı) resimleriyle beraber bu sabah iki mektubunu birden alarak kesb-i mesâr ve memnuniyet eyledim. Resimler için nasıl teşekkür edeceğimi bilemiyorum. Her ne kadar iyi çıkmamış iseler de, senin insanlık eserin olduğu için, bana ziyadece tesir etti. Hüseyin'in resmine bakıp alnında parlayan irfan ve zekâ nurları ile ne kadar iftihar ettimse, Hâmide'min hâlinde görülen hüzün izlerini ve hasreti düşünmek ve derinleştirmek de beinm için o kadar teessüre sebep oldu. Fesübhânallâhü Hâlik, ne kadar vâlidesine benziyor. İki gözüm Fatma'cığımın, çocukluk hâliyle tekrar dünyaya dönmüş olduğuna inanasım geldi. O duruş, o bakış, o sadelik, o kendisine mahsus olan şetâret-i hüznengîz-i mâsumâne bütün vâlidesi. Ah, ben ne bahtiyar bir koca idim, ne bedbaht bir baba oldum. Aman biraz ağlıyayım...

Ah İbrahim, lutfunun şükranını ödemekten âcizim. Bilmezsin ki bu mektubu yazarken nasıl ağlıyorum. Ve bu ağlayışımı ne derecelerde seviyorum bilmezsin.

Hüseyin'in yüzünde olan çizgi, senin kusurun imiş. Ya Hâmide'ciğimin ellerinin zayıflığı, o da senin kusurun değil ya.

Sâra'nın resmini göndereceğine de ayrıca teşekkür ederim. Hüseyin'in tahsilde devam ve terakkisi kezalik sevincimi mucib oldu; Allah'a hamdettim. Bunlar hep memnun olacak şeyler iken ben niçin ağlıyorum bilmem?...

Nâhdâ cenabları dün akşam yine Londra'ya geldi. Bu sabah da Hindistan'a müteveccihen azimet etti. Ben, bu hafta içinde iki gün için, Paris'e gidip geldim. Bunu burada kimseler bilmediği için, oradakiler de bilmeseler iyi olur. Nâhdâ'ya Çamlıca'ya gitmesini ben ihtar etmemiştim; kendiliğinden gitmiş ve rivayetine göre, yalnız Hüseyin'i görmek istemiş. Madamını vâlideye takdim etmek teşebbüsünde bulunduğundan ve reddolunduğundan bana aslâ bahsetmedi.

Sandal kataloğunu bulmak mümkün olamadığını bizim bahrî ataşeler şimdi yine tekrar ediyorlar. Mümkün olsa, tedarikinde aslâ zorluk çekilmezdi. Binaenaleyh bunun ihmale hamledilmemesini rica ederim.

Hâmide ile Sâra'yı bir yatakta gördüğünü rivayet edişine pek mahzuz oldum. Bu türlü familya haberleri, ev havadisi beni ihya eder. Bu da, iki senedir familya hayatına hasretimden ve hepinize ayrı ayrı iştiyak ve muhabbetimden oluyor.

Saati yiyip hazmettik; başka yiyecek bir şey olmadığı için şimdi de gam yemekle kanaat ediyor, açlık giderme tecrübesine alışıyoruz. Buradan yola çıkmam yetmiş İngiliz lirasına bağlı olduğundan, o hayırlı maksadın husûlü için de gökten bir sofra inmesine intizardan başka çare yoktur.

Herhalde teşekkürlerimi tekrar tekrar edâ ve resm-i selâmı mâlûmu îfa ile beraber, cümlenizi Allah'a emanet ederek hatm-i kelâm eylerim kardeşim.

Resim kataloğu geçen hafta gönderildi.

30 Teşrinievvel 1303

El-garîb
Abdülhak Hâmid

Birgi ve Çakırağa Konağı

Yazan: Özcan Erektiren
Fotoğraflar: Samih Tepecikliođlu

BİRGİ, Batı Anadolu'da küçük bir kasabadır. İzmir iline bağlı dır; Bozdağ'ın eteğinde, tepeler arasında kurulmuştur. Kuzeyi Küçük Menderes ovasına bakar; Ege'nin tatlı iklimi duyulur Birgi'de.

Birgi, Ödemiş'ten 8 kilometre kadar uzaktadır; deniz yüzeyinden 375 metre yüksek olan kasaba, sırtını Sarıyar deresinin bir yamacına dayamıştır. Yamaç, kasabanın uzandığı düzlük hep yeşilliktir, yeşiller, baharla birlikte dalgalanmaya başlar ovada, Birgi, yeşiller arasında kaybolur.

Birgi, eski çağlarda önemli bir ticaret merkeziydi. Birgi, aslında Ortaçağ'a kadar uzanan bir tarihe sahiptir. Ne var ki, kasabanın eski devirlere ait tarihi kesinlikle bilinmez. Yalnız, Bizans devrinde Birgi'ye, Pyrgion dendiğini biliyoruz.

Ortaçağ'da Birgi

Bizans devriyle ondan sonra gelen çağlarda kurulmuş şehirler gibi Birgi de düşman istilâlarına karşı kendisini korumak amacıyle sırtını tepelere vermiştir. O devrin şehirleri genel olarak surlarla çevriliydi, böylece Birgi de, bölgede kale vazifesini görmüş şehirlerden biriydi.

Birgi Türkler'in eline geçince gelişmiş, Aydınoğulları devletinin önemli merkezlerinden biri hâline gelmiştir. Birgi'de bu devirden kalma birçok eser vardır; Cami, türbeler, medreseler.

Aydınoğulları'nın yaptığı eserler, tarih bakımından gerçekten güzel ve ulu sayılacak niteliktedir.

Ulucami'nin çok eski tarihi vardır. Cami, Aydınoğlu Mehmed Bey tarafından yaptırılmıştır. Zaten Birgi şehrini ele geçiren de Mehmed Bey'dir. Bu tarihten önce şehri, Bizanslılar'dan Emîr Menteşe'nin dâmâdı Gazi Sasa Bey zaptetmişti. O ölünce şehir

Çakırağa Konağı.

Çakırağa konağının Istanbul salonundaki fresk.

Mehmed Bey'in eline geçti.

Ulucami'nin inşa tarihi 1312'dir. Mehmed Bey, Ulucami'den başka bir de türbe yaptırmıştır. Kendisi bu türbede medfundur.

Birgi, o devirlerde bile Ege'nin güzel kasabalarından biriydi. Zamanın ünlü gezginleri buraya uğrardı. İbni Battûta'yı bunlar arasında sayabiliriz.

İbni Battûta da, Birgi'ye uğradığı zaman şehrin yönetimini Aydınoğlu Mehmed Bey'in elindeydi. Gezgin, Birgi'de, şehrin sayfiyesinde oturan Mehmed Bey'i ziyaret ettiğini yazar.

Aydınoğlu Mehmed Bey, ünlü gezgin İbni Battûta'nın kendisini ziyaret etmesinden çok hoşnut kalmıştır, İbni Battûta'yı bir güzel ağırlar, şerefine ziyafetler verir, ihsanlarda bulunur.

İbni Battûta, Mehmed Bey'in ihsanlarından ve iltifatlarından çok memnun kalır ve eserinde bundan bahseder. Hattâ Mehmed Bey, İbni Battûta seyahatine devam etsin diye bol yardımda da bulunur. İbni Battûta, Mehmed Bey'in ihsanları sayesinde gezilerine «müreffehen devam ettiği» ni yazar.

Şehir Osmanlılar'a Geçiyor

Birgi'nin Osmanlılar'a geçişi, Yıldırım Bâyezid devrine rastlar. O zamanlar şehrin başında Aydınoğulları'ndan Umur Bey'in oğlu İsa Bey bulunuyordu. Yıldırım Bâyezid, Denizli'ye geldi, sonra da Aydın'a.

İsa Bey, silâh atmadan Birgi'yi Osmanlı hükümdarı Yıldırım Bâyezid'e teslim etti. Yıldırım Bâyezid de, İsa Bey'in bu davranışı karşısında kendisine Tire kasabası ve civarını dirlik olarak verdi.

Timur, Ankara muharebesinde Yıldırım'ı yenince, Birgi bir süre tekrar Aydınoğulları'nın eline geçti, ama bu da kısa sürdü, yeni-

den Osmanlılar'ın hâkimiyetine girdi.

Birgi uzun süre bir kültür merkezi olarak tanındı. Hattâ bir zaman devrin ünlü hekimi Hacı Paşa burada dersler verdi, talebeler yetiştirdi.

Ne yazık ki Birgi'nin kaderi artık eski parlaklığını kaybetmiştir. Aydın ve İzmir'in gelişmesi, bir zamanların büyük şehri Birgi'nin yavaş yavaş duraklamasına, gerilemesine yol açtı.

Birgi'nin eski önemini kaybetmesi XVII. yüzyıl başlarında Anadolu'yu birbirine katan Celâlî isyanlarıyla da ilgilidir. Çıkan kargaşalıklardan halk bezmiş, başka şehir ve semtlere göçmüştür. 1870 yıllarında Birgi artık bir kasaba merkezi olmaktan bile çıkmıştı.

Evliyâ Çelebî ve Birgi

XVII. yüzyılın ikinci yarısında Birgi eski önemini kaybetmişti ama, devrin ünlü seyyahı Evliyâ Çelebî bir vakitlerin hükümet merkezi Birgi'ye uğramaktan kendini alamadı. Çelebî'nin şehir hakkında verdiği bilgiler oldukça ilgi çekicidir. O sıralarda Birgi, Aydın sancağına bağlı bir ilçeydi, iki yanı derin uçurumlu bir bayır üzerinde bir kalesi vardı.

Celâlî Cennet-oğlu, Anadolu'yu kasıp kavuran Celâlî isyanları sırasında bu kaleyi ele geçirir, güzelce onartıp yerleşir buraya. Sonra sağa, sola akınlar yapar, çevreyi haraca keser. Sonunda Kuyucu Murad Paşa komutasındaki Osmanlı ordusuna yenilir. Kuyucu Murad Paşa, Celâlî Cennetoğlu'nu tenkil eder, uçurumlu bayır üzerindeki kaleyi de yakıp, yıkar.

Evliyâ Çelebî, kasabayı şöyle tanıtıyor:

Sarp, uçurumlu bayırın üzerindeki kale surlarının içinde 400 hane var. Bu 400 hane, kalenin en mâmur ve müreffeh haneleri.

Aşağı Mahalle denen bölümde ise 2.400 ev saymış. «Şöyle, böy-

Konağın, İzmir salonundaki fresk.

le kale içinde yaşayan nüfus 15 bin kişi falan» diyor Evliyâ Çelebî.
Bir de şunları saymış: 7 okul, 200 dükkân, 2 han. Çarşı, pazarı da büyükmüş. Evler, ağaçlık bahçeler içinde; bahçelerde kiraz, incir, limon, turunç ağaçları, üzüm bağları uzanıp gidiyor. Ekonomik bakımdan beyaz iplik imalâtı bir hayli gelişmiş, belki de şehrin belli başlı bir metaı.

Batılı Tarihçiye Göre Birgi

Birgi'yi yalnız Türk tarihçi ve gezginleri ziyaret etmiş değildir. XIX. yüzyılın ilk yarısında buraya gelen Texier gördüklerini şöyle anlatır:
«Şehir yeşillik içindeydi, ağaçlar, üzüm bağları, her yer yemyeşil... Bir sel yatağı üstünde kurulmuş bir köprü, şehrin iki yakasını bağlıyordu. Sokakları iri ağaçların gövdeleri gölgelendiriyordu.
«Evler temizdi, renk renk boyanmıştı. Öteki Anadolu şehir ve kasabalarına benzemeyen bir zenginlik ve temizlik vardı burada».
Ne yazık ki şehir, 1920 - 1922 yılları arasında Yunan işgalinden çok zarar gördü. Evler, konaklar harap edildi.
Hele Türk ordusunun İzmir'e yürüyüşü sırasında geri çekilen Yunanlılar şehri baştan başa yaktılar, eski tarihî eserleri yerle bir ettiler.
Bu tarihten sonra da Birgi, büsbütün tenhalaştı.

Çakırağa Konağı

Birgi'de, şehrin XVII. yüzyıldaki haşmetini ayakta tutan bir bina vardır: Çakırağa Konağı...
Gerçekten nefis bir mimarlık eseri olan konak, adını, bânîsi Çağır Ağa'dan alır. Çakır Ağa diye anılan Mustafa Çakır, XVII. yüzyıl ortalarında yaşamıştır. Birgi'nin sayılı zenginlerindendir. Ça-

Konağın kapı üstü oymaları.

Konağın iç görünüşü.

kır Ağa işi icabı sık sık İzmir ve Istanbul'a gidip gelmekte, bu büyük şehirlerin güzelliğine, buralardaki mimarlık eserlerine hayran kalmaktadır.

Nihayet bu görüp gezdiği yerlerdeki şâhâne konaklardan birinin de Birgi'de olmasını arzular. O sıralarda evlenmek üzeredir. Biri Istanbul'dan, diğeri İzmir'den iki gelin getirecektir. Bu münasip bir fırsattır. Çakır Ağa fırsatı kaçırmaz. Hemen konağın inşasına girişir. Zamanın ünlü mimarlarını, tezyinat ustalarını Birgi'ye getirir. Konak, beş yıl süren bir çalışmadan sonra tamamlanır.

Konağın inşası biter bitmez Çakır Ağa, biri Istanbullu, diğeri İzmirli iki dilberle evlenerek onları, aynı konakta inşa ettirdiği **İzmir** ve **Istanbul** dairelerine yerleştirir. Istanbul ve İzmir daireleri denmesinin sebebi, konağın bir kısmının XVII. yüzyıl Istanbul Boğaziçi tabloları ile, İzmir dairesinin de aynı yüzyıl İzmir tablolarıyla tezyin edilmiş olmasıdır.

Bu saadetli başlangıç ancak birkaç yıl sürer geçer ama, yedi sene sonra yakalandığı hastalık yüzünden, Ege'nin incisi sayılabilecek konağından ayrılarak Istanbul'a tedaviye gelir ve kısa bir zaman sonra vefat eder, İstanbul'a defnolunur.

Konağın yalnız giriş kesimi kâgir olup üst iki katı tamamen ahşaptır. Bu ahşap kısımlarda hemen hemen çivi kullanılmamış, hepsi geçme ve bindirme olarak yapılmıştır.

Konakta, her odanın tavanı başka bir desenle tezyin edilmiş, her kat ayrı renk kadife ve atlas döşemelerle kaplanmıştır. Bugün ancak bu kaplamalardan yer yer görülen kesimler vardır. Binanın şahnişleri çok ince bir sanat eseri olarak göze çarpar. Pencere kepenklerinin altına çevrede yetişen meyvaların yağlıboya tabloları yapılmıştır. Konak, bugün müze hâlindedir.

Bir Mezar Taşının Hatırlattıkları

Estergon Fâtihi Lala Mehmed Paşa

Yazan: Doç. Dr. Sırrı Akıncı

OSMANLI İmparatorluğu'nun Nemçelûlar'a (Avusturyalılar) karşı serhadlerde yüzünü ağartan kahraman bir vezîr-i âzamıdır. Aslen Bosnalı'dır. Sokollu Mehmed Paşa'nın amcasının oğlu veya yakın akrabasıdır. Ufak yaşta devşirilmiş ve Enderûn'da yetiştirilmiştir. Bir ara şehzâdelere lalalık da yapmıştır. 1591'de yeniçeri ağalığına tâyin edilmiştir. Daha sonra Anadolu ve peşinden de Rumeli Beylerbeyisi olmuştur. 1604'te vezîr-i âzam ve serdâr-ı ekremlik makamına getirilmiştir. Bu sırada savaş hâlinde bulunduğumuz Avusturyalılar'dan pek çok kaleyi geri almıştır.

Kanunî Sultan Süleyman tarafından fethedilip, daha sonra Avusturyalılar'ın eline geçen Estergon Kal'ası'nın ikinci fâtihi, Lala Mehmed Paşa'dır. Söz konusu kaleyi otuz günlük bir kuşatmadan sonra ele geçirmiştir.

Devlete bu kadar büyük hizmetleri geçen Paşa, bir müddet sonra Istanbul'a dâvet edildi. O vakitki Osmanlı padişahı I. Sultan Ahmed, Kapdân-ı Deryâ Derviş Paşa'nın aleyhte telkinleriyle onu İran cephesine göndermeye zorladı. Çünkü o cephede de savaş mevcuttu. Lala Mehmed Paşa, Avusturya cephesinde yapılacak işlerin henüz bitmediğini, İran cephesi hakkında da hiçbir malûmata sahip bulunmadığını, gitmesinin, devlete yarar değil belki zarar getirebileceğini münasip bir lisanla padişaha arzetti. Tesir altında bulunan padişah, bu sözleri ne yazık ki mâkûl karşılamadı. Derhal gazaba geldi. Devletin şan ve şerefini yüceltmiş bu mümtaz vezir ve serdâra ağır sözlerle hakaret etti. Üstelik ölümle de tehdit etti. Neye uğradığını pek anlayamayan Paşa, müsaade talep edip, huzûr-ı hümâyûn'dan ayrıldı.

İzzet-i nefsi fena hâlde rencide edilmişti. Teessüründen hemen orada kendisine nüzûl isabet etti. Vücudunun yarısı tutmaz oldu.

oldu. Zira Türk elçisinin başına bir şey gelirse, Türkler'in aynı muameleyi Venedik'in Istanbul'daki balyozuna tatbik edecekleri muhakkaktı.

Venedik şehrin tarihinde bir örneği daha olmayan bu olaydan Venedik Cumhuriyeti'nin tek kazancı, Türkler'in kendilerine karşı amansız bir savaş hazırladığı fikrini edinmesi oldu.

Donanmay-ı Hümâyûn, 1570 yılı temmuzunun ilk günü, Kıbrıs'ın Limasol limanına demir attı. Ertesi gün Türk ordusu, adaya çıkmaya başladı. Kıbrıs'ın fethi başlamıştı.

Yeşil Ada, o tarihte Venedikli İtalyanlar'ın elindeydi. Katolik olan Venedikliler, Ortodoks olan yerli Rumlar'a her türlü muameleyi lâyık görüyorlardı. Venedik idaresinin son demlerinde adayı ziyaret eden bir İngiliz gezgini şu satırları yazıyor:

«Venedikliler, Rumlar'a köpekten farksız muamele ediyorlar. Bir Venedikli, halktan istediği kadını ve çocuğu çekip alıyor, dilediği kadar yanında bulunduruyor. Ortodoks kiliselerine atla giren Venedikliler, ahalinin âyinleriyle alay ediyor, bir tazı veya zağara karşı bir Rum'u bahse tutuşturuyorlardı».

O tarihte adada 120.000 Rum, sefil bir hayat yaşıyordu. 1572'den itibaren Anadolu'dan başlayan Türk göçüyle nüfus, az zamanda 360.000'e yükselecektir. Bilhassa Karaman (Konya) eyaletinin göçebe Yörükler'i, adada yerleşiyordu. Türkler, Rumlar'dan toprak almıyor, boş topraklara yerleşiyorlardı. Osmanlı idaresi, o tarihe kadar alelâde bir papaz olan Kıbrıs başpiskoposuna, cemaati üzerinde büyük hak ve salâhiyetler de tanıdı.

Venedikliler, Doğu Akdeniz'deki mühim bir üs olan bu sömürgelerini inatla savundular. 1571 ağustosunun son günü, Magosa kalesi de teslim oldu, fetih bitti.

II. Selim, babası Kanûnî Sultan Süleyman'ın ölümünü bildiren mektubu aldıktan sonra, üzüntü içinde.

bitti.

Magosa'yı, adadaki Venedik başkumandanı Marco - Antonio Bragadino savunuyordu. Teslim anlaşmasına göre Venedikliler, yanlarında taşıyabildikleri kadar eşya ile serbestçe çıkıp gideceklerdi. Hattâ kendilerini Girit'e, bir Türk gemisi götürecekti. Kalede bulunan 50 kadar Türk esiri de, sağ ve salim olarak Serdâr Vezir Lala Mustafa Paşa'ya verilecekti.

MAGOSA, TÜRKLER'E TESLİM OLUYOR

Ağustosun beşinci günü Venedikliler, başlarında Bragadino ve diğer generaller olmak üzere kaleden çıktılar. Veda etmek üzere Serdâr Paşa'nın otağı önüne geldiler. O tarihten başlayarak «Kıbrıs Fâtihi» unvanını kazanan Lala Mustafa Paşa, generalleri askerî merasimle karşılamak nezaketini gösterdi. Paşa, kendilerini Girit'e götürecek Türk gemisi dönünceye kadar bir Venedikli asîlzâdenin rehin olarak bırakılmasını istedi. Bu, çok tabiî ve o çağda her zaman uygulanan bir istekti. Zira Türk gemisinin Girit'te zarar görmesi ihtimali vardı. Türkiye ile Venedik, savaş hâlindeydiler. Bragadino, akıl almaz bir küstahlıkla Serdâr'a:

— Bir Venedik beyi değil, bir Venedik köpeği bile alıkoyamazsın! şeklinde terbiyesizce cevap verdi.

Bu cevap, otağı karıştırdı. Bir Türk vezirine (mareşaline) bu şekilde hitap etmek ancak bir tek fânînin, padişahın, haddi idi. Mustafa Paşa, bu cevabı duymamazlıktan geldi.

— Hani elli Osmanlı esiri? diye bağırdı. Neye yanında getirmedin?

Bragadino'nun cevabı dehşetli oldu:

— Esirlerin cümlesi benim değildi. Her biri Venedik beylerinden birinindi. Vire gecesi katletmişler!

— Ya sende olan esirleri neyledin?

— Onlar katledince, ben dahi öyle yaptım!

— Bu takdirde vireyi bozmuş oldun. Var imdi âkıbetini gör!

Lala Paşa, Türk esirlerinin ne olduğu hakkında acele bir tahkikat yaptırdı. Hepsinin bir gece içinde, derileri yüzülmek, kulak ve burunları kesilmek, gözleri oyulmak suretiyle işkenceyle öldürüldüğü, Türk başkumandanına bildirildi. Paşa, bu barbarlık karşısında dehşet içinde kaldı. Bragadino ile esirlerin öldürülmesini emreden on subayını, aynı işkencelerle idama mahkûm etti.

Diğer Venedikliler'i de, anlaşma hükümlerine aykırı hareket edilip «vire bozulduğu» için harp esiri addetti ve Girit'e yollamaktan vaz geçti.

Kıbrıs'ın fethi için can veren binlerce şehide elli Türk'ün daha katılması, Yeşil Ada'nın alınmasındaki sevinci gölgeledi. Yerli Rumlar, Türkler'i bir kurtarıcı gibi karşılıyor, Ortodoks kiliselerinde, Katolik zulmünden kurtuluş müjdesini veren çanlar çalınıyordu.

Kıbrıs'ın kaybı, Hıristiyanlık âleminde derin akisler yaptı. Papa'nın öncülüğüyle, Türkiye'ye karşı yeni bir Haçlı koalisyonu teşekkül etti. Kıbrıs'ı geri almak üzere büyük bir Avrupa donanması toplandı.

İNEBAHTI BOZGUNU

Haçlı Armada ile Donanmay-ı Hümâyûn 7 ekim 1571'de İnebahtı'da karşı karşıya geldi. Mora'nın Patras limanının karşı sahilinde üslenen Türk donanması hazırlıksızdı. Toplanan harp dîvânında Ceyâyir Beylerbeyisi Uluç - Ali Paşa:

— Donanmamız nâkıstır ve altı aydır deryâda gezmekle gemiler bozgundur, dedi; sâbıkaa Korfos'tan İnebahtı'na dönüldükte «dönüştür» deyü sipah ve yeniçeri, izinli izinsiz dağılmışlardır. İnebahtı boğazı hisarlarından küffâr donanması içeri giremez. Bizim çıkmamız da tehlikelidir.

Harp dîvânına başkanlık eden ikinci vezir Pertev Paşa da aynı fikri destekledi:

— Cengcide ve kürekçide noksan ziyâdedir, dedi; bâhusus yalı sancaklarının tımar erbâbı birer bahane ile icâzet alıp gittiği mâlûm olmuştur. Her vechile donanmamızda noksan mukarrerdir. İnebahtı limanında oturalım. Üzerimize kâfir gelirse, ancak o zaman ceng edelim. Bednâm olmaktan kaçınalım!

Sokollu'dan düşmana mutlak taarruz emri almış olan, generallikten gelme ve denizcilikle ilgisi olmayan Kapdân-ı Deryâ Müezzin - zâde Ali Paşa aynı fikirde değildi:

— Elbette gayret-i İslâm ve ırz-ı nâmûs-i pâdişâh-i enâm bu değildir, dedi; her gemide beşer, onar adam eksik olmakla ne lâzım gelir? Bana Istanbul'dan gelen ahkâmda ne kadar te'kîd-u tehdîd olunmuştur kim, düşmene her şartta taarruz edelim! Ben mansıbımdan değil, başımdan

II. Selim, Belgrad'daki otağında, bîatları kabûl ediyor.

korkarım. Kâfir ne köpektir kim, bizi hisâr içre tuta! Elbet taarruz etmemiz mukarrerdir. Istanbul'dan aldığım fermanlarda açıkça «küffârın donanması her nerde ise varıp mukaabil olasız, aksi hâlde mes'ûl olursuz» deniyor. Ben emirlere itaatsizlik edemem. Donanmanın âkıbeti Istanbul'da benden sorulsa gerektir.

Uluç-Ali Paşa, Müezzin-zâde'yi fikrinden caydıramadı:

— Çünki düşmen üzerine azîmeti kararlaştırdınız, dedi; bârî deryâ tarafına gidelim. Deryâya çıkalım, zîra kara görünen yerde, adalar arasında ceng müşkildir.

— Elbette kıyıyı tutmak evlâdır, diye cevap verdi Kapdân-ı Deryâ.

Bunun üzerine Uluç-Ali soğukkanlılığını kaybetti; harp dîvânındaki amirallere:

— Hani Hayreddin Paşa ve Turgutça Paşa ile ceng gören sizler niçin susarsız? dedi. Karaya yakın deniz cengi olmaz. Olursa, bir gemi top isabeti alır almaz, içindeki tımarlı sipahi ve yeniçeri gibi levent olmayan kara askerleri, kıyıya can atarlar. Hattâ leventleri zorlayıp gemiyi karaya vurdururlar. Denize alışık olmayan kara askeri, deryâ üzre kalmaktan korkar. Bir top isabeti almakla, üzerinde bulunduğu gemi batar sanır. Düşmen gemileri şimdi pusudadır. Biz de donanmayı orsa ederek geçirelim!

Müezzin-zâde, bu manevrayı da reddetti ve şu cahilâne cevabı verdi:

— Ben, Pâdişâh-i Cihan Hazretleri'nin donanmasına «kaçtı» nâmın komazam!

Muharebenin âkıbeti daha bu harb dîvânında belli olmuştu. Donanmay-ı Hümâyûn, Osmanlı tarihinde ilk defa olarak yenildi.

YENİ DONANMA

İnebahtı! Osmanlı tarihinin ilk büyük bozgunu! Türk'ün yenilmez olmadığını Avrupa'ya gösteren ilk uğursuz olay! II. Selim, iç âlemini altüst eden bu felâketi haber aldığı zaman, Edirne'deydi. Ömründe bozgun haberi duymamıştı. Doğduğundan beri kulakları, yalnız zafer haberleriyle dolmuştu. Muharebenin tafsilâtını bildiren raporu okurken, elleri titriyordu. Çevresinde vezirler, ellerini kavuşturmuş hükümdarı seyrediyorlardı. II. Selim, bir şeyler söylemek istedi. Teessüründen dili tutuldu. Perişan hâlde hareme çekildi. Üç gün, üç gece uyuyamadı. Edirne'de bir

Kıbrıs'ta Girne'nin havadan görünüşü.

Larnaka'da, Hz. Muhammed'in halasının türbesinin bulunduğu yerdeki Hala - Sultan tekkesi.

türlü huzur bulamadı. Yeni donanmanın inşasına nezaret etmek için, Istanbul'a döndü.

Istanbul'da, Cezâyir Beylerbeyisi Uluç-Ali Paşa'yı kabûl etti. Elini öptürdü. Altın kılıç verdi. Adını «Kılıç-Ali»ye çevirdi. Kapdân-ı Deryâ yaptı. Yeni donanmanın en kısa zamanda yapılmasını irâde etti.

Bu inanılmaz iş, bir kış içinde gerçekleşti. Baharda, Türk donanması, İnebahtı'dan önceki mevcudundan bile daha kuvvetliydi. Çok ağır zayiat veren Haçlı Armada, maksadına erişemedi: İnebahtı'dan sonra, Kıbrıs'ı geri almak için hiçbir teşebbüs yapmadı. Nitekim bu bozgunun büyük sorumlusu Sokollu Mehmed Paşa, Venedik büyükelçisi Barbaro'ya, 7 mart 1573'te şu sözleri söylemekle, gerçeği ifade ediyordu:

— Biz sizden Kıbrıs Krallığını alarak bir kolunuzu kestik. Siz donanmamızı yenmekle bizim sakalımızı tıraş ettiniz. Kesilen kol yerine gelmez. Fakat tıraş edilen sakal, daha gür biter!

1573 yazında Kılıç - Ali Paşa'nın kumandasında denize açılan donanma, yine Akdeniz'e hâkimdi. Karşısına çıkmaya cesaret edecek hiçbir kuvvet yoktu. Fakat Türkler'in «yenilmez» oldukları hakkındaki efsane, İnebahtı'nın derin sularına gömülmüştü.

Zaferler birbirini takip etti. Kırım Hanı Devlet Giray, 24 mayıs 1571'de Moskova'ya girdi. Çar IV. İvan, şehirden kaçtı. 80.000 ölü ve 150.000 esir veren Ruslar, perişan oldular. Bu zafer, Devlet Giray'a «Tahtalan» unvanını kazandırdı.

II. Selim, Edirne'de Selimiye'yi inşa ettirmekle gurur duydu. Bir kış günü Topkapı Sarayı'nın şâhâne çinilerle süslü hamamında yıkanırken ayağı kaydı, düştü. Fena halde sarsıldı. Birkaç gün sonra, 15 aralık 1574'te öldü. Elli buçuk yaşındaydı. Ölüm yaşı da, 8 küsur yıllık saltanat müddeti de, büyükbabası Yavuz'unkiyle aynıydı. Kendinden önceki on padişahın seviyesine erişememişti. Atalarının dehâsından mahrumdu. Istanbul'da doğan ve Istanbul'da ölen ilk padişahtı. Ayasofya avlusundaki Sinan yapısı türbesine gömüldü. Kanunî Sultan Süleyman'la Hurrem'in bu enerjisi kıt, fakat iyi niyetli, nazik ve bilgili oğlundan hâtıra olarak zamanımıza, ölümsüz Edirne Selimiyesi ile şu emsalsiz beyit kaldı:

Biz bülbül-i muhrık-dem-i şekvây-ı firâkız,
Âteş kesilir geçse sabâ gülşenimizden.

Japonya'da

Örf ve Âdetler

Yazan: Dr. Gülçin Çandarlıoğlu

KYOTO'DA bulunduğum müddet içinde bir günümü Kyoto Üniversitesi, müzesi ve kadınlar manastırına ayırmış, bir akşam da Kyoto'nun meşhur tiyatrolarından birine gitmiştim.

Kyoto Üniversitesi Japonya'nın en eski üniversitelerinden biridir. Orada Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Ortasasya Tarih Kürsüsü Başkanı Prof. Akira Haneda'yı ziyaret ettim. Türkçe biliyor, Türkiye'ye gelip gitmiş.

Türkiye'den tanıdığım Japon arkadaşlardan biri olan Juten Oda'nın rehberliğinde gittiğim Kadınlar Manastırı benim için çok enteresan oldu. Rahibelerin hepsinin de saçları kökünden traş edilmişti.

Tiyatroda, çiçek tanzimi, kukla, kabuki, miyako odori seyrettik. Klasik müzik dinledik. Çay partisine iştirak ettik. Kitaplarda okuduğum, televizyonda ve Tokyo'daki değişik tiyatrolarda seyrettiklerimin hepsini bir arada görmek ve mukayese etmek mümkün oldu.

JAPON EVİ

Klasik Japon evi çok rahattır ve oradaki iklime en uygun inşaat şekli ile yapılır. Bu evler ahşap olduğu için zelzeleye karşı dayanıklıdır. Pencere ve kapıları, hattâ iç duvarları kâğıttan yapılırdı. Bunlar güneş ışınlarını içeriye bırakmakta, fakat soğuk hava için engel teşkil etmektedir. Japon evleri doğrudan doğruya zemin üzerine yapılmaz; yerden bir metre kadar yüksektir. Bu, rutubete mani olur. Evlerin kapıları ve pencereleri bizimkilere benzemez, aynı doğrultu üzerinde itilerek açılıp kapanır. İstendiği zaman pencereler, kapılar, iç duvarlar kaldırılabilir. Yazın boğucu sıcakta herkes açıkta oturmayı tercih eder.

Taban döşemesi hasırdır. Halı veya kilim kullanmazlar. Bütün evlerin ölçüleri belli bir sisteme göre yapıldığından hazır olarak alınan hasırlar odayı tamamiyle kaplar. Büyük masa, iskemle, büfe gibi mobilya yoktur. Yatakları koymak için bir iki yüklük bulunur. Gece yataklar çıkarılarak odanın ortasına yayılır. Duvarlarda bir, iki kıymetli tablo asılıdır. Her Japon evinde mutlaka bulunan bir şey de çiçektir.

Yemek zamanı herkes bağdaş kurarak alçak bir masanın etrafında toplanırlar. Bu biraz da bizim köylerdeki yer sofralarımızı andırıyor. Zengin, fakir her Japon evinin umumî görünüşü böyledir. Aradaki fark, masa, sandık, kutu, yemek kapları

ve bardakların, tahta, lake, toprak veya porselen oluşundadır.

Yo şi mitsu'nun Kyoto'daki altın ve gümüş köşkleri, bugüne kadar muhafaza edilmiş bu tip evlerin en güzel örnekleridir. Önce ikametgâh olarak inşa edilen bu köşkler, sonradan mâbet olarak kullanılmıştır. Bugün de müze gibidir. Altın Köşk'ün çok canlı bir resmi mecmuamızın şubat sayısının kapağında yayınlanmıştı.

EVLENME MERASİMLERİ

Eskiden evlenme çağına gelen gençler na ko do denen çöpçatanlar veya ebeveynleri tarafından tanıştırılırdı. Bugün ise gençler, evlenmeden önce bir müddet arkadaşlık etmeyi tercih ediyorlar.

Na ko do veya ebeveynleri tarafından yaşları, sıhhatleri, ailevî ve malî durumları uzun bir tetkikten geçtikten sonra birbirine münasip görülen gençler, görüştürülür. Omiai denen bu ilk görüşmeden sonra genç kız ile delikanlı da birbirini beğenmiş ise nişan hazırlıklarına başlanır. Nişan dolayısıyle kız ve erkek tarafı birbirine hediyeler verir.

Nikâh ve düğün merasimleri, ailenin dinî inançlarına göre değişir. Meselâ, Şinto usûlü nikâh merasimleri, bir Şinto mâbedinde gelin ve damadın yakınları huzurunda yapılır. Rahip, gelinle damada kutsal şarap ikram eder. Onlar da rahip tarafından ikram edilen kutsal şaraptan aynı anda üç defa, üçer yudum içerler. Beraberce, devamlı ve mutlu bir hayat için dua ederler. Yüzükler de ekseriyetle bu sırada değiştirilir. Nikâhtan sonra, çiftin malî durumuna göre, davetlilere, çay, öğle veya akşam yemeği verilir.

Gelinin kimonosu çok gösterişli, parlak renkli, en iyi cins ipeklidendir. Saç tuvaleti çok orijinaldir. Batılılar'ın duvağına karşılık başına yalnız gelinlere mahsus olan enteresan bir şapka giyer. Dâmad, dünyanın her yerinde olduğu gibi Japonya'da da siyah giyer. Zannederim bize en enteresan gelen tarafı, kız ve erkek taraflarının düğünde siyah giymeleridir. Bu siyah kimonoların üzeri gayet güzel desenler ve sırma işlemelerle süslüdür.

ÇAY PARTİSİ

Çin'de, Sung sülâlesi devrinde çay, un, karanfil ve tuz karıştırılmadan içiliyordu; çay dâvetleri, içki davetlerinin yerini almaya başlamıştı.

1191'den sonra çay ziyafetleri Japonya'da da başlamış. Zamanla çay içmek, bir nevi dinî merasim hâline gelmiştir. Çay

Bir Japon ailesi kahvaltıda.

Bir geyşa, çayhanenin bahçesinde, çay merasimi için özel olarak yapılmış kepçe ile su alıyor.

partileri için XVI. asırda ayrı evler inşa edilmişti. Çayın babası diye anılan Senno Rikyu (1521 - 1591) nun bu gelişmede büyük rolü olmuştur. Eskiden yalnız zengin aileler arasında görülen çay partileri, bu devirde orta sınıf arasında da yayılmıştır.

Şekersiz içilen yeşil Japon çayı, tatlı küçük keklerle birlikte ikram edilir. Bizdeki kutlama çay usûlü gibi önce biraz tatlı, sonra çay. Çay partilerinin apayrı hususiyetleri vardır. Tahminen 3×3 m. büyüklüğündeki salonlarda yapılır. Tatami üzerinde oturulur. Zeminin belli bir yerinde çukur bir mangal yeri mevcuttur. Bir tarafta sıcak su kabı, demlik, diğer tarafta çay kâsesi, fırça. Çay hususî bir itina ile hazırlanır. Çayı hazırlayan, demliğe çay koyar, uzun saplı cezveye benzeyen bir kepçe ile sıcak su kabından su alıp demliğe koyar. Fırça ile çay kâsesini tekrar temizler. Gayet ritmik hareketlerle peçetesini katlar. Bununla demliği tutarak çay koyar. Sonra peçeteyi kuşağının kenarına sıkıştırır. Servis yapılır. Bu salonda güzel bir resim bulunur. Misafirler bu resim ve onun verdiği fikirler üzerinde konuşurlar.

Eski çayhanelerin geyşaları bilgili kadınlardı. Bunlar umumîyetle, fakir köylü babaları tarafından, daha çok küçükken bu çayhanelerden birine satılırdı. Bu kızlar orada yetiştirilir, giydirilir; okuma, yazma, şarkı söyleme, çalgı çalma, şiir öğretilirdi. Şehrin zenginleri bu çayhanelere, daha ziyade kültürlü bir hanımla konuşmak, beraber yemek yemek, müzik dinlemek, yeni şiirleri öğrenmek, felsefî münakaşalar yapmak için giderdi. Müşterilerin çoğu evli erkeklerdi. Bunlar eve döndükleri zaman, gördüklerini hanımlarına anlatırlardı. Hanımlar da günün modası, edebiyat ve sanat mevzuunda birçok şey öğrenmiş olurdu. Çünkü Japon kadını yalnız ev işleri ve çocukları ile ilgilenirdi.

TİYATRO, MUSİKİ, SİNEMA

Klasik Japon dram tiyatrosunun umumî ismi Kabuki'dir. Kabuki'nin Batı tarzı dramlardan farkı, yalnız hareketten ibaret olmayıp, şarkı ve dans da ihtiva etmesidir. Halk tiyatrosu olan Kabuki'nin kökü, müzikli hikâyelerdir. Bizim halk hikâyelerimize benzeyen bu hikâyeler, şamisen ismi verilen üç telli bir sazın refakatinde söylenirdi. Kabuki'de oyuncuların hepsi erkektir. Kadın rolü yapan aktörlerin çoğu, daha çocukluktan kadın gi-

bi hareket etmeye, yürümeye alıştırılmıştı. En eski Kabuki dramları Monzaemon Çikomatsu (1653 - 1724) ve Mokuami Kawatake (1813 - 1893) tarafından yazılmıştır. Çikomatsu'nun 100'den fazla aşk dramı, Kawatake'nin 300'den fazla sosyal ve realist dramı vardır.

Japonlar'ın klasik «Nô» su ise, bir nevi operadır. Piyesleri umumîyetle kısadır. Yarım saat kadar sürer. Piyeslerin çoğunda Budist tesiri hissedilir. Daima maskeli aktörler tarafından oynanır, ihtiyar adam, ihtiyar kadın, orta yaşlı adam, orta yaşlı kadın, genç adam, genç kadın, çocuklar, kör adam, kuvvet tanrıları, iyilik tanrıları, kötü ruhlar, şeytan, vahşî hayvanların maskeleri vardır. Bu maskelerin çoğu hakikî bir sanat eseridir. Maskenin malzemesi tahta veya gayet hafif olan lâkeli kumaştır. Nô tiyatrosu bugün hâlen yaşamaktadır. Müzelerin çoğunda maske koleksiyonları vardır. Görülmeye değer enteresan şeylerdir.

Kukla tiyatrosu da eskiden beri Japonlar'ın sık sık gittiği eğlence yerlerinden biridir. Bugün de ülkede bu tiyatrolar mevcuttur.

Niçigeki tiyatrosu, Tokyo'nun büyük, modern, popüler tiyatrolarından biridir. Programları arasında Japon folk dansları, modern revüler yer almaktadır. Baharda kiraz çiçekleri dansı meşhurdur. Kirazların çiçek açma mevsimi sahneye konan bu dansta, birbirinden güzel yüzlerce geyşa, ellerinde çiçekli kiraz dalları, rengârenk parlak kimonoları içinde dans ederler.

Kanun'a benzeyen koto, saza benzeyen samisen, kavala benzeyen çakuhaşi, klasik Japon müziğinin başta gelen enstrümanlarıdır.

Japonya'da 7 televizyon istasyonu, günün 20 saatinde devamlı neşriyat yapmaktadır, programların çoğu renklidir. Her an, her yaşa ve her zevke uygun program bulabilirsiniz. Size başka eğlence aratmaz.

Sinemada yerler numaralı ve numarasız diye ikiye ayrılır. Numaralı yerler çok pahalı, numarasız yerlerde ise ayakta kalma ihtimali fazladır.

SELÂMLAŞMA

Japonya'da bütün selâmlar reverans şeklinde verilir. Arkadaşlarla karşılaşınca, teşekkür ederken veya saygı belirtirken, vedâlaşırken reverans tipleri çeşitlidir.

Japonlar'ın en ünlü festivallerinden olan Ava Odori festivalinden bir sahne.

Tipik Japon tiyatrosu kabuki temsilinden bir sahne.

Saikeirei: Bu, bizden çok yüksek olanlar, özellikle imparator huzurundaki selâm şeklidir. İmparatorun karşısındaki şahıs, hürmetle yavaş yavaş 90-100 derece kadar eğilir.

Arkadaşlar aralarında, eğer ayakta iseler, iki ellerini yanyana dizlerinin üzerine koyup, 30 derece kadar eğilerek selâmlaşırlar. Misafirlikte ise, misafir ve evsahibi birbirini oturarak selâmlar. Ve bu sırada Japon usûlü oturan şahıslar, ellerini yanyana yere koyup, elleri ile başları arasındaki mesafe 5 - 6 cm. kalana kadar eğilirler.

Yaşlılar arasında gayet dikkatle takip edilen bu âdet, gençler arasında hafiflemiştir. Bugün gençler karşılaştıkları zaman 10 - 15 derece eğilerek selâmlaşıp geçerler.

Japon yemekleri umumîyetle özel tepsilerle verilir. Yemek tepsisinin üzerinde pirinç, çorba, çubuklar ve birkaç çeşit yemek bulunur.

Sofraya oturunca ita da kimasu - yiyeceğim derler ve hafifçe eğilerek selâm verirler. Sağ eline çubukları, sol eline pirinç kâsesini alıp, birkaç lokma pirinçle yemeye başlarlar. Pirinç, esas gıda olduğu için, yemeğe pirinç yiyerek başlamak âdettir. Pirinç kâsesi sol elle tutulur. Sol elin dört parmağı kâsenin altında, başparmak diğerlerine dik olarak yan tarafta durur. Baş parmak pirince değerse veya kâseyi avucunuzu çukurlaştırarak tutarsanız çok ayıptır. Çubukları rahat kullanabilmek için de dikkat etmeniz gereken en önemli husus, ikisinin aynı hizada olmasıdır. Pirinç kâsesini ağza çok yakın götürerek gayet rahat yiyebildiğiniz gibi, çorbayı da bardaktan su içer gibi kaşık kullanmadan kâseden içebilirsiniz. Yemek tepsisi kalktıktan sonra, tatlı veya meyva ikram edilir, sonra da çay servisi yapılır.

HARAKİRİ

Japon âdetlerinden, ismi çok duyulan ve çok enteresan geleneklerinden biri de harakiri'dir. Harakiri, bizlere intihar gibi görünmekteyse de aslında, tam anlamı ile intihar sayılmaz. Mecburî ve ihtiyarî olabilir.

Bu âdet, asîlzâdelerin düşman eline geçtiği zaman, konuşmamaları ve şereflerini korumaları maksadıyle harakiri yapmaları ile başladı. Yavaş yavaş gelişerek bir imtiyaz hâlini aldı.

Nasıl, Osmanlı şehzâdelerinin idam hükmü yerine getirilirken kan akıtmak yasak ise, Japonya'da da suçlu asîlzâdeler, harakiri ile cezalandırılıyorlardı. Bu, bir nevi mükâfat sayılıyordu. Daha sonraları zenginler de harakiriden istifade etmeye başladılar.

Harakiri nasıl yapılır? Harakiri yapacak olan şahıs, bıçağı alarak, sol tarafından karnına saplar, soldan sağa doğru tamamiyle ve biraz da yukarıya doğru keser. Fazla ıstırap çekmesini önlemek için de kılıçla ensesi kesilir.

Harakiri'nin yapılış şekli kadar, yapıldığı yer de mühimdir. Herşeyin usûlüne göre olması lâzımdır. Asîlzâdenin evinde veya bir mâbette ayrı bir oda veya bahçede bir çardak hazırlanır. İçeride ortada zeminden 10 cm kadar yüksek olan bir set ve üzerinde beyaz örtü vardır. Setin kenarında boş bir leğen ile su dolu bir kova bulunur. Setin ön kısmına da hançeri koymak için bir sehpa konulur. Suçlu olan asîlzâde, iki şahit arkadaşı ile birlikte gelir, sete oturur, arkadaşları iki tarafına, diğer asîller de yarım ay şeklinde karşısına otururlar. Hançer son ana kadar çıkarılmaz. Son anda imparatorun gönderdiği hançeri, vazifeli olan şahıs çıkarıp, sehpanın üzerine koyar. Suçlu, suçunu itiraf ettikten sonra, harakiri yapar.

JAPON HAMAMI

Yabancıların en çok merak ettiği hususlardan biri de Japon hamamlarıdır. Kendilerinden duyduklarıma göre, gazetelerde ve mecmualarda okunan ve yabancılara enteresan gelen Japon hamamları bugün kaldırılmış. Buna mukabil her tarafta Türk hamamı reklamları vardı.

Japonlar evde veya umumî hamamlarda banyo yaparken, önce yıkanıp temizlenirler. Ondan sonra küvette veya havuzdaki sıcak suya girip dinlenirler. Bu, biraz da Türk usûlüne benziyor. Batılılar'ın küvet içindeki sıcak suda sabunlanıp, temizlenmeye çalışmalarından çok farklı.

Gion festivalinden bir görünüş.

Sultan Reşad'ın Başmâbeyncisi
Tevfik Bey'in Günlük Notları: 4

Abdülkadir Efendi'nin Hizmetçisi

Sadeleştiren : Ş. K.

TEKRAR huzura döndüğümde şevketli efendimiz, Beyaz odada oturmuş, Vahîddeddin Efendi ayakta idi. Dairenin açılmasına dair Y... (Yusuf İzzeddin) Efendi tarafından çıkarılan zorluklar hakkında konuşuyorlardı. «Gel» buyuruldu. Yaklaştım. Şevketli efendimiz:

— O, bana itimat etmiyor, emniyeti yok diyor; Vahîddeddin Efendi: «Efendimizin melek gibi yumuşaklığını suiistimal ediyor, tecavüzde bulunuyor» cevabını veriyordu. Şevketli efendimiz: «Yok, o muhafaza olunur; o inanmıyor ama kendisi için iyi olmaz» şeklinde konuşuyordu. Vahîddeddin Efendi: «Şimdi değil ama, nakilden sonra, bendeniz de cesaret edip söylüyorum, (benim için) beyefendi bendenize de söyledim; kapıyı vurduracağım,» diyerek temennâ etti. Şevketli efendimiz: «Hanedan arasında böyle şeyler olmamasını arzu ediyorum; fakat işte böyle şeyler oluyor» buyurmakla beraber sükûnet tavsiye etti. Vahîddeddin Efendi hiddetlice, fakat tâzîm ile konuşuyordu.

Efendimiz ayağa kalktılar, sedef sofaya kadar çıktılar. Vedâ buyurdular. Biz, Vahîddeddin Efendi'yle, daireyi gezdik: Efendi hazretlerine, bayram münasebetiyle, padişahın hediyesini münasip bir şekilde teslim ettim.

Nihayet bugün vükelâya itimad reyi verildi. Gece, Hakkı Paşa'nın daveti üzerine, başmâbeynci ve başkâtip beylerle beraber tiyatroya gittik.

28 TEŞRİNİSANİ
1326 (1910) PAZAR

Macaristan'dan satın alınan atlar, padişah tarafından bahçede temâşa buyruldu. Vazolar da görüldü. Bunların, Harem dairesinin münasip yerlerine konulması emredildi. Vahîddeddin Efendi'nin devamlı şikâyetleri, münasip şekilde, şevketli efendimize arzedildi.

29 TEŞRİNİSANİ
PAZARTESİ 1326

Bugün mübarek Kurban Bayramı'dır.

Alayla Nusretiye Cami-i Şerîfine, büyük binekten hareket edildi. Muâyede (padişahın bayram tebriklerini kabûl merasimi) bir buçuk saat devam etti.

1 KÂNUNUEVVEL
ÇARŞAMBA 1326

Bugün haremde istirahat buyurdular.

2 KÂNUNUEVVEL
PERŞEMBE 1326

Emir üzerine huzura dahil oldum. Dâmad Celâl Paşa da hazır idi. Abdülkadir Efendi hazretlerine, aldığı Rum kadınından dolayı, lâzımgelen nasihatlerin ne şekilde yapılacağına dair konuşmalar arasında, şevketli efendimiz şunları da buyurdular:

— Abdülkadir Efendi bir Hıristiyan kadını evine almış. Haremini bırakacakmış, çocuğunu alacakmış. Böyle şey olur mu? Hem hânedânımızda şimdiye kadar böyle

şeyler görülmemiştir. Vükelâ, bundan çocuk olur ise, hânedandan sayılıp sayılmıyacağı hususunun üzerinde durulması gerektiğini söylüyorlar. Caiz değildir, diyorlar. O kadını defetsin. Dörde kadar caiz kadın mı yok?

Sonra Celâl Paşa'ya döndüler, beni kastederek, sordular:

— Bunun ilmi ve fazlı vardır; gider söyler. Sizinle beraber olabilir mi? Aranız nasıl?

Celâl Paşa:

— Hayli nasihatte bulundum. Sultan câriyeniz de pek çok çalıştı, muvaffak olamadık, bize darıldı, dedi.

— Sizi dinlemez mi?

— Pederleri gibi inatçıdır.

Ben:

— Efendimizin fermanlarına uymak, dünyada ve âhirette saadet vesilesi olur; irâdelerinizi herhalde yerine getirir, dedim.

Bu arada biraz da Fehime ve Hadice Sultanlar'dan bahsedildi. Hattâ efendimiz, Hadice Sultan diyecek iken, Ayşe Sultan dediler ve sonra farkına vararak «Sürç-i lisan oldu» buyurdular.

Şu iki sultanın kocalarından Vâsıf Paşa, kendisininkini boşamış, Galip Paşa'ya gelince, bugüne kadar henüz boşamamışlardır.

«Vâsıf Paşa'ya, Hüseyin Hilmi Paşa vasıtasıyle, para verildi. Hadice Sultan gelmiş, vardığı dâmadın muâyedeye kabûlünü arzu ediyor; fakat bunu vükelâ kararlaştırır, kendisini dâmadlar sırasında bulundurmak istemiyorlar» dedim.

«Öteki Galip Paşa geldi, Sultan'ın sevdiği zâbitle, şimdi bir yere göndermişler. İzin almadan oradan gelmiş. Mahmud Şevket Paşa yine gönderecekmiş. Onun resmini: «Bunu seviyorum» diye kendisine göstermiş, bana gösterdi. Hususî mârûzâtım var demesi üzerine kabûl etmiştim. Böyle deyince, o resmi gösterdikten sonra, derhal boşamadınız mı dedim, bir şey söylemedi. Hâlâ da boşanamamış» buyurdu ve gidip kendisini görmemi emir buyurması üzerine, ferman efendimizin, diyerek temennâ ile kalktığım sırada, şevketli efendimiz de ayağa kalkarak bize müsaade buyurdular. Celâl Paşa ile çıktık ve odaya gelip, meselenin teferruatına dair görüştük.

Bir müddet sonra tekrar huzura çağrıldım. Efendimiz, haremden teşrif buyurmuşlardı. Sedef sofada idiler. Kendilerine:

— Celâl Paşa kulunuz ile görüştük, Abdülkadir Efendi'ye, efendimizin irâde-i hümâyûnlarını tebliğ ile beraber, vükelânın tutumundan da bahsedeceğiz ve irâdenize uymasının kendi hakkında tevecc ühlerinizin daha çok artmasına vesile

Hâtıralarda adı geçen Sadrâzam Hüseyin Hilmi Paşa.

Vahideddin padişahlığı sırasında.

olacağını, «aksi takdirde aleyhinizde söylenmekte olan sözleri, bu tarz hareketlerinizle tasdik ve teyid etmiş olursunuz» diyeceğimizi kararlaştırdık. Münasip görürseniz böylece idare-i lisan edeceğiz, dedim. Kabûl buyurdular.

Saat üçte araba ile gideceğimi arzettim. Kadın-efendiye selâm-ı şâhânelerinin bildirilmesi irâde buyruldu.

3 KÂNUNUEVVEL CUMA 1326

Abdülkadir Efendi, dairesine gidilmek üzere hazırlanmış iken, Celâl Paşa'dan aldığım tezkerede, gitmenin bir hafta sonraya bırakılmasının münasip olacağı bildirildiğiden, musahip Nezir Ağa ile vaziyeti, padişah hazretlerine arzettim, gidişimiz bu suretle geriye bırakıldı.

Selâmlık resm-i âlîsi yapıldı. Sadrâzam Hakkı Paşa ile Mahmud Şevket Paşa dâvet buyrulmuştu. Mızıka refakatinde çay ziyafeti verildi.

4 KÂNUNUEVVEL CUMARTESİ 1326

Yangın muslukları vesaire için tezkere yazdım. Zihni Paşa, teşekkür için geldi. Konya Müftüsü hakkında bazı ifadelerde bulunmak üzere Şeyhulislâmlık Mühürdarı Nuri Bey geldi.

5 KÂNUNUEVVEL PAZAR 1326

Konya Müftüsü Ali Efendi, yanında bir hoca ile geldi. Şeyhulislâm efendi, daha önce «Selâm-ı hümâyûnun tebliği kâfidir,» şeklinde haber göndermişlerdi. Bundan dolayı huzura alınmadı. Efendimiz:

— Mahsus selâm ederim; vazifelerini lâyıkı ile yapsınlar, Cenâb-ı Hakk'ın yardımını ve selâmetini temenni eylediğimi söyleyiniz» buyurdular.

Müftü efendiye söyledim, avdet etti. Biraz sonra mühürdar Nuri Bey vaziyeti sorduğunda kendisine aynı cevap ve tafsilât verildi. Sofracı Kosta Efendi hakkındaki düşüncelerimi Hurşit Paşa'ya da söyledim.

«Yangın söndürmeye mahsus âletlerden 104 tane alınmış. Parası isteniyor» şeklinde, hazine-i hassa müdürlüğünden gelen yazı üzerine başmâbeynci beyefendi, mimar Vedad Bey'den vaziyetin sorulmasını istedi. «Tamirat esnasında ihtiyaten almıştım. Yine tamirlerde lâzım olur, malûmat vermemekle hatâ ettim, komisyon vermez ise parasını ben veririm» dedi.

Semaver vesaire yapılması için hazine müdürlüğüne gümüş verildi.

6 KÂNUNUEVVEL PAZARTESİ, 1326

Başmâbeynci beyefendi ile verilen karar ve kendisinin çağırması üzerine saraya gelen Zihni Paşa ve maiyetindeki zâbitlerden biri, Vedad Bey ve komisyon

âzâsı ve mühendisler ve Recai Bey ve kendim, bahçedeki yangın musluklarını tamamen muayene ettik. Zihni Paşa «Terkos kumpanyasına yaptırılmış olsa idi, amelenin maharet ve tecrübesi sayesinde istenilene uygun olabilirdi. Başka bir müteahhide ihale edilen yollar bugün kullanılabilirse de, yakında tamire muhtaç olacaktır» dedi. Vedad Bey «Kabûl edemem, fena yapılmıştır,» dedi. Hortumlar henüz mevcut olmadığından, geldiği vakit dahildeki söndürme âletlerinin muayenesine karar verilerek dağıldık.

Balmumcu'ya teşrif-i hümâyûn vuku buldu.

Yaver Refet Bey, padişah hazretleri tarafından, binmiş oldukları istimbotun kazaya uğraması üzerine, Mahmud Muhtar Paşa'ya gönderilmiş, iltifatları tebliğ buyurulmuştu. Bahriye Nâzırı Mahmud Muhtar Paşa, teşekkür için, geldi. Balmumcu'dan dönüşlerinde kendisine arzedildi. «Nasıl olmuş?» buyurdular. Tafsilât verdik.

Köstence müftüsünün huzura kabûlü için, mühürdar Nuri Bey vasıtasıyle, şeyhulislâm efendi sordurdu. Hariciye Nezâretinin aracılığı ile kabûl edilebileceği cevabı verildi.

7 KÂNUNUEVVEL SALI 1326

Maliye Nâzırı Cavid Bey geldi, huzura kabûl edildi. Akşam yemekten sonra konser tertip edilmişti. Yusuf İzzeddin Efendi, Necmeddin Efendi ve Ömer Hilmi Efendiler mevcuttular. Safvet, Zeki, Basri ve Cemil Beyler tarafından konser verildi.

8 KÂNUNUEVVEL ÇARŞAMBA 1326

Yıldız Sarayı'ndaki eşyaya ve Zühdü Beyzâde Cemal Bey'in, Topkapı mevlevîhânesine âvize verilmesi hakkındaki iş'arından bahisle Başkâtip beyefendi, Başmâbeynci Bey'in odasında beni çağırarak birtakım ifadelerde bulundu. Bunun için sadrâzamlığa da tezkere yazacağını beyan etti.

Padişah hazretleri: «Ne kadar zahmet ise de Vahîdeddin Efendi dairesinin tamiratını gidip görsünler» buyurmuşlar, gidip gördüm. Üst katın bir hafta, orta katın vesairenin bir ay içinde tamamlanabileceği ve para verilirse on beş günde de bitirileceğini öğrendim. Döndüğümde efendimizin yanında tabib vardı; girmeyi, hattâ tabib gittikten sonra bile münasip görmediğimden, vasıta ile kendilerine arzettim.

9 KÂNUNUEVVEL PERŞEMBE 1326

Yeni Evkaf Nâzırı Hayri Bey, Şerif Haydar Bey, Fransız muharrirlerinden Mösyö Şrarden huzur-ı hümâyûn'a kabûl buyruldular.

10 KÂNUNUEVVEL CUMA 1326

Selâmlık resmi, Vâlide Cami-i şerîfinde icra buyruldu. Sonra Ihlamur'a gidildi. Emir üzerine huzura girdim. Sabit Bey de yanlarında idi. Kararlaştırıldığı üzere Abdülkadir Efendi'ye gitmem irâde buyruldu.

Abdülkadir Efendi'nin (Hâkan-ı Sâbık'ın oğullarından) oturmakta bulunduğu yalıya, kara yolu ile gittim. Huzuruna kabûl edilmeden önce hayli bekletildim. Padişah hazretleri tarafından kadın-efendiye olan selâm ve iltifatı, efendi hazretlerine söyleyecek yerde, harem ağalarından biri vasıtasiyle tebliğ etmek suretiyle, bu konuşmanın tehirinin münasip ve caiz olduğunu da hissettirdim. Bu hâlim tesir etmiş olmalı ki hemen çıktılar, hüsnü kabûl gösterdiler. Oturdum. Yalıdan, şundan bundan biraz bahisten sonra, padişah hazretlerinin selâm ve iltifatlarını ayağa kalkarak bildirdim. Sonra iskemleyi alarak daha yakınında yer aldım:

— Bir mahdumunuz varmış. Annesi Üsküdar'da miş. Sefil bir hâlde imişler. Muhterem hemşireleri sultan hazretleri almışlar. Annesinin başka birisine verilmesi düşünülüyormuş. Bu hâl, padişah hazretlerinin de mâlûmu oldu. Hânedanda şimdiye kadar benzeri görülmemiş böyle bir kararın icra olunmamasını arzu buyuruyorlar, «Hânedandan birinin üvey babasının bulunmasının hiç münasip olmayacağını söylemeye hacet yoktur» diyorlar, dedim.

Abdülkadir Efendi:

— Evet hemşiremin yanındadır, cariyedir. Almak gibi bırakmak da meşrûdur, cevabını verdi.

— Madem ki şeriatten bahis buyuruluyor; çocuğu olan cariye satılmaz ve üvey babası olabilir düşüncesiyle — ki mahdumunuzun hânedandan biri sayılması tabiîdir — bu kadının da bir başka biri ile evlendirilmesi doğru olmaz, mukabelesinde bulundum.

Kendisi:

— Padişah hazretlerine söylemekten utanacağım bir sebepten dolayı daireme alamam; ancak başka birisiyle evlenmesini de ben mutlak söylemedim, kendisi ister ise demiştim, o da kalır, dedi.

Bu bahsi tamamladıktan sonra:

— Bir de bir Rum kadını varmış. Çocuğu olursa bunun hânedandan sayılamıya-

cağını vükelâ söylemişler. Hattâ Şevketli Efendimiz, emir buyurmalarını arzetmişler. Efendimiz: «İtaat etmezse» buyurduklarında bendeniz (estâfurullah) demiştim» dedim.

Söze başladı:

— Bir değil, dört tane hizmetçi vardır.

— Af buyursunlar, biz bir tane derken, dört tane imiş, dedim. Sonra Kürt Hoca hikâyesini söyledikten sonra: «Kulunuz doğru söylerim; hânedandan ise, doğru söyleyenlere darılırlar, derlerse de af buyurun, benim hilkatim böyledir» diye ilâve ettim.

— Yok darılmam, yüzümden belli olur.

— O halde saklamazsınız.

Efendi hazretleri söze başladı:

— Bütün biraderlerim de Rum hizmetçi kullanıyor. Şimdi artık cariye yok, mecburuz. Hem de ikisi sofracı. Emniyet meselesi var. Bunlar hepsi birlikte kovulurlarsa dedikoduya meydan verilir ve hakkımda söylenenleri kabûl demek olur, hangisini savmalı?

— Padişahımız, efendi hazretlerine hem metbu-ı muazzamdır, hem de amcanızdır. Büyüklerin emirlerine itaat etmek lüzumunu bizlere sizler öğretmelisiniz. Herşeyden evvel Müslüman'sınız, hem de hânedandansınız. Efendimizin lutuf ve inâyeti herkes içindir; herkesin ve bilhassa sizlerin iyiliğinizi ister. Binaenaleyh, Efendimizin şu buyurdukları şeylerden ve vükelânın mârûzatından nasıl bir netice çıkarılması icabedeceğine karar vermeye sizin zekâ fetânetiniz yeterlidir. Hânedan âzâsı bizlerin, hepimizin baştâcıdır, onları iyi görüp iftihar etmeyi isteriz. Mücevherlerdeki ufak bir leke, onları kıymetten düşürür. Dağlarda, kaldırımlarda taşların lekesine kimse bakmaz. Onun için çare ne ise yapmalı ve emniyet bahsine gelince; buna karışamıyacağım gibi, zamanımızda böyle bir düşünceye de sebep yoktur.

Tereddüt ve dolambaçlı ifadesinden ve bir kadın yerine dört demesinden dolayı, konuşmalarımızın neticesini umumun takdirine bırakır bir şekilde idare-i lisan etmeyi münasip gördüm. Bu arada şehzâdenin: «Rum hizmetçi kullanmaya mecburum; bunları defetsem, yerlerine yine öylelerini alacağım, halk da yine bildiğini söyleyecek, bir kere dillerine düşmüşüm» demesi üzerine, cevap olarak:

— Efendim, dedim. Öteki kardeşleriniz dile düşmüyorlar da, niçin siz düşüyorsunuz? Sizin böyle düşünmenize sebep nedir? Onlar da böyle yapacak olsalar, onlara da böyle ihtarlarda bulunulur. Zaten biraderlerinize dair padişah hazretlerine hiçbir şey söylemiyeceğim.

— Halkın dilinin tutulacağı hakkında bana teminat verilmeli ki, ben de buna kani olayım.

— Hizmetçileri kovdunuz da, halk birşey dedi mi? Çare olarak hele onlara bir defa izin veriniz, görelim. Halk yine söyler ise, o vakit «Evvelce kovdum, fayda vermedi» diyebilirsiniz. Hem böyle şeylerde ne teminat istenmelidir, ne de verilebilir. Herhangi bir şey meydana gelmeden, tahmin ile teminat verilir mi, halkın dili tutulacak denilir mi? Ecdâdınız demir leblebi çiğnemişler, büyük işler görmüşler.

— Canım o büyük işler buna kıyas olunur mu?

— Tamam efendim, onlar o işleri görmüş, siz küçük dediğiniz bir işi evinizde bile yapamıyorsunuz.

«Efendimize buyurmuşlar» gibilerden itham edici bazı mırıldanmalarda bulundular. Ben de: «Mâlûmat resmîdir, vükelâ tarafından verilmiştir, yoksa şundan bundan değildir» şeklinde mukabelede bulundum ve ihtiramla müsaadesini aldım. Balmumcu'ya geldim. Yağmur yağıyordu. Padişah hazretleri saraya avdet etmek üzere idiler. Maiyetlerinde Beşiktaş'a gelip, yemekten sonra konuşmalarımızı kendilerine arzettim. Mahzuz olduklarını beyan buyurdular.

Mehmed Tevfik Bey'in 10 kânunuevvel 1326 (1910) tarihine kadar olan hâtıraları, ilk defterde son bulmakta; ikinci defterdeki hâtıraları 20 kânunusani 1327 tarihinden itibaren başlamaktadır. Aradaki kırk gün zarfında hâtıralarını bir tarafa kaydedip etmediği hakkında bilgi edinilememiştir.

20 KÂNUNUSANİ CUMA 1327

Dolmabahçe Sarayı'nda Selâmlık. Namazdan sonra Hırka-i Saadet ziyareti için Söğütlü yatına binilerek Topkapı Sarayına gidildi.

Sadrâzam Said Paşa, sıhhî sebeplerle, istifasından bahsetmişlerse de, kabûl buyrulmamış.

Suriye valiliğine tayin olunan ve huzura kabul buyrulduğu sırada ifadeleri ve mârûzatı, padişah hazretleri nezdinde takdire mazhar olan Nâzım Paşa'ya, bir saat ihsan buyruldu. Bu saatler, büyük odada, Kastamonu Valisi Emin ve Yanya Valisi Mehmed Ali Beyler'e ihsan edilenlerle birlikte intihap edildi ve kendilerine tarafımdan teslim kılındı.

Nâzım Paşa, Mesajeri postası ile vazifesine hareket edecekti. Rıhtımda vapura

Veliahd-i Saltanat Yusuf İzzeddin Efendi.

gidildi. Vapurda birçok Suriyeliler arasında, bilhassa muhalif fırka mebusları da bulunuyordu. Fahri Bey ismindeki bir zattan, o anda Nâzım Paşa'nın nerede olduğunu sordum. Kendisini hususî surette görmek istediğimi söylememesini hatırlattım. Çünkü yüzlerce halk içinde irâde tebliği, saati tevdî işi münasip düşmezdi. Nâzım Paşa'yı ise şahsen tanımıyordum. Fahri Bey gitti. O sırada sertabib Hayri Bey geldi. Muhalif mebuslardan İsmail Hakkı Paşa gelmişti. Lutfi Fikri ve Nureddin Beyler de toplanmışlardı. Hayri Bey, Nâzım Paşa'nın henüz vapura binmediğini, Filip'in gazinosunda bulunduğunu söyledi. Birlikte oraya gittik. Gazinonun tâ nihayetinde, beş, on kişi arasında oturuyordu. Hayri Bey, beni kendisine prezante etti. Boş ve iki kişilik bir yere oturduk. Paşaya, padişah hazretlerinin selâm-ı hümâyûnlarını tebliğ ettim. Şam'ın ilerigelenlerine de selâm-ı şâhânenin tebliği vazifesinin kendisine verildiğini ilâve ettim. Ermeni meselesi hakkında padişaha arzettiği ifadelerin takdirle karşılandığını, bu sebeple kendisiyle görüşmeye gönderilmiş bulunduğumu söyledim. Fakat bunları biraz fasıla ile söylemiştim. Çünkü orada bulunanlar, bizim yalnız konuşmak istediğimizi anlarlar da bizi yalnız bırakırlar, ben de saati veririm diye düşünüyordum. Kimse yanından ayrılmayınca, çaresiz, «Efendimiz bir selâm vesilesi olmak üzere bir hediye ihsan buyurdular; burada vermekliğim münasip olmaz» dedim. «Evet» dedi, durdu. «Kulunuz seyahate çıkarken, ahbaba beni uğurlamaya gelmemelerini rica eder çıkarım; âdetim böyle iken, sizi rahatsız edişim herhalde şu hediyeyi tevdî içindir» yollu açıkça ifadem üzerine: «O halde vapura gidelim» diyerek kalktı. Hazır bulunanlara teşekkür ve vedâ etti. Yolda, vapura doğru giderken saati teslim ettim. Üç defa, teşekkürlerinin padişah hazretlerine arzını rica etti. Ayrılıp saraya döndüm. Şevketli efendimiz, deniz yolu ile saraya dönmüşlerdi. Arz-ı mâlûmat ettim. «Ona, Küçük Midhat Paşa derler» buyurdu. «Bendeniz Midhat Paşa'yı görmedim, fakat Nâzım Paşa hakikaten dirayetli bir insan» dedikten sonra paşanın: «Huzurda bulunduğum ve çıktığım zaman hakikaten bir hükümdarın karşısında bulunduğumu anladım» dediğini ilâve ettim. Mahzuz oldular.

Nâzım Paşa, padişahla olan mülâkatında, Ermeni hâdisesi hakkındaki hâtıratını ve vesikaları neşredeceğini ve o meselenin, bizden daha ziyade, Ermeniler için zararlı olacağını söylemiştir.

(Devamı var)

Sinemanın Büyücüsü

Méliès

Yazan: Erman Şener

GEORGES Méliès'in babası bir ayakkabı atölyesi sahibi, annesi ise Holanda saray ayakkabıcısının kızıydı. 8 aralık 1861' de doğdu, 20 yaşında liseyi bitirdi. Askerliğini yaptıktan sonra Londra'ya gitti, orada kadın eşyaları satan büyük bir mağazanın korse bölümünde çalıştı. «Tezgâhtar Méliès» Londra'da vaktinin çoğunu Maskeline adlı ünlü bir ilüzyonistin idare ettiği «Egyptian Hall»de geçiriyor, çeşitli sihirbazlık numaralarını merak ve hayranlıkla izliyordu. Bu olayın özel olarak Méliès, genel olarak da sinemanın geleceği bakımından büyük önemi vardır.

Genç Méliès'in özelliklerinden biri de onun çok güzel resim çizmesidir. Méliès, Londra'dan Paris'e dönerken, resim öğretmeninin öğüdünü hatırlar ve birden fırçalar, tuvaller, renkler arasında geçecek bir hayat ona çok cazip görünür. «Baba Méliès»in karşısına çıkınca ona ressam olmak istediğini söyler.

Ancak, baba Méliès ile oğlunun isteği farklıdır. İhtiyar adam iyice yaşlanmış hissetmektedir kendini. Artık işin başından çekilmek vakti gelmiştir ona göre. O çekilecek, işi, üç oğlu devralacaktır. Bu düşünce çerçevesi içinde en küçük Méliès olan Georges'un ressam olma fikri de hemen bir yana atılır. Ama «baba Méliès» varını yoğunu üç oğluna bırakıp işin başından çekildiği anda Georges Méliès'in sesi yükselir. Ayakkabı işi onu başından beri sarmamaktadır, bu işe devam etmiyecektir. Peki çare?... Çare bulunur. Georges Méliès hissesini iki kardeşine satıp, aradan çekilir.

HOKKABAZ MÉLIÈS

Georges Méliès 1885 yılında Holanda asıllı zengin bir genç kızla evlenir. O günlerin mahallelisine, polisine sorsaydınız Méliès için «İşsiz güçsüz takımından bir para babası» derdi sizlere. Gerçekten öyleydi... Méliès, Grévin Müzesi'nde ve Vienne galerisinde sihirbazlık gösterileri düzenliyordu ama, bu gösteriler için «Londra'da öğrendiklerini Paris'te tatbik etme» nin ötesinde birşey denemezdi. Méliès bir gün «Théatre d'Illusions»un satışa çıkarıldığını duydu ve bu tiyatroyu satın aldı.

Méliès, tiyatro sahibi olduğunda, takvimler 1888 yılını göstermekteydi. 1888 - 1895 arasındaki 7 yıl Méliès için zor günlerdi, çalışmayla dopdolu günlerdi. Bu süre içinde bir yandan tiyatrosunu yönetti, bir yandan gazetecilik yaptı. 1891'de «Hokkabazlık Akademisi» ni kurdu.

SİNEMACI MÉLIÈS

O yıllarda dünyada sinema doğmak üzeredir. 28 aralık 1895'te Paris'in Capucine bulvarındaki Grand Café'de Lumière Biraderler, dünyanın ilk sinema gösterisini yapacaklardır. Auguste ve Louis Lumière, temsillerini daima cam üstüne basılmış fotoğraf projeksiyonu ile bitiren Georges Méliès'e de bir dâvetiye yollarlar.

Gösteri bitince kahveyi dolduranlar kendi aralarında tartışmaya başlarken, Méliès doğru Baba Lumière'e koşar:

— Bu makineden bir tane de bana satın, der.

Antoine Lumière, önce teklifi reddeder, sonra Méliès'in cesaretini kıracak sözler söyler ona:

— Teklifini kabûl etmediğim için bana teşekkür borçlusun delikanlı, der. Bu sinematograf yeni bir iş, ne garantisi var, ne de geleceği...

İşin bundan sonrası biraz karışık. Sinema tarihçilerinin çoğu Méliès'in ilk sinema makinesini Robert William Paul'den aldığını yazıyorlar, torunu Madeline Malthête-Méliès ise dedesinin ilk makineyi bizzat yaptığını söylüyor. Ama şu gerçek, öyle veya böyle, bir sinema makinesi sahibi olan Méliès, herşeyi bir yana bırakıp şevkle, heyecanla kolları sıvayıp işe girişiyor.

HİLELİ İLK FİLİM

Sinema, önceleri kelimenin tam anlamıyla bir sığıntı gibiydi dünyada... Bir panayır eğlencesinden ne farkı vardı, ne de ciddiye alınıyordu. Üstelik, yeniliğinden gelen cazibesi de çabucak tükenivermiş, sağda solda: «Bu iş bitti, yenisine bakalım» sözleri duyulmaya başlamıştı.

Méliès, işte tam bu noktada imdada yetişti, sinemanın önüne yeni ufuklar açtı. Méliès'in sinemadaki ilk adımları için fazla birşey söylenemez. Nasıl söylensin? İlk çevirdiği filimler, Lumièreler'le Edison'un yaptıklarına benzeyen, ilkel ve basit kısa filimlerdi. Bu ilk dönem filimleri

Sinemanın büyük sihirbazı Georges Méliès.

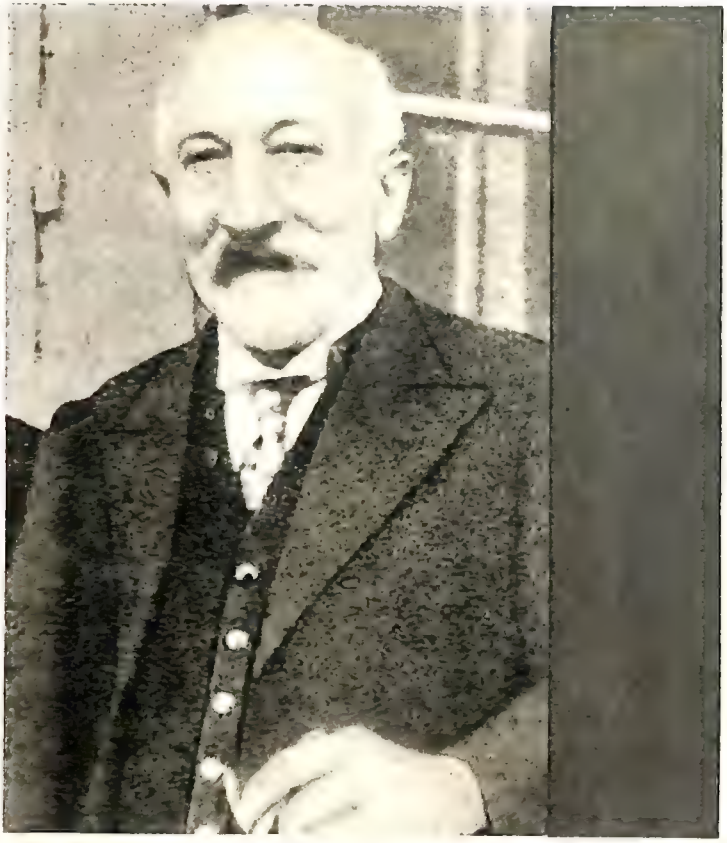

arasında olsa olsa sadece «Şeytanın Evi»nden bahsedilebilir. «Şeytanın Evi», o yılların klasik 17 metrelik filim uzunluğunu aşan ilk filimdir.

Méliès günlerden bir gün, Opera Meydanı'dan çektiği bir filmi gösterirken birden hayretle perdeye bakakaldı. Bir otobüs, perdede birden cenaze arabası şekline girivermişti. Gösteriyi seyredenler bundan pek memnun kalmış, kahkahalar atmaya, gülüp konuşmaya başlamıştı. Hepsi iyi, hepsi hoş ama nasıl olmuştu bu? O anda perdede büyük bir yenilik vardır, halk bundan çok memnundur; ancak yapan «Bu iş nasıl oldu?» diye düşünmektedir. Méliès düşüne düşüne «bu işin» nasıl olduğunu buldu. Makinesini kurmuş, Opera Meydanı'nda filim çekmeye başlamıştı. Bir ara makinenin içindeki filim tutukluk yapmış, bir süre sonra yeniden çalışmaya başlamıştı. Tabiî bu arada trafik durmadığı için otobüs geçip gitmiş, kamera tutukluktan kurtulunca, cenaze arabasıynın yerine geçen otobüsü filme almıştı. Bu, Méliès'in önünde yeni ufuklar açtı. Hemen bir marangozla konuşarak, Montreuil - sous - Bois'daki malikânesinde bir stüdyo inşa ettirdi. Dünyadaki ilk filim stüdyosu budur. Bu «ilk stüdyo»nun duvarları buzlu camla kaplıydı.

Makinenin tutukluk yapmasıyle otobüsün birden cenaze arabası hâline gelmesi olayından ders alan Méliès, bu stüdyoda ilk hileli filmini 1896 yılında, daha sinemadaki birinci yılını doldurmadan çevirdi. Stüdyoya dekorunu kurdu, sihirbaz kıyafetini giymiş bir oyuncu ile, normal kıyafetler içindeki bir kadın oyuncu kamera karşısına geçtiler. Méliès düğmeye bastı, sihirbaz garip el hareketleri yaparak; pelerinini havalarda uçurarak oynamaya başladı. Bir ara Méliès: «Durun» diye bağırdı. O anda sihirbaz ne hâldeyse öyle kaldı, buna mukabil kadın iskemlesinden kalkıp kameranın göremiyeceği bir yere gitti. Méliès kaldığı yerde çekime devam etti. İş, bu kadar basitti işte. «Kaybolan Kadın»ı seyredenler, bir kadının sihirbazın hareketleriyle ortadan kaybolduğunu gördüler.

DÖRT HİLELİ «MAINE ZIRHLISI FELÂKETİ»

Méliès «Star Film» adlı bir stüdyo kurmuştu. «Dünya başucunuzda» sloganını kullanan Star Film, önceleri iki sahipliydi, kısa süre sonra Méliès'in ortağı Reulos ayrıldı. Méliès, bu şirket nâmına peşpeşe filim çekiyordu. 1896'da çevirdiği filim sayısı 78'di.. Bu sayı sonraki yıl 54,

Méliès'in çeşitli sinema hilelerine başvurarak yaptığı filimlerden biri: Denizler Altında Yirmi Bin Fersah.

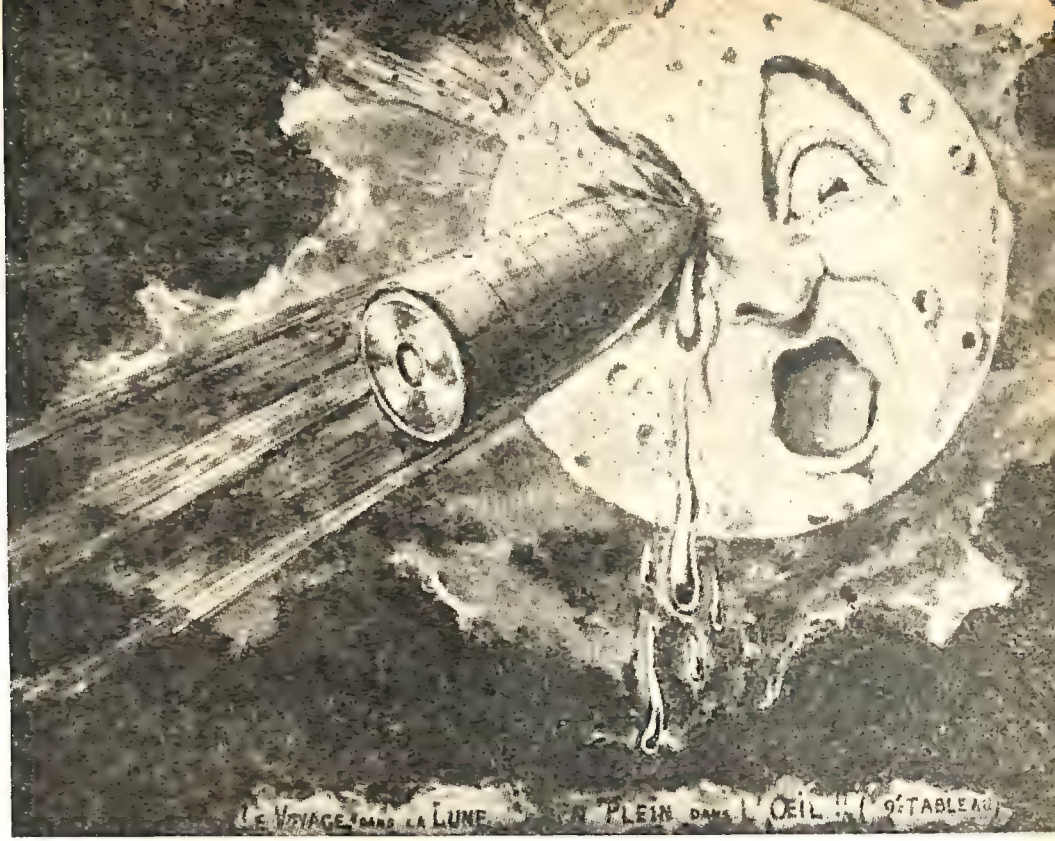

Ay'a Seyahat filmi için bizzat Méliès'in yaptığı resim.

daha sonra 30 oldu. 1899'da piyasaya çıkan «Cinderella» epey yankı uyandırdı ama aslına bakarsanız bir yıl önce çevrilen «Maine Zırhlısı Felâketi» çok daha önemli filimdi (Méliès, dört kısımdan meydana gelen filimde, tam dört hile yapmıştı). Sonradan Amerika ile İspanya arasında harp çıkmasına sebep olan olayı Méliès üç kısımda perdeye aktarmıştı: Geminin infılâkı, gemiden su üstünde kalan parçalar, dalgıçların kurtarma çalışmaları... Méliès, gemi yerine maket kullanmış, dalgıçlı sahneler, akvaryum yardımıyla çekilmişti... Bu kadarla kalsa iyi, montajda da hile vardı. Bölümler uç uca eklenmiş, böylece geminin infılâkı ve batışı, tek bir olay hâlinde, kesintisiz verilmişti.

Sinemanın getirdiği avantajları ilk kullanan sanatçı olan Méliès'in o günlerdeki en büyük sıkıntısı, oyuncu idi. Profesyonel oyuncular — bunlar tabiî tiyatro oyuncularıydı — filimlerde rol almayı reddediyor, sinemayı aşağılık bir iş olarak görüyorlardı. Hileli filimler her tarafta geniş yankı uyandırmaya başlayıp, dünya sinemayla ilgilenmeye başlayınca, oyuncular filimlerde rol almayı kabûllendiler.

SİNEMACI MI, TİYATROCU MU?

Bu soru Méliès için çok sorulmuştur. Aslında soruyu sormak da pek sebepsiz değildir. Çünkü onda tam bir tiyatro anlayışı hâkimdir. 17 metreden 800 metreye kadar olan bütün filimlerinde tam bir tiyatro havası vardır. Filimler, tiyatroda olduğu gibi tablolara bölünmüştür. Méliès'in anlayışına göre sinema seyircisiyle tiyatro seyircisi arasında hiç fark yoktur. Sinema seyircisi de perdeyi, tiyatro sahnesini tiyatro seyircisinin gördüğü gibi görmelidir. Méliès'e göre bütün perspektifler tam gözün bulunduğu noktadan başlıyarak ufka doğru kaçmak suretiyle sıralanmaktadır. Filim zamanı veya sinematografik mekân anlayışları Méliès'te tam belirmemiştir. Montaj, hiçbir zaman görüş açısının değişimi için kullanılmamaktadır.

Méliès'in başarısına kadar sinema âdî

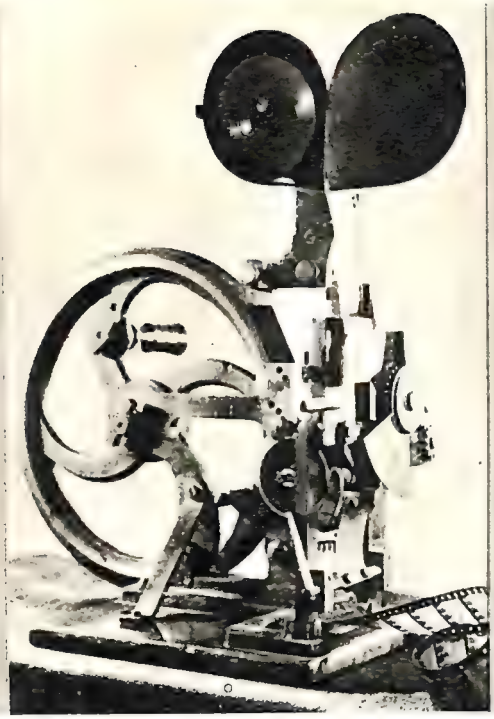

Méliès, kullandığı makinaları kendi yapardı. İşte bizzat yaptığı filim makinalarından biri.

bir iş olarak görülüyor, çok çok üç - beş yıl içinde terkedilecek bir iş olarak görülüyordu.

ÖNEMLİ FİLİMLER

Méliès her türden filim yapmış, daha önemlisi zamanına göre «her türden filmin en iyisini, en sinemaya yakın» olanını yapmıştır. Belge filimlerinden tutun da cinli, perili filimlere, sinema hileleriyle yapılmış haber filimlerinden drama, maceraya, komediye kadar her tür, Méliès'in filimleri arasında yer alır.

Reklam filimlerinin bulucusu da Méliès'tir. Bu konuda şöyle der:

— Bir oğlum vardı ve 5 yaşındaydı. Ona bir besin ununu yedirmek istiyordum ama yemiyordu. Onun, o unu yemesi için kullandığım usûl, sonradan bir başka besin unu için yaptığım reklam filminde çok işime yaradı. Stüdyoda filmimi tamamladım. Perdede bir doktorun, bir hasta çocuğa gelişi görülüyordu. Çocuk hasta, cılız, kavruk bir şey... Doktor, çocuğun iyileşebilmesi için «... ununda yemesi» gerektiğini söyler. Anne, o unu kapta sulandırır, çocuk onu yer. Aradan bir süre geçtikten sonra doktor yine uğrar ve artık iyice tombullaşan çocuğun hâlâ o unu iştahla kaşıkladığını görür. Tabiî çekim sırasında iki çocuk kullanmıştık. «İştahla yeme» hissini verebilmek için de tombul çocuğun yediği kaba, nefis bir krema koymuştuk.

Méliès'in yaptığı kısalı - uzunlu 600'e yakın filim içinde en önemlisi «Dreyfus Dâvâsı» dır. Méliès bu filmi çevirmeyi kararlaştırdığı zaman Dreyfus dâvâsı da en «dedikodulu» günlerini yaşıyordu. Méliès duruşmayı izledi, sonra stüdyosuna dönüp filmini çekmeye başladı. Bu arada dergilerde yayınlanan fotoğraflardan faydalanmış, filimde kullandığı bütün oyuncuları aslının aynı biçim, şekil ve davranışa sokmuştu. «Mavi Sakal», «Robinson Cruzoe», «Gulliver» gibi filimlerin de sinemada birçok yeniliğin denendiği önemli filimler oldukları söylenebilir.

AYA SEYAHAT

Yazının başında Méliès'in birçok filminin kaybolduğunu, yahut imha edildiğini söyledik. Kalanların içinde en önemlisi (ki bu bazı sinema tarihçilerine göre Méliès'in Dreyfus'ten de önemli olan filmidir) «Aya Seyahat» tır. Burada, uzay elbisesi giymiş astronotlar bir fabrikayı gezerler, bir topun yapılışını seyrederler; güzel kızlar, bilginlerle astronotların bulunduğu feza gemisini topun içine yerleştirir ve Jules Verne'in eserine uygun bir

seyahat başlar. Uzay gemisi yıldızlarla dolu gökyüzünü gösteren bir fon dekorunu aşar ve alçıdan yapılmış Ay'a yaklaşır.

Méliès tuttu, 1900'de «Sinematografik nâşirler» sendikasını kurdu ve sendikanın başkanı oldu. Sinematografik nâşirler, yani bugünkü deyimiyle filim yapımcıları... Bunlar 1908 ve 1909'da iki genel kongre yaptılar. Méliès bu iki kongreye de başkanlık etti. Fransa, Amerika, Rusya, İngiltere, İtalya, Danimarka, Almanya'nın katıldığı kongrelerin ikincisinde filimler için «satış yerine, kiralanma» usûlü kabûl edildi (O zamana kadar filimler metreyle satılırdı). Bu usul hızla her tarafa yayıldı. Méliès oldum olası — özellikle Amerikalılar'ın — filimlerini kopya edişinden şikâyetçiydi. Ama bunu önleyemedi. Tek çare olarak, Amerika'da sinema tröstünü kuran Edison'la birleşmek kalıyordu. Méliès öyle yaptı, ama bundan da bir netice çıkmadı ve Méliès, 1913'te filim yapımına son verdi.

Savaş çıkınca Robert Houdin tiyatrosunun kapatılışı, zaten malî durumu çok bozuk olan Méliès'e son darbe olur. Montreuil - Bois'daki stüdyosunu tiyatro yapıp 1915 - 23 yılları arasında orada çalışır. Ama işler düzelmek bilmez ve nihayet 1932 yılında küçük bir borç yüzünden tiyatro ve bütün arazi, haraç - mezat satılır.

TRAJİK SON

1925'te Méliès «zor» durumdadır. Ne evi vardır, ne tiyatrosu, ne stüdyosu, ne kamerası. Kızı, kocasının ailesiyle; oğlu karısının ailesiyle oturmaktadır, eşi zaten ölmüştür. 64 yaşında kimsesiz, fakir bir ihtiyardır artık. Kader, tiyatro sahibiyken kadrosuna alıp iyi roller oynattığı, filimlerinde yer verdiği bir kadını karşısına çıkarır. Johanne d'Alcy, 1914 yılında Montparnasse garındaki küçük dükkânlardan birini işletmeye başlamıştır. Burada oyuncak, şeker, çikolata satmaktadır. 1925 yılı sonlarında evlenirler. Méliès, düğün hediyesini altı ay sonra alır... Ortadan çekileli yıllar olduğu için çok kişi onun öldüğünü sanmaktadır. O yılın haziran ayında Méliès bir telgraf alır. Telgrafta «Cinematographie» sendikasının şeref üyeliğine seçildiği bildirilir. 1927 martında Louis Albert, Méliès'e Légion d'Honneur nişanı verilmesini teklif eder (ama bu teklif kabûl edilmez). 1932 yılında «La Mutuelle du Cinéma» Kurumu Méliès'in hayatının geri kalan kısmını Orly şatosunda rahatça geçirmesini temin eder, birkaç yıl son-

Méliès'in 1902 yılında çevirdiği Ay'a Seyahat filminden bir sahne.

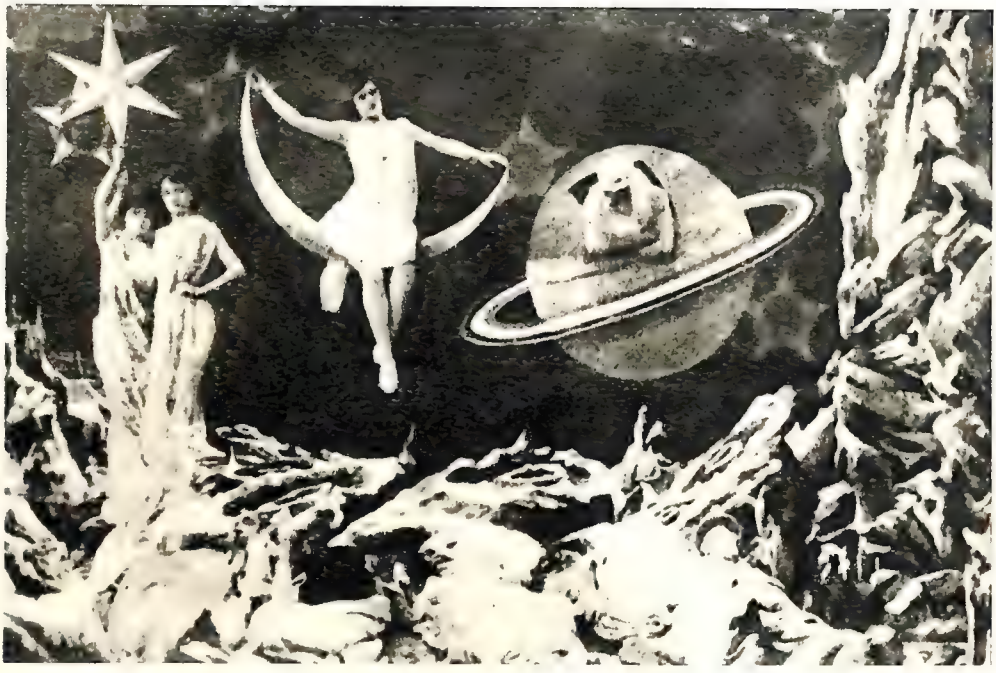

Méliès, sinemacılığı bıraktıktan sonra, unutulup gitmiş, Montparnasse garında, bu şekerleme ve oyuncak dükkânını açmıştı, ömrünün son yıllarında burada keşfedildi ve hakkettiği itibara kavuştu.

ra da, 21 ocak 1938 günü kanserden ölür.

BİR ÖNCÜ

Yıllar geçtikçe Méliès'in önemi daha iyi anlaşıldı. 1944 yılında Bessy ile Do Duca «Georges Méliès, mage» adlı kitabı yayınladılar. 1939'da Paris'te bir sokağa, daha sonra 1946'da yine Paris'te bir park ve eski Houdin tiyatrosunun olduğu yerde açılan sinemaya da «Méliès Sineması» dendi. 1950'de Montreuil sinema kulübü kuruldu ve adına «Georges Méliès Sinema Kulübü» dendi. 1953'te, hayatına ait 30 dakikalık bir filim çevrildi. Bir yıl sonra mezarına, büstü kondu, büstün açılışına Endüstri ve Ticaret Bakanı geldi.

Elizabeth Taylor'un müteveffa kocası Mike Todd, yankılar uyandıran «80 Günde Devriâlem» adlı filminin başına Méliès'in yıllar önce yaptığı ve aynı adı taşıyan filmini ekleyerek bir kadirşinaslık örneği gösterdi. 1961'de bir «Méliès'i Sevenler Derneği» kuruldu. Dernek sayesinde Méliès'in şöhreti daha da arttı. Posta ve Telefon Bakanlığı Georges Méliès pulu bastı.

Fransa dışındaki ülkelerde de gün geçtikçe Méliès'in adı daha yaygın hâle geliyor, yaptıkları daha iyi anlaşılıyordu. Dış ülkelerden gelen taleplerin fazlalığı karşısında Meksika, Türkiye, Portekiz, Fas, Kanada, Brezilya ve Rusya'da resim ve fotoğraf sergileri düzenlendi. Dışişleri Bakanlığı Méliès'in torunu Madeleine Malthête - Méliès'i, filim gösterilerini sunmak ve konferans vermek üzere görevlendirdi. Torun Méliès o gün, bugün dolaşıp duruyor dünyanın dört bir yanında. Amacı hep «büyükbabasının» yeterince tanıtılmasına yardımcı olmak. İtalya'dan Fransa'ya, Rusya'dan Amerika'ya, İngiltere'den Macaristan'a, Türkiye'den Holanda'ya kadar gitmediği yer kalmadı.

Méliès, sinemada bugün bile kullanılan birçok sinema hilesini bulan ve ilk defa uygulayan bir «öncüydü». Bir usta olup olmadığı zaman zaman tartışılagelmiştir ama, «öncülüğü», herkes tarafından kabûl edilir.

Efsaneleşen Kahraman

Hacı Murad

Yazan: Adli Eğiter

KAFKAS Türkleri 1800 - 1810 yıllarında kuzeyden gelen Moskof istilâ sürülerine karşı amansız bir müdafaaya girişmişlerdi. Çar'ın kudurmuş çakal sürülerine delikleri dar getiren bu kartallardan birisi de, savaşlardaki cesareti ve mertliğiyle tanınan Tavulal ailesinden Gitino Muhammed idi.

Kafdağı'nın meşhur soğuk gecelerinden biriydi. Gitino'nun karısı doğum sancıları çekiyor, yeni bir kartal yavrusu dünyaya getirmek için sabırsızlanıyordu. Aynı gece Hunzak köyünün medresesinde Ruslar'a baskın yapacak gönüllüler arasında kur'a çekilecekti. Bu kur'ada bulunmamak, savaştan kaçmak ve vatan müdafaasından çekilmek sayıldığı için şerefsizlik sayılırdı. Dağların töresi böyleydi çünkü...

Gitino da muhakkak orada olmalıydı. Karısı kendisini yalnız bırakmamasını istediği halde, yine de mescide gelmişti. Gecenin geç saatlerinde mescidin kapısı çalınmış, kapıda Gitino'nun hasta ve hamile karısı görünmüştü. Kocasını çağırıyordu. Yardıma muhtaç, bitkin ve perişandı. Gitino dışarı çıktı, karısını köyün arka sokaklarına doğru sürükledi. Onunla vedalaştıktan sonra: «Eğer bu gece benim savaşıma engel olacaksan bu çocuk doğmasın» diyerek hançerini, gözünü kırpmadan bekleyen karısının karnına sapladı... Onu karların üzerine bırakarak çevik adımlarla toplantıya katıldı. Kur'ayı kazananlarla beraber, Ruslar'a yapacakları baskına doğru, 25 ecel tırpanı, gecenin karanlığında uçup kayboldular...

Hunzak köyünün bir kilometre uzağında, vâdinin doruklarında Avar Hanı'nın kalesi ve malikânesi vardı. Yaralı kadın Kafkas'ın soğuk ayazı ve ölümle mücadele ederek sürüne sürüne Ahmed Han'ın konağına kadar geldi. Nöbetçiler, yaralı kadını içeri aldılar.

Aynı gece Ahmed Han, karısının bir erkek evlât dünyaya getireceğini bekliyor, odasında bir aşağı, bir yukarı heyecanla dolaşıyordu. Hunzak köyünden tecrübeli yaşlı kadın Necâbet Hanım ebelik görevini yapacaktı.

Han ona: «Oğlum olmazsa, karımı da, seni de öldüreceğim» diye ihtarda bulunmuştu. Yirmi yıldır bu konakta hizmet eden bu kimsesiz kadın, çaresizlik içinde muttasıl Tanrı'ya dualar ediyordu. O esnada yaralı kadının bulunduğunu ona haber verdiler.

Necâbet Hanım, yaralı kadını kendine mahsus odalardan birine aldı, doğum yapmasını sağladı. Onun Gitino Muhammed'-

in karısı olduğunu da kimseye söylemedi. Kadın doğumdan sonra öldü. Ebe, yeni doğan bu erkek yavruya Hacı adını koydu. Aynı saatlerde Ahmed Han'ın karısı da doğum yapmış, fakat bir kız çocuk dünyaya getirmişti. Tecrübeli ebe bu büyük tesadüfün, Tanrı'nın bir lûtfu olduğuna kanaat getirerek zeki bir davranışla Gitino'nun oğlunu, Ahmed Han'a gösterip müjde vermiş, Han'ın iltifat ve alâkasına mazhar olarak kendisini ve Han'ın karısını belâdan kurtarmıştı. Ahmed Han, oğlu sandığı Hacı'ya Murad adını vererek malikânesinde haftalarca eğlence ve şenlikler düzenledi.

Hacı Murad'ın her iki avucunda kan pıhtılarıyla doğduğu gece, babası Gitino Muhammed de Ruslar'la yapılan boğaz boğaza bir mücadelede şehâdet şerbetini içmiş bulunuyordu.

Hacı Murad'ın çocukluğu, Ahmed Han'ın sarayında Kur'ân-ı Kerîm, Muhtasar ve Tasnif okumakla geçti. Sadece Avarca okuyup yazıyor, başka dil bilmiyordu. Genç yaşta at ve silâhı arkadaş edinip, gerek binicilik ve gerekse kama - silâh kullanmaktaki mahâretiyle temayüz etmişti. Atçılığı hakkında dağlarda masallar söylenirdi. Onun, düşmanına hiçbir zaman ikinci defa ateş ettiği görülmemişti. Hacı Murad bedenen çok kuvvetli ve bir kedi kadar çevikti. Yeni kanatlanan bu yırtıcı kartal yavrusu, sonradan şöhreti dünyayı tutacak olan ve gerilla denilen büyük çaplı çetecilik sanatını, Ruslar'ın en tecrübeli generallerine parmak ısırtacak bir kemâle ulaştıran meşhur Hacı Murad idi.

Rus generali Çernoyef, «Kafkas Türkleri'nin yalnız sonsuz bir cesaretleri değil, iradeleri sersemleştiren bir sihirbaz zekâları da var» der.

Yıllar birbirini kovalamış, Hacı Murad, dillere destan bir yiğit delikanlı olmuştu. Sütannesi Necâbet Hanım, Murad'ı öz evlâdı gibi severdi. Lâkin, talih onu Murad'ından ayrı koymuştu. Çok yaşlandığı ve iş göremez hâle geldiği için Ahmed Han onu âzâd etmiş ve köyüne göndermişti. Hacı Murad bu yüzden babası sandığı Ah-

Şeyh Şâmil, Kafkas ilerigelenleriyle beraber.

Kafkas Kartalı Hacı Murad (bir filim resmi).

med Han'a, için için bir husumet besliyor ve mümkün oldukça sık sık sütannesini ziyaret ediyordu. Necâbet Hanım hasta yatağında yatıyor ve ölmeden önce Hacı Murad'a gerçekleri anlatmak istiyordu. Nitekim de öyle yaptı. Ölümünden birkaç saat önce Hacı Murad'a kim olduğunu anlattı... Murad, o günden itibaren Han'ı ve mâlikânesini terkederek dağa çıktı. O da, Ruslar'a karşı savaşmak, babasının intikamını almak üzere and içti.

O sıralarda Ahmed Han'ın arazisi ve malikânesi Rus işgal bölgesinde bulunmasına rağmen, Ahmed Han Ruslar'la işbirliği yaptığı için onlardan hem destek görüyor, hem de rahat hayatını sürdürüp gidiyordu. Hacı Murad'ın firarından beri rahat uyku uyuyamayan Ahmed Han, Ruslar'ın tazyikiyle Hacı Murad'ı sinsice bir tuzakla yakalayıp tevkif ederek Ruslar'a teslim etti. Birkaç gün sonra Hacı Murad'ın Temirhan - Şûra'ya gönderilmesine ve oradan da Rusya içlerine sürülmesine karar verildi.

Mevkuf Hacı Murad geceleyin 24 muhafız refakatinde Hunzak'dan çıkarıldı. Elleri iplerle bağlanmış, ipi uçları da iki askerin eline verilmişti. Gözleri ile ağzı mendille sarılmıştı. Karanlık bir kış gecesiydi. Yollar tamamen karla örtülmüştü. Biraz sonra muhafızlar yoldan saptıkları için Hacı Murad'ın gözlerini açmak ve ondan kendilerini Temirhan - Şûra istikametine götürmesini rica etmek mecburiyetinde kaldılar. Hacı Murad da onları kendisi için firara elverişli bir yoldan götürdü. Bulsra Avulu yakınındaki yol, kenarları sivri kayalık olan bir uçurumdan geçiyordu. Hacı Murad, firar zamanının geldiğine hükmetti ve fazla düşünmeden uçuruma atlıyarak muhafızların gözünden kayboldu. Askerler firarînin parça parça olduğuna hükmettiler. Ortalık aydınlandıktan sonra uçurumun göz karartan derinliğini görünce bu hükümleri daha da kuvvetlendi. Çaresiz Hunzakh'a dönerek Hacı Murad'ın uçuruma yuvarlanarak öldüğünü haber verdiler.

Hacı Murad ise yaşıyordu. Mucize kabilinden bir şey olmamış, ancak kısa bir müddet için sarsılmıştı. Az sonra kendine gelerek uçurumdan çıktı. Gotsat'a, akrabası Artsu Meer'e doğru yol aldı. Onun yanında birkaç gün istirahat ettikten sonra İmam Şâmil'in yanına gitmeye karar verdi. Artsu Meer kendi at ve silâhını Murad'a verdi. O da bu esnada İmam'ın ikametgâhı olan Dargo'ya doğru yola çıktı. Hacı Murad Tloh köyüne naip tayin edildi.

Kısa bir müddet sonra Hacı Murad, Tselmes ile beraber aynı mıntıkanın daha birkaç köyünü İmam'ın hâkimiyeti altına geçirmeye muvaffak oldu. Hacı Murad'ın Tloh Aulunda olduğu Hunzakh'da duyulunca, Taymas Han Mağoma, Ali Ma-

ğoma ve Egitilan gibi güvenilir dostları Hacı Murad'ın yanına kaçtılar. Dostlarının gelişinden sonra Hacı Murad ikametgâhını Tselmes'e nakletti.

Hacı Murad'ın firarı düşman saflarında büyük bir telâşı mucip olmuştu. Düşman, Hacı Murad'ın Hunzakh yakınında mühim bir mevkide olduğunu duyunca daha fazla telâşlandı. Ruslar, Hacı Murad'ın yerli ahali üzerindeki nüfuzunu ve büyük bir enerjiye sahip olduğunu bildikleri için onun yerinde rahat oturamayacağından endişe ediyordu.

Rus kumandanlığı, Hacı Murad'ı öldürmeye karar vermişti. Rus hizmetinde olan Ahmed Han'ın idaresi altında bulunan mühim miktarda ve muntazam bir kıt'a Tselmes'e yaklaşarak muhasara etti. Baskın ânî olduğu için Hacı Murad ve birkaç yakın adamı ile beraber zorla mescide kapanabildi. Akşama kadar kendisini müdafaa etti. Karanlık çökünce de bir yolunu bularak kaçmayı başardı. Aynı günün gecesi kendi nâipliği ahalisinden müfrezeler teşkil ederek sabaha karşı taarruza geçti. Neticede düşman perişan bir halde Hunzakh'a çekilmek mecburiyetinde kaldı. Bu müsademeden sonra Ruslar, Hunzakh'ı ve alelumum Avaristan'ı terkettiler.

Bu parlak zafer, Hacı Murad'ın samimî olduğuna dair İmam'da kat'î bir kanaat uyandırdı. Bir müddet sonra İmam Hacı Murad'ın nâipliğini ziyaret ederek birkaç gün Orota köyünde kaldı ve Hacı Murad'a bizzat teşekkür ederek mükâfatlandırdılar.

Tselmes müsademesinden 3 sene sonra Hacı Murad, Hunzak nâipliğine tayin edildi. Hacı Murad bu yeni vazifesinde kendi askerî istîdadını bütün parlaklığıyla gösterdi.

Hacı Murad, yaptığı akınlarda nâdir görülür bir cesaretle temayüz ederek hakikaten dâhî bir süvari reisi olduğunu gösteriyordu. Küçük bir müfreze ile düşmana sık sık baskınlar yapıyor ve panik yaratıyordu. Hattâ günlerden bir gün, cephe kumandanı General Argutinski'yi esir etmek için, Ruslar'ın Lezgi hattının merkezi adını verdikleri Temurhan - Şura'ya bir baskın bile yapmaktan çekinmedi. Bu baskını, muvaffakıyetle neticelenmedi, çünkü evi yanlış bellemiş, çok ışıklı hastaneyi, generalin evi zannetmişti. Hacı Murad, Avaristan'daki birçok ayaklanmalardan başka, on iki büyük baskın yaptı. İmam'ın hazinesine çok zengin ganîmetler kazandırdı.

İmam Şâmil, bir müddet sonra Hacı Murad'ı vazifesinden alarak yerine Feth-Ali Han'ı tayin etti. Onun vazifesinden çıkarıldığı haberi Ruslar'a kadar gidince, Rus kumandanlığı, böyle bir düşmanın âtıl bir vaziyette bırakılmasına çok seviniyordu. General Argutinski eski nâibin bu vaziyetinden istifade etmeye ve onu kendi tarafına çekmeye karar vererek Hacı Murad'a şöyle bir mektup gönderdi:

«Şâmil ile arada bir husumet olduğunu ve aranızda bir düşmanca askerî harekât çıktığını öğrendim. Eğer yardıma ihtiyacın varsa, bu akşamdan sabaha kadar Alla - Art mahalline, orasını tamamen dolduracak kadar asker ve erzak göndereyim».

Hacı Murad şöyle cevap verdi: «Kuvvetim az olsa da, aramızda Allah'ın mukadder kıldığı şey vuku bulacaktır. Yardıma ihtiyacım yoktur».

Ruslar'la müzakereler bununla bitti. Halk, rivayeti yukarıda kaydedilen muhabereden başka Hacı Murad'ın Ruslar'la müzakerede bulunduğunu reddediyor. Hacı Murad halkın nazarında düşmanla müzakereye girişerek düşmandan yardım isteyen bir hain değildir.

Hacı Murad, daha sonra karısı Sana'nın doğum yeri olan ve o zaman ne Şâmil, ne de Ruslar'a ait olan Gehi'ye' taşınmaya karar vererek yola çıkıyor.

Ailesi daha sonra hareket edecekti. Refakatinde 9 kişi bulunuyordu. Bu taşınma gizli tutulmasına rağmen, Feth-Ali Han bu hareket haberini duymuş ve İmam'a bildirmişti. Bunun üzerine İmam, Hacı Murad'ı yakalamaları için Gehi'ye giden yollar üzerinde adamlar bulundurulmasını emrediyor. Hacı Murad, yolda İmam'ın sâbık veznedarı Murtaz Orkancinski'yi alarak sâlimen Çeçenistan'da bulunan Makkaiç'e varıyor. Makkaiç'ten Şali'ye giden yol üzerinde bir bekçi ile çarpışarak geçmek mecburiyeti hasıl oluyor. Hacı Murad, Şali'de, dostu Burşik'in yanında kalıyor. Aynı günün gecesi dostunun vermiş olduğu bir kılavuzun refakatinde yoluna devam ediyor. Şali yakınlarında İmam'ın emrini icra için küçük bir müfreze başında gönderilen kolsuz Mağoma Çirke'ye rastlıyor. Mağoma ise Hacı Murad'ı tevkif edeceğine, bilâkis ona daha fazla emin bir yol gösteriyor. İhtiyatı unutmayan Hacı Murad, Kolsuz'a itimat etmeyerek başka bir yoldan gidiyor ve az sonra yeni nöbetçilerle karşılaşıyor. Nöbetçiler yolcuları yaylım ateşi ile geri dönmek mecburiyetinde bırakıyorlar.

Yolcular akşama doğru Argın'dan geçmeye muvaffak oluyor ve gece yarısı Gehi yakınlarındaki ormana kadar geliyorlar. Gecenin bir kısmını ve bütün gündü-

Kafkasya'nın dağ köylerinden biri.

zü ormanda geçirdikten sonra ortalık kararınca yola çıktılar. Yolda büyük saman yığınlarına rastlıyor, bunların kime ait olduğunu bilmeden yola devam ediyorlar. Birden yerin altından çıkar gibi Rus askerleri peyda olarak süvarileri kuşatıyor ve silâhlarını onlara çeviriyorlar. Tabiî mukavemet mevzubahis olmuyor. Bir yol bulmak lâzımdır. İşte Hacı Murad, âdî bir esir vaziyetine düşmemek için gönüllü olarak Ruslar'a teslim olan biri rolünü oynamaya karar veriyor. İsmini açıklayarak, kendisini âmirlerinin yanına götürmelerini askerlere söylüyor. Samanın kime ait olduğu da burada anlaşılıyor: Şah-Giray kalesi Rus garnizonunun imiş. Askerler de samanı koruyorlarmış. Bu suretle Hacı Murad, onurlu bir mahpus vaziyetinde düşman cephesinde bulunmak zorunda kalıyor.

HACI MURAD'IN ÖLÜMÜ

Hacı Murad, ilk fırsatta geri dönmek çaresine başvurmuş ve bu yolda bir kahraman, yiğit bir dağlı gibi ölmüştür.

Ölümünden sonra, şerefsiz Rus kılıçları muhteşem ölüyü delik deşik ettiler. Başını gövdesinden ayırdılar.

24 nisan 1852 günü şan ve şerefle şehid olan bu büyük Türk mücahidinin başı, Leningrad'a gönderilerek Çar I. Nikola'nın merakı tatmin edildi. Kont Vorontsof tarafından devrin en büyük operatörü Pirogof'a armağan edilen Hacı Murad'ın başı hakkında İngiliz ve Alman tarihçileri şu mütalaayı yürütmektedirler:

«Eğer şecaat ve kahramanlığın merkezi, herkesin inandığı gibi yürek ise, göğsünde en müthiş arslan yüreğini taşıyan Hacı Murad'ın başını Petersburg'a göndermektense, o muhteşem insan yüreğini göndermek daha doğru olurdu...»

Rus generali Okolnitek hâtıralarında, Hacı Murad hakkında şöyle der:

«Hacı Murad için bu büyük işler âdeta en basit gündelik vak'alardan ibarettir. İşte bu müstesna kudret ve meziyetleridir ki ona, dünya çapında bir şöhret sağlamıştır».

Hacı Murad'ın ölümü için Prens Vorontsof ise şöyle söylemiştir:

«Nasıl yaşadı ise öyle ve bütün hayatında olduğu gibi cesaret ve cüretin son haddine ulaşarak şan ve şerefle öldü. Hudutsuz ihtirasıyle emsâlsiz cesareti birbirine eşti ve her ikisi de sonsuzdu».

Kennedy'lerin Başkanlık Mücadelesi: 4

Büyük Seçim Mücadelesi

Yazan: Özaydın Dokur

SENATÖR Kennedy, West Virginia'nın hemen her köy ve kasabasına uğramıştır denilebilir. Sonra televizyon tartışması da var. Kennedy, televizyonda Humphrey ile karşılıklı eyaletin meselelerini tartışmaya hazır olduğunu açıklamıştı. Tartışma, sanıldığı gibi sert cereyan etmedi, Humphrey yumuşak konuştu, Kennedy de daha çok West Virginia'nın dertlerini dile getirdi. Ön seçim sonuçları Humphrey'nin Katoliklik temasını işlemesine rağmen, Kennedy için büyük bir zaferle bitti. Kennedy, oyların % 61'ini alarak Humphrey'i yendi.

Kennedy'nin, Wisconsin ve West Virginia'daki ön seçimleri kazanması, bazı gruplar ve delegasyonlar üzerinde sert etkiler yarattı. Bazıları için bu başarı bir sürprizdi; bazısı da Kennedy'nin kazanıp, kazanmamasını bekliyordu. New York delegasyonunun başkanı, ön seçimlerden birkaç gün sonra bir demeç vererek «New York delegasyonunun 114 oyunun Kennedy'ye gideceğini» açıkladı.

Kazanılan başarı parlaktı, tereddütlü pek çok delegeyi etkilemişti. Çeşitli delegasyonlar açıkça yahut îma ederek, Kennedy'ye oy vereceklerini belirttiler. Genç senatör, o yıl 90 bin kilometre uçmuş, 350'den fazla miting ve parti toplantısında konuşmuş, hemen her konuda inanç ve düşüncelerini açıklamıştı. Yorgundu; Cape Cod'da dinlenmeye gitti.

2 temmuzda, parti içinde ilk ağır hücum başladı. Eski cumhurbaşkanlarından Harry Truman, televizyonda bir basın toplantısı düzenliyerek sert bir dille Kennedy'nin başkanlık kampanyasındaki tutumunu eleştirdi ve «önceden düzenlenmiş, tek bir merkezden yönetilen konvansiyon, halkla alay etmektir» dedi.

Basın toplantısının sonunda Symington lehinde oy verilmesini istedi ve dedi ki:

«Genç senatör, ülke ve halkına hizmet etmek için hazır olduğuna emin misin? Amerikan halkı da, başkanlık rolündeki sana, hizmet anahtarını vermeye hazır mı? Biz, şu anda, tecrübeli ve olayların içinde pişip yoğrulmuş birine muhtacız... Biraz daha sabırlı olamaz mısınız senatör?»

Olayı yakından izleyen yardımcılarından biri o günleri şöyle anlatır:

«Harry Truman'ın basın toplantısını Los Angeles'te izledim. Konvansiyon burada toplanacağı için, son hazırlıkları gözden geçiriyorduk. Kennedy, o sırada Hyannis Port'taydı, hemen uçağa atlayarak oraya gittim.

«Kennedy ile kısa bir görüşmeden son-

ra, 4 temmuzda bir basın toplantısı yaparak Truman'a cevap vermeyi kararlaştırdık. Kennedy, sakin ve durgundu. Azıcık düşünceli görünüyordu. Bana gerekli bilgi ve malzemeyi toplamamı söyledi.

«Genç senatör; yaşının, seçim kampanyası sırasında engelleyici bir unsur olarak kullanılacağını biliyordu. Birgün: 'Yaşım, bazı çevreler ve gruplar tarafından istismar edilecektir. Yalnız, genç olmanın ihtisas, yetenek ve başarma gücü üzerinde ciddî bir engel olacağını kabûl etmek hatalıdır' demişti.

«— Bu konu ciddî olarak ele alınmalıdır, dedim.

«— Konu, çok sübjektiftir, dedi. Sam Rayburn'a göre ben, çok gencim. İyi ama 78 yaşındaki birine göre ben değil, benim babam bile genç sayılır. Son dört yılda, görüşlerim, olayları izleyiş ve yorumlayışım, siyasî, ekonomik ve sosyal konulardaki tutum ve kanaatlerim üzerinde hatalı bir karar verdiğimi hatırlamıyorum. Akıl yaşta değil baştadır.

«4 temmuzda televizyonlu basın toplantısı için New York'a uçtuk. Harry Truman'ın iddialarına cevap vermeye hazırdık.

«Basın toplantısına çok sakin başladı Kennedy. Yaş meselesine hiç değinmedi. 18 yıllık hizmet ve tecrübelerini ifade ederek, «Tecrübem ve kabiliyetim hakkında milletim ve partim hüküm versin» dedi.

«Sonra konuşma tarzını sertleştirerek şunları ilâve etti:

«— 14 yıldır seçimle gelinen bir görevi yürütmekteyim. Eğer 14 yıllık bir tecrübe yeterli sayılmazsa, pek çok cumhurbaşkanının yerini dolduramadığı, hattâ XX. yüzyılda Wilson, Roosevelt ve Truman gibi başkanlarımızın bu makama seçilmemesi gerektiğini söylemek mümkündür. Eğer tecrübe değil, yaş önemli olsaydı, 44 yaş veya bu yaşın altında olan ne Jefferson Bağımsızlık Beyannâmesini yazabilirdi, ne Washington, büyük bir dirayetle ordumuzu İngilizler'e karşı yönetebilirdi, ne Madison, bugünkü anayasamızın babası unvanını alabilir ve hattâ, ne de Kristof Kolomb Amerika kıtasını keşfedebilirdi».

«Kennedy, yakın tarihte 40 yaşlarında parlamentoda büyük başarılar kazanan kimseleri saydıktan sonra, sözlerini şöyle bitirdi:

«Önümüzde kazanmak zorunda olduğumuz yeni bir dünya vardır; bolluk, refah, barış dolu bir dünya. Bay Truman, benim bu göreve hazır olup olmadığımı soruyor. Birden, bundan yüz yıl kadar önce daha başkan seçilmeden, birçok kişinin ağır ithamlarına mârûz kalmış Abraham

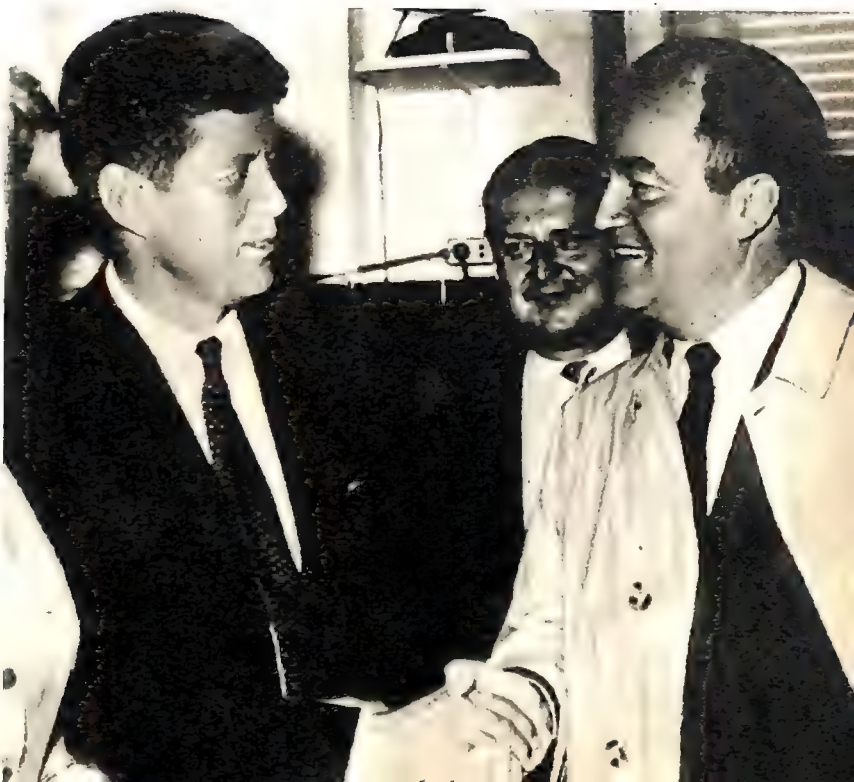

Kennedy, Virginia'daki ön seçimi kazandıktan sonra Humphrey ile.

Lincoln'u hatırladım. Lincoln o günlerde şöyle yazmıştı: «Bir fırtınanın yaklaştığını görüyorum; biliyorum ki Tanrı böyle istiyor. Eğer Tanrı, şu topraklar üzerinde çalışmam için bir yer nasip ederse, göreve hazır olduğuma inanıyorum». Bugün de ben şöyle diyorum: Milletim bana oy verirse, başkanlık görevini yüklenmeye hazır olduğuma inanıyorum».

LOS ANGELES KONVANSİYONU

Demokratik Parti 1960 konvansiyonu çok çekişmeli geçmiştir. Kennedy, bu çekişmeyi daha önceden hesaplamış, tedbirini almıştı. Buna rağmen, her kongrenin mutlak olarak istenen sonucu vermiyeceğini biliyordu. 1912 yılındaki konvansiyonda Champ Clark, 1924 yılındaki konvansiyonda da William McAdoo, kendilerini tutan büyük delege çoğunluğuyla konvansiyona gelmelerine rağmen, seçimleri kaybetmişlerdi.

Kennedy'yi başkanlığa götüren ünlü Los Angeles konvansiyonunu ve o günlerin heyecanını, başyardımcılarından Ted Sorensen şöyle anlatır:

«Bob Kennedy ve arkadaşlarımız, günler öncesinde buraya gelmiş, hazırlıkları gözden geçiriyorlardı. Yoğun bir kulis yapılıyordu. Her eyalet delegasyonunda bulunan görevlilerimiz, karargâha, durmadan son durum hakkında bilgiler ve haberler aktarıyorlardı. Öğleye doğru Kalifornia delegelerinden biri gelip, Pat Brown'un Kennedy'yi desteklediğini ama delegeler üzerinde nüfuzunun hemen hiç seviyesine indiğini söyledi.

HIRSLI ÇEKİŞME

«Temmuzun 11'inde, pazartesi günü, büyük kongre toplanıp çalışmaya başladı. Parti üzerinde mânevî bakımdan büyük bir etkisi olan Bayan Roosevelt, bir beyanat vererek «Kennedy'nin cesareti, atılganlığı ve kararlarındaki isabeti, hepimizin takdirini kazanmıştır. Kennedy, başkan yardımcılığına seçilerek, bu yeteneklerini daha da geliştirir, gerekli tecrübeyi kazanır» dedi.

«Başka bir delege de, zencilerin Kennedy'ye oy vermeyeceklerini ifade etti. Durum gittikçe önem kazanıyordu. Eskiden Humphrey taraftarıyken, kendisine nasıl baskı yaptıklarını anlattı. Bizim için asıl önemli olan 1520 delegenin 761'inden oy almaktı.

«Çarşambaya kadar yoğun bir kulis faaliyeti sürüp gitti. Derken oylama başladı.

«Saat 10.07. Alabama'nın 29 delegesi oylarını kullanıyor. 3 oy bize, 26 oy Johnson'a. Alaska'nın 9 oyu bizim. Arizona'nın 17 oyunu, milletvekili Stewart Udall yönetiyor, hepsi bizim. California delegasyonu şüpheli; 81 oy var burada, bize 30 oy ancak çıkar. Hawaii'nin 9 oyu ve Idaho'nun 13 oyu için boğaz boğaza çarpışıyoruz.

DELEGELER VE OYLAMA

«En kalabalık delegasyon New York eyaletinin, 114 oyu var. 105 oyu bizim, geri kalanı ya Johnson'a, yahut Symington'a akacak. Şimdi Kansas delegasyonundan biri geldi, kuliste bizimkilerle Symington'unkiler kıran kırana oy için çarpışıyorlarmış. Muhtemelen 8 oy bizim. Büyük delegasyonlardan biri de Ohio'ya ait: 64 oy. Mike Di Salle, bütün oyların Kennedy'ye verileceğini söyledi. Bu, iyi bir haber.

«Öğleden sonra Kennedy'yi görmeye gittim. Son durumu kardeşi ile gözden geçiriyordu. Robert, kendisinden emin görünüyordu.

«— Sen durumu nasıl görüyorsun, Ted? diye sordu.

«— Benim tahminime göre 750 oyumuz var, dedim. Kazanmamız için 761 oy isteriz. Yani 11 oy sağlarsak, iş tamamdır.

«— Bazı oy kaymaları olur mu dersin?

«— Pek sanmıyorum. Hattâ, ilk oylamada, bazı eyâletler sadece kendi adaylarına oy verecekler. İkinci oylamada bunların büyük bir kısmını kendi tarafımıza çekmemiz mümkündür.

«Akşama doğru delegelerle irtibatı sağlayan taraftarlarımız, karargâha gelerek, oylarda bazı kaymalar olduğunu bildirdi. North Dakota'nın 11 oyu ikiye bölünmüş.

«Binlerce kişinin bağırıp çağırdığı koca salonda delegeler oylarını kullanıyor. Tam salona giriyordum, Oklahoma delegelerinden biri yanıma yaklaştı, çok heyecanlıydı:

«— Biliyorsunuz, vali bey Kennedy taraftarıdır. Yalnız şu anda durum tehlikeli görünüyor, dedi.

«— Evet, vali Edmondson bizim yanımızdadır, dedim. Peki ne var durumda?

«— Şu anda delegeler arasında bir anlaşmazlık çıkmış, vali bey, delegeler üzerindeki nüfuzunu kaybetmiş durumda».

«— Kaç delege var?

«— 29.

«— Önemli bir rakam, dedim. Peki kime oy verecekler?

«— Oklahoma'nın 29 delegesi de Johnson'a oy verecek.

«Hemen durumu Robert'e bildirdim. Robert ve bir arkadaşımız, Oklahoma delegeleriyle bir konuşma yaptı ama, sonuç

İki rakip: Nixon ve Kennedy.

ümitsizdi. Bizim en değerli 29 oyumuz Johnson'a kaydı.

«Eyâletler, alfabe sırasına göre hazırlanmış bir listeye göre oylarını kullanıyorlar. Artık sonlarına yaklaşıyoruz.

«Pennsylvania'nın 81 oyundan 68'i bizim. Vali Lawrence'in kazanmamızda büyük rolü oldu. Son oy kullanan delegasyon Wyoming'in. 15 oydan 8'i bizim. Wyoming delegeleri tam oylarını kullanırken Teddy Kennedy başarılı bir kulisle geri kalan 7 oyu da bizim tarafa çekmeye muvaffak oldu.

«Evet. Oylama sonuçlandı, genç senatör Kennedy, birinci turda gerekli oyu sağlıyarak başkan adayı seçildi.

«Mücadele kıran kırana olmuştu, ama kazanmıştık sonunda».

BAŞKAN YARDIMCILIĞI

Kennedy'nin başkan adaylığını rahatça kazanması, ortaya ikinci bir problemi atmakta gecikmedi. Kim başkan yardımcısı olmalıdır? Başkan yardımcılığını Kennedy mi tayin etmeli, yoksa Kennedy delegeleri — tıpkı 1956 konvansiyonunda Steven'in yaptığı gibi serbest mi bırakmalıydı?

Kennedy, başkan adaylığını kazandıktan sonra, bir gazeteciye «Başkan yardımcısının, başkanlık görevini üstün bir biçimde yürütecek yetenek ve tecrübede olması şarttır» demişti.

Yapılan sondajlar ve tahminlere göre başkan yardımcılığını tek bir kişi kazanabilirdi: Lyndon B. Johnson.

Bu arada şunu açıklamak gerekir: Seçimlerden sonra birçok hikâyeler ve söylentiler ortaya atılmıştır. Kimine göre, Johnson'u, Kennedy'ye babası empoze etmiştir; kimine göre, Rayburn, bir ültimatom şeklinde Kennedy'yi zorlamıştır. Kimi de daha konvansiyon açılmadan Kennedy ile Johnson'un bu meselede gizlice anlaştıklarını ileri sürmüştür. Aslında bu iddiaların hiçbiri doğru değildir.

BAŞKANLIK YARIŞI

1960 başkanlık seçimleri Kennedy için uygun bir ortamda başlamadı. Demokratlar yorgun ve ikiye bölünmüş durumdaydı. Kennedy'nin başkan adaylığı, Güney eyâletleri üzerinde menfî etki yaratmıştı.

Yapılan kamu oyu araştırmalarına göre, tarım işçileri ve çiftçiler Kennedy'ye, sanayi ve diğer sektör işçileri Johnson'a, zenciler de her ikisine karşıydılar. Demokratlar arasında Truman ve Bayan Roosevelt'ten sonra en tanınmış kişi olan Stevensen de Kennedy'ye şüpheli bir gözle bakıyordu.

Oysa Cumhuriyetçiler bölünmemişler,

Kennedy, Sovyet Başbakanı Kruçev ile beraber.

başkan adayları olan Nixon'u desteklemeye karar vermişlerdi. Gerek Rockefeller, gerek Goldwater, onu destekliyordu.

Her iki parti de, başkan adaylarını seçtikten sonra, kamu oyu araştırma enstitüleri ve basın, seçim tahminlerine giriştiler.

CUMHURİYETCİLER'İN ÜSTÜNLÜĞÜ

Yapılan anket ve araştırmalara göre Nixon, ülkede daha tanınmış ve daha tecrübeli bilinen bir politikacıydı. Kennedy'nin Katolik oluşundan çok, genç ve tecrübesiz oluşu, birçok seçmen üzerinde tereddüt yaratıyordu. Dr. Gallup, her iki konvansiyondan az sonra, seçim tahminleri yayınladı ve Nixon'un Kennedy'den biraz ileride olduğunu bildirdi.

Cumhuriyetçiler'in kendilerini daha rahat görmesi, icrayı ellerinde tutmalarından ileri geliyordu. Nixon, başkan yardımcısıydı, geniş harcama yetkisine sahipti, iki dönem başkanlık yapmış Eisenhower de onu destekliyordu.

Cumhuriyetçi Parti, Demokratlar'dan daha geniş bir malî imkâna sahipti; Amerika'nın birçok para babası, Nixon'u desteklemekteydi. Cumhuriyetçiler'in başkan yardımcısı olan Lodge ise, Demokratlar'ın başkan yardımcısı Johnson'dan, hattâ Kennedy'den daha tanınmıştı.

KAMPANYA BAŞLIYOR

Kennedy konvansiyondan sonra Hyannis Port'a gitti, iki gün dinlendi. Bu arada kardeşleri ve yardımcılarıyla seçim kampanyası sırasında izliyeceği stratejiyi planladı. Kennedy, parti içinde birlik ve beraberlikle seçimi kazanacağına inanıyordu.

Kennedy'nin seçim kampanyasını yönetmekle görevli kuruldan, Sorenson o günleri şöyle anlatır:

«Genel bir plan ve strateji tesbit ettikten sonra, parti teşkilâtında birliği sağlamak için Kennedy ile birlikte geziye çıktık. Kennedy'nin kazanmasıyle, hayal kırıklığına uğrayan bazı partilileri ikna etmek için bu grupların liderleriyle görüştük. Eski başkan adayı Stevenson ile bir toplantı yaparak, seçimi kazanırsak, nasıl bir iktisadî ve siyasî yol izleyeceğimizi tesbit ettik.

«Sonra, Hyde Park'ta, Bayan Roosevelt'i, Independence'da eski başkanlardan Harry Truman'ı ziyaret ettik. Her ikisi de konvansiyondaki tutumlarına rağmen, Kennedy'yi gönülden destekleyeceklerini vaadettiler. Partideki çatlama kısmen ön-

lenmiş, New York'tan tâ California'ya kadar bir birlik sağlanmıştı.

«Kennedy'nin seçim kampanyasını yürütme hususunda büyük bir bilgi ve tecrübesi vardı. 3 milletvekili, 2 senato ve 7 başkanlık ön seçimlerini başarıyla atlatmıştı. Modern tekniğin hemen bütün imkânlarını ustaca kullanabilecek bir kişiydi.

«Seçim kampanyası sırasında Washington'daki idarî işlerden uzaklaşmak zorunda kalıyordu. Partiye para toplamak gibi işleri yardımcılardan bir ikisi yapıyordu. Kennedy, bir gün bana dönerek:

«— Para toplamak; 50 eyalette seçim gösterileri düzenlemek benim işim değildir, dedi. Şu andan itibaren yapacağım tek şey kalabalık karşısında görünmektir. Televizyonda konuşmak, muhalifimle tartışmaktır.

KENNEDY AİLESİ SEFERBER

«Ne yalan söyliyeyim, Robert Kennedy'nin ülke çapındaki teşkilâtı iyi çalışıyordu doğrusu. Ailenin bütün fertleri kendilerine düşen görevi canla başla yapıyorlardı. Kızkardeşlerinin, dâmadların, hattâ annesinin yardımları unutulmaz.

«Hepimiz biliyorduk ki, iyi ve zengin bir seçim kampanyası bol para demektir. Para toplayacak kaynaklarımız sınırlıydı, Cumhuriyetçiler bizden daha geniş imkânlara sahiptiler. Sonra zenginler Cumhuriyetçiler'in safındaydı. Daha konvansiyon sırasında bizi destekleyenlerden aldığımız parayı bitirmiş, 200 bin dolar da borçlanmıştık. Kennedy başkan seçilip ocak 1961'de göreve başlarken yemin ettiği zaman parti borcu, 40 milyon liraya ulaşmıştı.

«Seçim kampanyası ilerledikçe genç senatör de gittikçe artan masraflar karşısında üzüntüsünü belli etmemeye çalışıyordu. Bir yandan da yorucu çalışma onu bir hayli yıpratmıştı.

«Seçim kampanyasının sonlarına yaklaşırken Kennedy âdeta insanüstü bir gayretle çalışıyordu. Bir haftada 27 eyâlet ziyaret ettik. Günde en az 18 saat çalışıyorduk, zaman geliyor, hava alanında toplanan partililere ve seçmenlere hitap edecek ancak vakit bulabiliyordu».

(Devamı var)

Kennedy, bir basın toplantısına geliyor.

100 Yıl Önceki

Ülkeler ve İnsanlar

FRANSA

Günümüzde 52.000.000 nüfuslu bir cumhuriyet olan Fransa, bu gravürlerin yapıldığı yıllarda (1852 - 1870) İkinci İmparatorluk idaresi altında idi. Nüfusu 37.000.000 kadardı.

Paris'te yeni açılmakta olan Saint - Cloud Caddesi inşaatından bir görünüş.

Tuilleries bahçesi karşısında inşası yeni tamamlanan köprü (yukarıda). Aşağıda, Gironde departmanındaki Bazas'ta bir panayır.

Marsilya'da, o tarihte yeni yapılmış olan Longchamps Sarayı.

Manş Denizi sahilindeki Calais'de deniz banyosu.

Paris'te Boulevard Malsherbes'te yeni yapılan St. Augustin kilisesi (yukarıda). Dün yaca ünlü sayfiye şehri Nice'ten bir görünüş (aşağıda).

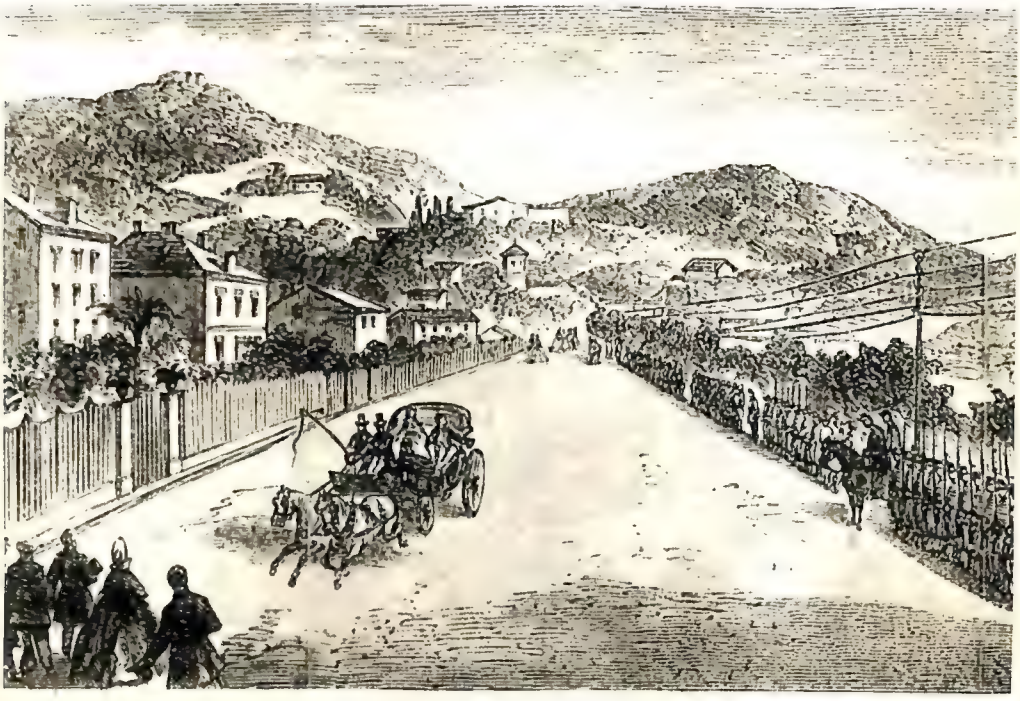

KARİKATÜR

— Merak etmeyin efendim, pilotumuz gerçek bir «as»tır.

— Özür dilerim geldiğinizi görmemiştim.

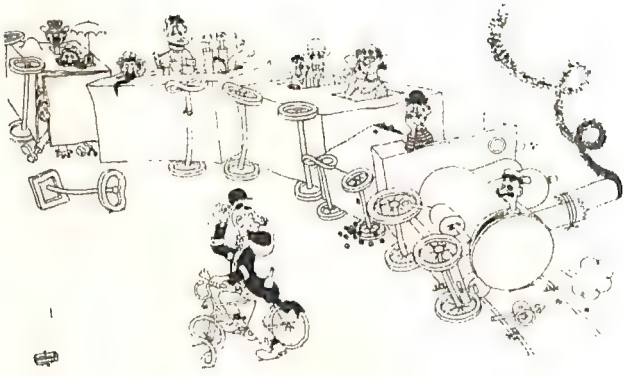

Satış müdürü: «Ne için o hanımla münakaşa ettiniz anlamıyorum. Unutmayın ki müşteri daima haklıdır».

Satıcı: «Evet ama, bana sizin ahmağın biri olduğunuzu söylemişti».

— Şey, afedersiniz son tren saat kaçta acaba?

— Son tren mi?... Son tren gideli on dakika oldu!

(1871)

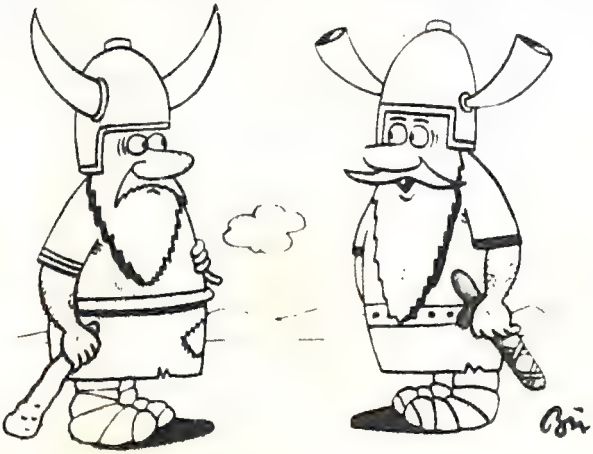

— Son zamanlarda daha iyi işitiyorum.

YAZISIZ

YAZISIZ

TARİHE AKAN BİR AY

Şubat 1971

1 ŞUBAT

PTT hizmetlerine yapılması düşünülen zammın hükümet tarafından durdurulmasından sonra, Genel Müdür Necmi Özgür görevinden alındı.

● 40 dakika rötarla Ay yolculuğuna başlayan Apollo-14, aracın komuta gemisiyle Ay'a iniş aracının kenetlenmemesi yüzünden bir tehlike atlattı.

2 ŞUBAT

Anayasa Mahkemesi, Hazine'den siyasî partilere yardım yapılmasını sağlayan 648 sayılı kanunun 74. maddesini iptâl etti. Buna göre siyasî partiler artık bütçeden yardım alamıyacaklar.

5 ŞUBAT

Petrol - İş Sendikası'nın yabancı petrol şirketlerine ait 119 işyerinde kademeli olarak başlattığı grev, bakanlar kurulu tarafından millî güvenliği bozucu nitelikte bulunduğu gerekçesiyle 30 gün ertelendi.

9 ŞUBAT

Üçüncü defa Ay'a giderek 33,5 saat incelemeler yapan ve bir araştırma istasyonu kuran Apollo-14 astronotları, Pasifik Okyanusu'ndaki Pago Pago adaları grubundan Samoa adasının 1.448 kilometre güneyinde denize indi.

10 ŞUBAT

Bütün yurdu koyu bir kış sardı. Yüzlerce taşıt Gerede'de tipi yüzünden kara saplandı.

11 ŞUBAT

Türkiye'nin tek kadın belediye başkanı olan İzmit Belediye Başkanı Leylâ Atakan, bir trafik kazasında öldü. Başkan vekili ve iki encümen üyesi de olayda can verdi.

12 ŞUBAT

Türk - İtalyan ortak yapımı olarak gerçekleştirilen Murat-124 otomobillerini imal edecek Tofaş otomobil fabrikası törenle açıldı.

● Ağrı'da ısı sıfırın altında 41 dereceye kadar indi.

14 ŞUBAT

TİP'in eski başkanı Mehmet Ali Aybar, partiden istifa etti ve bir basın toplantısı düzenleyerek sebeplerini açıkladı.

15 ŞUBAT

Balgat'taki Amerikan tesislerinden sabaha karşı kaçırılan Amerikalı hava çavuşu J. R. Finley, kimliği bilinmeyen silâhlı kişilerce, 17,5 saat sonra serbest bırakıldı.

● Öğrenciler arasındaki olaylar sebebiyle, Istanbul Edebiyat Fakültesi 4 gün kapatıldı.

16 ŞUBAT

Kaçırılan zenci çavuş Jimmy Ray Finley, Türk emniyet makamlarına olay hakkında bilgi verdi ve hiçbir şey görmediğini ifade etti.

18 ŞUBAT

Millet Meclisi başkan vekillerinden Mustafa Palaoğlu, bütçe görüşmeleri sırasında çıkan bir olay yüzünden, görevinden istifa etti.

19 ŞUBAT

Solcular, polise karşı gelerek ateş açtılar. Çıkan çatışmada her iki taraftan da yaralananlar oldu.

21 ŞUBAT

Millet Meclisi Maliye Komisyonu, emekli maaşlarına % 50 oranında zam yapılmasını kararlaştırdı.

22 ŞUBAT

Tanınmış ressamlarımızdan Ercüment Kalmık öldü.

23 ŞUBAT

Tanınmış şâirlerden ve Türk edebiyatının Hececiler diye tanınan beş şâirinden biri olan Hâlid Fahri Ozansoy öldü.

24 ŞUBAT

Japon ilim adamları, insan kanının yerini alacak bir madde buldular.

28 ŞUBAT

1971 malî yılı bütçe tasarısı 198 oya karşı 230 oyla kabûl edildi.

Edebiyâta Dâir

Yahyâ KEMAL, **Edebiyâta Dâir,** Nihad Sami Banarlı neşri, **Yahyâ Kemal Külliyâtı,** kitap: 9, Yahyâ Kemal Enstitüsü Yayınlarından, 376 sayfa, 25 TL.

Yahyâ Kemal'in bir gençlik resmi.

Nihad Sami Banarlı, bu kitapta, Yahyâ Kemal Beyatlı'nın edebiyat üzerindeki yazılarını toplamış. Şiir üzerinde 14, eski edebiyatımız üzerinde 7, Türkçe üzerinde 5, vezin ve kafiye meseleleri üzerinde 3, memleket edebiyatı üzerinde 5, tenkit üzerinde 10, tiyatro üzerinde 6, röportaj cevapları olarak 5, bitmemiş makaleler şeklinde 7 yazı. Kitabın sonunda, bazı yazıların müellif elyazısı (Arap harfleri) ile fotokopileri (s. 319-49) ve etraflı bir indeks (s. 351-66) yer alıyor. En sona, Nihad Sami'nin eseri açıklayan makalesi konmuş.

Yahyâ Kemal'in şâirliği dışında, çok büyük bir mütefekkir, nâsir ve emsalsiz bir üslûpçu olduğunu ortaya koyan kitaplardan biri daha, Nihad Sami'nin engin çalışması, büyük aşkı ve kıyas kabûl etmez otoritesi sayesinde, elimizde bulunuyor. 1914'ten 1956'ya kadar Yahyâ Kemal'in edebiyat üzerinde düşündüklerini çok yakından öğrenebiliyoruz. Realist, her kelimeyi doğru okutan bir imlâ sistemi, eseri daha faydalı, daha öğretici kılıyor. Nihad Sami'nin Yahyâ Kemal üzerindeki diğer eserlerine eklenen ve arkası gelecek bir kitap; kısır Türk fikir ve sanat hayatında orijinal, çok ilgi çekici büyük bir eser.

Salâhattin Karatamu

MALAZGİRT MUHAREBESİ

Em. General Salâhattin KARATAMU, **Malazgirt Meydan Muharebesi (26 ağustos 1071),** Genelkurmay Harb Tarihi Yayınları, Ankara, 1970, 204 sayfa + metin dışı harita ve resimler, 310 kr.

Malazgirt meydan muharebesini daha çok askerî bakımdan inceleyen bir eser.

Y. Ö.

Dr. Cahit Öney (Kırklareli)

Millî Eğitim Bakanlığı'nca ilk cildi yayınlanan «Türk Musikisi Ansiklopedisi» kaç cilt olacak ve diğer ciltleri ne zaman çıkacak?

«Türk Musikisi Ansiklopedisi» 3 cilt olacaktır. İlk cildi 1969'da yayınlanmıştır. Geri kalan 2 ciltten biri «M - Z» harflerini ve diğeri, nota örneklerini ihtivâ edecektir. Nota örneklerini içine alan cilt üzerindeki çalışma bitmek ve Millî Eğitim Basımevi'ne teslim edilmek üzeredir. Her iki cilt de, kısa zamanda istifadeye sunulmak üzeredir. Her iki cilt de, kısa zamanda istifadeye sunulmak üzere gayret sarfedilmektedir.

Derviş Değerli (Adana)

1326'da yayınlanan «Erkân-ı Harb Binbaşısı Ali Fuad» imzalı «Musavver 1293-1294 Osmanlı - Rus Seferi» adlı eser, kimindir?

Merhum Orgeneral Ali Fuad Erden'indir.

Kadri İşcan (Kadıköy - İstanbul)

Bu sütunlarda çıkan bir cevapta, Enver Paşa'nın «Rus mitralyöz kurşunuyla vurularak şehid olduğunu» yazdınız. Bu, Zâloğlu Rüstem destânına benziyor. Niçin böyle şeyler uyduruyorsunuz? Ben bir kitapta, Enver Paşa'nın başka türlü öldürüldüğünü okudum.

Ord. Prof. Dr. Zeki Velidî Togan — ki Enver Paşa'ya hiçbir sempati ve antipatisi olmıyan bir şahıstı — «Bugünkü Türkistan» adlı klasik eserinde (s. 453) şöyle diyor: «Yan taraftan işlemeye başlayan Rus mitralyözü, Paşa'yı kalbinden vurdu». Aynı yazar, «Hâtıralar» adlı 1969'da çıkan eserinin 457. sayfasında, aynı ifadeyi tekrarlamaktadır. Bilindiği gibi merhum Togan, Doğu Türkleri tarihinin, başlangıcından zamanımıza kadar, bütün milletlerden gelmiş geçmiş en büyük mütehassısıdır. Tarih usûlünde, bir konuda söylenen çeşitli ifadelerin hepsinin değeri yoktur. Tarihçi, hangi ifadeyi tercih edeceğini bilir. Prof. Togan, Enver Paşa'nın şehadeti sıralarında üstelik Türkistan'da bulunuyordu. Şimdi biz, rastgele insanların yazdıklarını nasıl tercih edip bu sütunlara geçirelim. Bu Enver Paşa düşmanlığının son bulması, Paşa'nın, hata ve sevaplarıyla tarafsızca takdimine alışılması, hayırlı bir gelişme olacaktır. Enver Paşa'nın pek ateşli hayranlarının da bulunduğunu ve bunlardan bazılarının hâlâ hayatta olduğunu unutmayınız. Dikkat edilirse, biz Paşa hakkında, bütün İttihad ve Terakki erkânı gibi, çok ortalama ve tarafsız ifadeler kullanmış, hükümler vermiş, ifrat ve tefritlere asla iltifat etmemişizdir.

Tarih Postası

OKUYUCULARIMIZIN TARİHLE İLGİLİ SORULARI, BU SAYFALARDA CEVAPLANDIRILMAKTADIR.

Basri Aktaş (Kavaklıdere - Ankara)

Pîrî-zâde Sâhib Molla'nın hem II. Abdülhamid, hem Meşrutiyet devirlerinde saygı gördüğünü bir makalenizde yazdınız. Yalnız Meşrutiyet'te saygı görmüştür. Sultan Hamid devrinde sevilmezdi.

Okuyucularımızın, sizin gibi müdekkik zatların dikkatleri, bizi son derece memnun etmektedir. Ancak Sâhib Molla'nın, İstibdat Devri'nde de gözde ulemâdan olduğunu lutfen kabûl buyurursunuz. Bir ara tazyik edilmiş olması, bu gerçeği değiştirmez.

Naci Akıncıbay (Şirinyer - İzmir)

5 eski tarihî resmi, işinize yarar düşüncesiyle gönderiyorum.

Teşekkür ederiz.

Atğm. M. Yılmaz (Konya)

Fâtih'in zehirlenerek öldüğü doğru mu? Kanunî'nin Belgrad ve Rodos seferleri hakkında bir incelemem var, yayınlar mısınız?

Fâtih'in zehirlenerek öldüğü doğrudur. Hayat müessesesinin yayınladığı «Türkiye Tarihi» nin 4. cildinde bu mesele etraflı şekilde ele alınmıştır. — Amatör yazılarını koymuyoruz. İncelemenizi görmeden yayınlanıp yayınlanamıyacağını söylemek de tabiatiyle mümkün değildir. — «Osmanlı Padişahlarının Hayat Hikâyeleri» adlı kitabı, BATEŞ Bayilik Teşkilâtı'ndan temin edebilirsiniz. — Sultan Cem'in seçme şiirlerini Cavid Baysun, Latin harfleri ile yayınlamıştı. Bu kitap, Ahmed Halid Kitabevi neşriyatı arasında çıkmıştır.

Rıfkı Kaymaz (Erzurum Üniversitesi)

İstiklâl Savaşı'nda vatanımızın kurtulmasında büyük yararlıklar gösteren din adamlarımız, sarıklı mücahitlerimiz hakkında yazılar koyamaz mısınız? — Fâtih'in Ayasofya'yı camilikten çıkaranları lânetliyen bir fermânı olduğu doğru mu?

İstiklâl Savaşı, Türk milletinin kadın erkek, çocuk ihtiyar bütünüyle yapılmış bir mücadeledir. Elbette din adamlarımızın da payı vardır ve büyüktür. Millî Mücadele mevzuundaki yazılarda bu pay, belirtilmiştir. — İkinci sorunuz politik bir koku da taşımaktadır. Biz bu sütunlarda siyasî mahiyetteki soruları cevaplandırmıyoruz. Yalnız Fâtih'in Ayasofya'ya ait bir fermânı değil, Arapça bir vakfiyesi olduğunu, birçok vakfiyede, şartlarını bozacak olanları lânetliyen ibarelerin bulunmasının Osmanlı paleografisinde klasik bir âdet olduğunu söyliyebiliriz.

İzzet Ercan (Bahçelievler · Ankara)

Mezarı yurdunun dışında olan hükümdarlar var mı?

Vardır ve bir haylidir. Bizde VI. Mehmed Vahîdeddin (1918 - 1922) ile son halife (1922 - 1924) II. Abdülmecîd, Şam'da Yavuz Sultan Selim Camii ile ikincisi Medîne'de Ravza-i Mutahhara yakınlarında gömülüdür. Diğer sorularınız siyasî mahiyette göründüğü için cevap vermiyoruz. Bütün hususlarda tek merciin Türkiye Büyük Millet Meclisi olduğunu herhalde biliyorsunuz. Ancak kabir nakli, hükûmet emri ile kabildir. Şu var ki lüzumlu olup olmadığı çok iyi düşünülmelidir. Turgut Paşa gibi pek müstesna bir amiralimiz Trablusgrab'te yatıyor. Istanbul'a mı nakledelim? Bilakis, Libya'da yıkılmaz bir Türk âbidesi hâlinde kalsın. Zaten ölünen yerde gömülmek, dinimizde sevaptır. Biz, hükûmet kararları ile, Afganistan ve Tunus'la ilgileri Türkiye ile ilgilerinin yanında son derece sönük olan Cemâleddin Afgaanî ile Sadrâzam Hayreddin Paşa'nın kabirlerinin doğdukları ülkelere gönderilmesini de asla doğru bulmamıştık. Çünkü bu işin sonu gelmez. Mevlânâ'yı, doğduğu yer olan Belh, bugün Afganistan sınırları içinde kalan Afganistan'a göndermiye kadar varır.

Turgut İlhan (Samağır · Bünyan · Kayseri)

Anadolu'da zulümler yapan ve tarihimizin gelişmesinde çok menfi rolü olan Timur, savunulacak bir şahsiyet midir? Türk olması, kendisini savunmak için yeter sebep teşkil eder mi? Türk aslından Türk düşmanı çıkmamış mıdır?

Bu Timur davasını Hazret-i Ali - Muâviye meselesi hâline getirmek ve 5-6 asır önceki olayları bu zihniyetle görmek, faydasız ve lüzumsuzdur. Biliyoruz ki, Türkiye'de islâmî akım, Timur'un çok karşısındadır. Anadolucu akım da kısmen öyledir. Milliyetçi akım ise, Timur'u savunmaktadır. Atatürk'e göre Timur, tarihimizin «en büyük» şahsiyetidir. Tarih, siyasî ve ideolojik akımlara göre tefsir edilirse, gerçeği bulmak mümkün değildir. Biz, Hayat Tarih Mecmuası olarak, tarihi ideolojik açıdan almadık ve bu tutumumuza sonuna kadar devam edeceğiz.

Vedat Yalman (Erenköy · Istanbul)

Orhan Seyfi'nin «Peri Kızı ile Çoban» şiirinin tamamını yazıp adresime gönderir misiniz?

Maalesef hususî mektupla cevap veremiyoruz. Elli kuruşluk pul da göndermişsiniz. Pul gönderilmemesini de bu sütunlarda birçok defa rica etmiştik. Maamafih o şiiri, Orhan Seyfi'nin Millî Eğitim Bakanlığı'nca birkaç ay önce yayınlanan «1000 Temel Eser» serisinden «Şiirler» adlı eserinde kolayca bulabileceksiniz. Kitap 5 liradır.

Kahraman Aynur (Giresun)

Yıldız Mahkemesi ve bu mahkemenin Midhat Paşa hakkında verdiği hüküm meşrû mu idi?

Yıldız Mahkemesi, şüphesiz siyasî bir kuruluştu. Gerçek gaye, Sultan Aziz'i tahtından indirenleri «ibret-i müessire» teşkil edecek şekilde cezalandırmaktı. Bu husus temin edilmiştir. Bu mevzuda, Hayat müessesesinin yayınladığı «Türkiye Tarihi» nin 12. cildini okuyunuz. Birçok suallerinize cevap bulacaksınız.

Tarih Bilmecesi

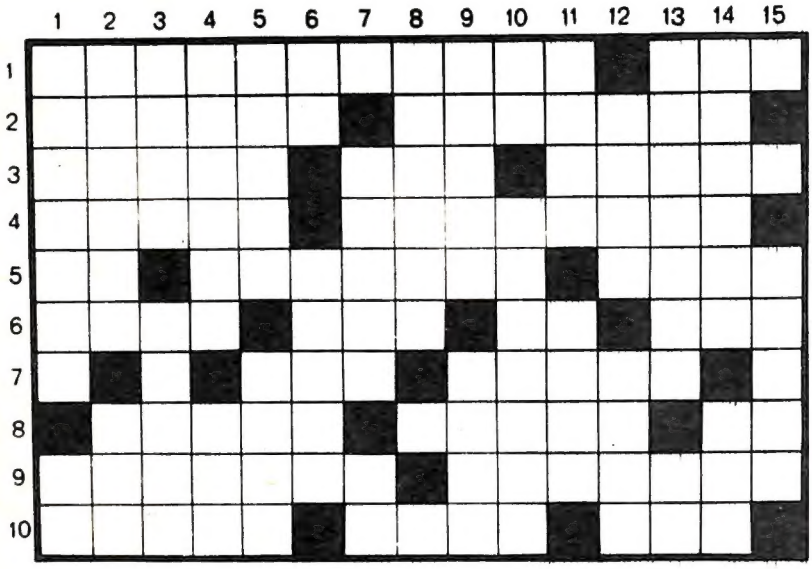

SOLDAN SAĞA: 1 — Dicle ve Fırat arasında ilk medeniyetin beşiği sayılan bölgenin tarihteki adı; Bir şeyin tutmaya yarayan kısmı. 2 — Küçük yafta; Bize vaktimizi bildiren araçlar. 3 — Bayrak (Arapça); Mıhla emri; Yapı üstadı. 4 — Hazır (Farsça); İlgili. 5 — Bir nota; Bilginler encümeni; Beyzi. 6 — Tersi eskinin aksi; Kötü; Bir nota; Hitit adının başka bir şekli. 7 — Kışın yağar; Muhakeme sonunda verilen hüküm. 8 — Az miktarda; Tazenin aksi; Şart takısı. 9 — Çam türünden ağaçların meyvesi; Tarihe adı geçmiş bir Hıristiyan kadın. 10 — Hükümdar buyruğu; Paydos; Garez.

YUKARIDAN AŞAĞIYA: 1 — Tören; sözleri birbirine bağlayan takı. 2 — Nakışlık bir dokuma; Niğde'ye bağlı ilçelerden biri. 3 — Işık (Arapça); Eski bir sahne artistimizin adı. 4 — Cengiz Han'ın oğullarından birinin adı; Tersi ensiz. 5 — Arıların yaptığı bal kutusu; Hisar. 6 — Yerin yeşillik örtüsü; Kafkaslar'ın kuzeyinde yaşıyanlara Türkler'in verdiği isim. 7 — Kısmetin arkadaşı; Tersi beyazdır. 8 — Soyluluk. 9 — Yüksek mevki; Kavga bıçağı. 10 — Hayret ünlemi; Yeterlik. 11 — Fırlatma; Erzurum'a bağlı bir bucak. 12 — Paris'te bir eğlence yeri; Atılgan. 13 — Çay pişirmekte kullanılan büyük kap (Rusça'dan); Sıfat takısı. 14 — Ağrı dağının bir başka adı; Yaş (Arapça). 15 — Dil.

Geçen sayının halli:

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	H	A	B	İ	L	İ	L	E	K	A	B	İ	L	■	F
2	A	L	A	C	A	H	Ö	Y	Ü	K	■	K	A	L	E
3	L	A	L	A	■	A	S	■	R	A	M	A	Z	A	N
4	İ	Ç	■	Z	A	L	E	M	E	■	İ	M	A	M	E
5	D	A	Y	E	■	E	M	E	K	■	Ş	E	R	İ	R
6	E	M	E	T	■	■	İ	N	■	N	O	T	■	S	A
7	E	■	■	N	U	K	■	E	V	İ	N	E	G	E	L
8	D	Â	V	Â	L	I	■	M	A	M	■	D	A	■	A
9	İ	R	İ	M	U	Z	■	E	L	E	M	E	K	■	Y
10	P	Â	Y	E	■	A	V	N	İ	■	A	N	■	T	I

PARK EDERKEN EL FRENİNİ ÇEKMEYİ UNUTMAYINIZ

Park ederken el frenini çekip yolun meyil durumuna göre vites kolunu birinci veya geri vitese getiriniz.
Özellikle yokuşta yapılan parklarda bu tedbirlere ek olarak tekerleklere takoz koymayı ihmal etmeyiniz.
Bu kurallara uymakla hem kendi aracınızı korur hem de muhtemel bir kazayı önlersiniz.

DOĞAN SİGORTA

SİZİN SİGORTANIZ

İÜİ 2254

Hayat

Türk Bestecileri Ansiklopedisi

Yılmaz Öztuna

135 bestekârımızın biyografileri ve eserlerinden seçmeler.

Fiatı: 10 Lira